

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KENTLERİN
DÖNÜŞÜMÜ VE ULUS-DEVLETLERİN
GELECEĞİ**

Muharrem ALTINTAŞ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman : Doç.Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ

2016, AFYONKARAHİSAR

T.C.

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KENTLERİN
DÖNÜŞÜMÜ VE ULUS-DEVLETLERİN GELECEĞİ**

Hazırlayan

Muharrem ALTINTAŞ

Danışman

Doç. Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ

AFYONKARAHİSAR 2016

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Dönüşümü ve Ulus-Devletlerin Geleceği**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2016

Muharrem ALTINTAŞ

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ

Jüri Üyeleri : Doç. Dr. Mustafa FİŞNE

: Yrd. Doç. Dr. Erhan ÖRSELLİ

Kamu Yönetimi anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Muharrem ALTINTAŞ'ın, **“Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Dönüşümü ve Ulus-Devletlerin Geleceği”** başlıklı tezi .../.../2016 tarihinde, saat’da Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

MÜDÜR

Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KENTLERİN DÖNÜŞÜMÜ VE ULUS-DEVLETLERİN GELECEĞİ

Muharrem ALTINTAŞ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Ekim 2016

TEZ DANIŞMANI: Doç. Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ

En basit anlatımla dünya üzerindeki mal, sermaye, bilgi, kültür gibi değerlerin sınır tanımaksızın hareket edebilmesini ifade eden küreselleşme süreci, var olan toplumsal yapı ve kurumları da kendine özgü koşullar çerçevesinde dönüştürmektedir. Küreselleşme sürecinin dönüşüme zorladığı toplumsal yapı ve kurumlardan biri de ulus-devlettir. Bu süreçte ulus-devletin egemenliği önemli değişimler geçirmiş, hatta kimi yazarlara göre ulus-devletin etkinliği tümüyle yok olmuştur.

Küreselleşme sürecinin değiştirdiği ve dönüştürdüğü bir diğer toplumsal yapı ise kentlerdir. Gerçekten de küreselleşme, kentler üzerinde ekonomik, sosyo-kültürel ve mekânsal açılardan önemli değişimler yaratmıştır. Ulus-devletler kentlerde baş gösteren bu değişimden şüphesiz dolaylı olarak etkilenmektedir. Ancak kentlerin ulus-devlet üzerinde yarattığı etkiler, ulus-devletleri en azından öngörülebilir bir gelecekte tarih sahnesinden silecek düzeyde değildir. Bu çalışmada, kentlerin ulus-devlet egemenliğine hangi düzeyde etkiledikleri veya etkileyecekleri ve ulus-devletlerin geleceğinin ne olacağı sorularına cevap aranmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Küreselleşme, ulus-devlet, kent, dünya kenti, ulus-devletlerin geleceği

ABSTRACT

CONVERSION OF CITIES AND FUTURE OF THE NATION STATES IN GLOBALIZATION PROCESS

Muharrem ALTINTAŞ

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION

October 2016

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Ethem Kadri PEKTAŞ

In its simplest term, describing unlimited movement of values such as property, capital, knowledge and culture, globalization process is the conversion of existing social structure and institutions within the frame of unique conditions. The nation state is one of the social structures and institutions, which has been forced to be converted by globalization process. In this process, the sovereignty of the nation-state has changed significantly, and to some authors, the efficiency of the nation-state has completely disappeared.

Another social structure being converted and changed through the globalization process is cities. In fact, globalization has a deep impact on economic, socio-cultural and spatial aspects of cities. Without doubt, the nation states have been influenced by such changes in cities. Although, there is an impact of cities on a nation state, it is not at the level that may eradicate the nation states from the stages of history, at least in predictable future. In this study, the answers have been sought for the questions: to what extent the cities have influenced or will influence the sovereignty of the nation states and how the future of nation states will be.

Key words: Globalization, nation-state, city, world city, future of nation states

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI	ii
YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE ULUS DEVLET

1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI.....	4
1.1. KÜRESELLEŞMENİN TANIMI VE TEMEL ÖZELLİKLERİ.....	4
1.1.1. Küreselleşmenin Tanımı.....	5
1.1.2. Küreselleşmenin Temel Özellikleri.....	5
1.2. KÜRESELLEŞMENİN TARİHÇESİ.....	7
1.2.1. Küreselleşmede Birinci Dalga	7
1.2.2. Küreselleşmede İkinci Dalga.....	8
1.2.3. Küreselleşmede Üçüncü Dalga.....	8
1.3. KÜRESELLEŞMEYE YÖNELİK FARKLI YAKLAŞIMLAR	9
1.3.1. Aşırı Küreselleşmeciler	9
1.3.2. Şüpheciler	10
1.3.3. Dönüşümcüler	11
1.4. KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI	12
1.4.1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu	12
1.4.2. Küreselleşmenin Siyasi Boyutu	14
1.4.3. Küreselleşmenin Kültürel Boyutu	15
2. ULUS-DEVLET	17
2.1. ULUS	17

2.2. MODERN DEVLET	20
2.2.1. Şiddet Araçlarının Tekeli	21
2.2.2. Egemenlik ve Meşruiyet	22
2.2.3. Toprak ve Yurttaşlık	23
2.2.4. Bürokrasi	24
2.2.5. Anayasallık ve Kişisel olmayan İktidar.....	24
2.3. MODERN DEVLETİN DOĞUŞU	25
2.3.1. Feodalite ve Zümreler Sistemi	25
2.3.2. Mutlak Monarşiler	26
2.4. MODERN DEVLETE ULUSUN EKLENMESİ.....	27
2.5. ULUS-DEVLETİN TEORİK ALTYAPISI.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

UYGARLIĞIN TAŞIYICISI OLARAK KENTLER

1. TEMEL KAVRAMLAR	31
1.1. KENT KAVRAMI.....	31
1.2. KENTLEŞME.....	33
2. KENTE YÖNELİK FARKLI YAKLAŞIMLAR.....	35
2.1. ÜTOPYALARDA KENT	37
2.2. KLASİK SOSYOLOGLAR.....	37
2.3. MARKSİST ÇÖZÜMLEME VE SOVYET DENEYİMİ	38
2.4. ŞİKAGO OKULU	39
2.4.1. Ekolojik Yaklaşım.....	39
2.4.2. Yaşam Biçimi Olarak Kentlilik	41
2.5. YAKIN DÖNEM MARKSİST YAKLAŞIMLAR	41
3. KENTLER VE UYGARLIK.....	42
3.1. KENTLERİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	44
3.2. ANTİK ÇAĞ'DA KENT	45
3.3. ORTA ÇAĞ'DA KENT	47
3.3.1. Piskoposluk Kentleri.....	47
3.3.2. Burjuva Kentleri	48
3.4. MODERN ÇAĞ'DA KENT	51
3.4.1. Monarşi Kentleri	51
3.4.2. Sanayi Kentleri.....	51
3.4.3. Refah Dönemi Kentleri.....	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME İLE DÖNÜŞEN KENTLER VE ULUS-DEVLET

1. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KENTLER	55
1.1. EKONOMİK DÖNÜŞÜMLER	56
1.2. SOSYO-KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMLER	59
1.3. MEKÂNSAL DÖNÜŞÜMLER.....	63
2. KENTLEŞME LİTERATÜRÜNE GİREN YENİ KAVRAMLAR	66
2.1. KENTSEL REKABET	66
2.2. GLOKALİZM/KÜYERELLEŞME	67
2.3. DÜNYA KENTLERİ/KÜRESEL KENTLER	68
3. KÜRELLEŞME SÜRECİNDE ULUS-DEVLET.....	75
3.1. GENEL OLARAK.....	75
3.2. KENTLERİN ULUS-DEVLETE ETKİSİ.....	80
4. KÜRESELLEŞME KARŞISINDA ULUS-DEVLETLERİN GELECEĞİ	85
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	90
KAYNAKÇA.....	96

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. 20. Yüzyıl Boyunca Otomobil Üretimi.....	62
Tablo 2. Taylor'un Dünya Kentleri Sınıflandırması.....	73
Tablo 3. Çeşitli Araştırma Kuruluşlarına Göre Dünya Kentleri.....	74

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Çeşitli Kentlerde Nüfus Büyümesi	58
---	----

KISALTMALAR DİZİNİ

akt. : aktaran

BM : Birleşmiş Milletler

DB : Dünya Bankası

DTÖ : Dünya Ticaret Örgütü

IMF : International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

ISO : International Organization for Standardization (Uluslararası Standartlar Teşkilatı)

İSO : İstanbul Sanayi Odası

OICA : The Organisation Internationale des Constructeurs d'Automobiles (Uluslararası Motorlu Araç Üreticileri Organizasyonu)

STK : Sivil Toplum Kuruluşu

TDK : Türk Dil Kurumu

vd. : ve diğerleri

GİRİŞ

Kentler, yüzyıllar boyunca insanların barınma, savunma, konaklama, dinlenme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayan yerleşim birimleri olmuşlardır. Nüfus olarak yoğun ve toplumsal olarak heterojen bir yapıya sahip olan kentler bu özellikleri ile kırsal alanlardan ayrılmaktadırlar. Yine aynı özellikleri sayesinde kentler, kırsal alanlara kıyasla toplumsal değişime daha açıktırlar. Hatta literatürde geniş bir uzlaşıya varıldığı üzere uygarlık tarihi, kentlerin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Zira ilk kentlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, yoğun nüfusa ve heterojen yapıya sahip bu yerleşim birimlerinde toplumsal hayatı organize etmek için çeşitli hukuk kuralları, yönetim sistemleri, bilimsel keşifler, teknolojik yenilikler ve benzerleri gelişmiş, bu da uygarlığın doğuşunu beraberinde getirmiştir. Uygarlığın doğuşundan itibaren kentler, gerek toplumsal kurum ve süreçlerden etkilenecek gerekse bunlar üzerinde etkide bulunarak tarihi gelişimin lokomotifleri olmuşlardır. Bu sebeple bu çalışmada kentleri “uygarlığın taşıyıcıları” olarak nitelemek hiç de yanlış olmayacaktır.

Kentlerin “uygarlığın taşıyıcıları” olma vasıfları küreselleşme sürecinde de devam etmektedir. Günümüzün en popüler kavramlarından birisi olarak küreselleşme, dünyanın küresel bir köye dönüştüğü tezinden hareketle, dünya üzerinde mal, sermaye, emek, bilgi, kültür ve benzeri değerlerin sınır tanımaksızın hareket edebilmesini ifade etmektedir. Tarihi daha eskilere dayanmakla birlikte, iletişim ve ulaşım da yaşanan gelişmeler sonucu özellikle 1980’lerde etkisini giderek artıran küreselleşme, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan büyük dönüşümlerin hem sebebi hem de sonucu olarak görülmektedir. Geline nokta küreselleşme, yarattığı etkiler sebebiyle birçok disiplin açısından anahtar bir kavram halini almıştır.

Kentler, küreselleşmenin en yoğun hissedildiği alanların başında gelmektedir. Küreselleşme sürecinin belirleyici gelişmelerinden olan sanayisizleşme süreci, fordist üretimden post-fordist üretime geçiş, modernizmin yerini postmodernizme bırakması, tüketim kültürünün gelişmesi ve benzeri gelişmeler kentleri geniş ölçüde etkilemektedir.

Küreselleşmenin güçlü bir şekilde etkilediği diğer bir alan ise ulus-devlet ve onun sahip olduğu egemenliktir. Günümüzde dünya üzerindeki temel siyasal örgütlenme biçimi olan ulus-devlet, Fransız Devrimi sonrasında ulus ile modern devlet olgularının bir araya gelmesi suretiyle vücut bulmuş ve son iki yüzyılda dünyanın her coğrafyasına yayılmıştır. Ulus-devleti tanımlayan temel unsur ise sahip olduğu

egemenliğıdir. Egemenlik kavramı sayesinde ulus-devlet, meşru şiddet kullanımını tekeline almıştır ve egemenliğe dayanarak toplumsal hayatın her alanını düzenleyebilmektedir.

Bu çalışma için önem arz eden bir başka kavram “dünya kenti” kavramıdır. Dünya kentleri bir ölçüde küreselleşme öncesi dönemlerde de var olmakla birlikte, esas olarak küreselleşme sürecinin ortaya çıkarmış olduğu bir kent türüdür. Nasıl ki Orta Çağ’da ticaretin zenginleştirip güçlendirdiği kentler veya Sanayi Devrimi sonrası gelişen sanayi kentleri varsa, dünya kentleri de küreselleşmenin uygarlık tarihine armağan ettiği kentlerdir. Hemen belirtmelidir ki bu çalışma, dünya kenti vasfına sahip olsun ya da olmasın bütün kentlerin küreselleşme sürecinde yaşadığı dönüşümleri teorik olarak ele almaktadır. Ancak çalışmanın esas dönemi küreselleşme süreci olduğu için, dünya kentlerine küreselleşme sürecinde öne çıkan kentsel rekabet ve globalizm kavramları ile birlikte ayrıca yer verilmiştir.

Kentler küreselleşme sürecinde geçirdikleri dönüşümlerle, ulus-devletleri çeşitli boyutlarda etkilemektedirler. Nitekim her kent bir ulus-devlet sınırı içinde yer almaktadır ve bu sebeple, kentlerin geçirdiği dönüşümlerle ulus-devletleri etkilemesi oldukça doğaldır. Ancak asıl önemli olan, küreselleşme sürecinde kentlerin güç kazanmasıyla birlikte, gelecekte temel siyasi örgütlenme biçiminin ulus-devletlerden ziyade kent yönetimlerine dayanacağına dair görüşlerdir. Yani temel soru, küreselleşme süreciyle birlikte ulus-devletin geleceğinin ne olacağıdır. Buradan hareketle denilebilir ki; küreselleşme sürecinde kentlerin geçirdiği ekonomik, sosyo-kültürel ve mekânsal dönüşümlerle ulus-devletleri etkiledikleri savı bu çalışmanın temel kabullerindendir. Bu çalışma özelinde ortaya çıkarılmak istenen ise bu etkinin ne düzeyde olduğu ya da olacağıdır.

Çalışmanın hipotezi; küreselleşme sürecinde dönüşen kentlerin, çeşitli konularda ulus-devletleri etkileseler dahi ulus-devletlerin egemenliklerini ortadan kaldıramayacaklarıdır. Bu hipotez çalışma içerisinde kent, küreselleşme, ulus-devlet gibi konularda, literatürde öne çıkan yerli ve yabancı kaynaklar taranarak çeşitli açılardan sınanacaktır.

Giriş ile Sonuç ve Değerlendirme bölümleri dışında üç bölümden oluşan bu çalışmada birinci bölümün konusunu küreselleşme ve ulus-devlet kavramları oluşturmaktadır. Bu bölümde, bu iki kavramla ilgili terminolojik bilgilere yer verilmiş,

küreselleşme ve ulus-devlet arasındaki ilişkiye değinilmemiştir. Daha açık bir ifadeyle bu bölüm, küreselleşme ve ulus-devlet kavramlarından ne anlaşılması gerektiğini, bu iki kavramı ortaya çıkaran tarihsel koşulları, bu kavramların temel özelliklerini ve diğer toplumsal süreçlerle ilişkilerini ortaya koymaktadır.

İkinci bölüm kentlere ayrılmıştır. Bu bölümde öncelikle kent kavramı farklı ölçütler kullanılarak tanımlanmış, ardından kent kavramına dair farklı sosyologların düşüncelerine yer verilmiştir. Bölümün sonunda ise kent ile uygarlık kavramları arasındaki ilişki ele alınarak kentlerin tarihsel süreçte yaşadıkları dönüşümlere yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde küreselleşme sürecinin gerek kentler gerekse ulus-devletler üzerinde ne gibi dönüşümler yarattığı konu edilmiştir. Bunun için öncelikle küreselleşme sürecinde kentlerin geçirdiği dönüşümler ekonomik, sosyo-kültürel ve mekânsal açılardan değerlendirilmiştir. Ardından küreselleşmenin ulus-devletlere olan etkisi hem genel hatlarıyla hem de kentler ölçeğinde ele alınarak küreselleşme sürecinde ulus-devletin geleceği değerlendirilmiştir. Bu bölümde cevap aranan temel soruların başında; “Küreselleşme sürecinde kentler ne gibi dönüşümler geçirmektedir?” yer almaktadır. Bunun yanı sıra “Küreselleşme sürecinde ulus-devlet ne gibi dönüşümler geçirmiştir?”, “Küreselleşme sürecinde kentlerin ulus-devlete olan etkileri nelerdir?” ve “Küreselleşme karşısında ulus-devletin geleceği ne olacaktır?” gibi sorulara cevap aranmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme bölümünde ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılarak, üçüncü bölümde cevap aranan sorular ışığında, küreselleşme ile birlikte dönüşen kentlerin, ulus-devletin geleceğini ne ölçüde tehdit ettiği veya etmediği konusunda yargılar ortaya konacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE ULUS DEVLET

1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI

“Küresel” teriminin kökeni 400 yıl geriye götürülebilse de (Çelik, 2012:57) küreselleşme kavramının akademik çevrelerce kullanımı oldukça yenidir. Bir kavram olarak kullanılmış olmasa bile küreselleşme bugünkü anlamına yakın olarak ilk kez, “burjuvazinin bütün dünyayı sömürme” amacına ilişkin olarak Marks ve Engels tarafından Manifesto’da (1848) (Marx ve Engels, akt. Bülbül, 2009:23) ve 1833’te İngiliz İktisatçı W. Foster tarafından dünya üzerindeki kaynakların dağılımı ve kullanımına ilişkin yazılan makalede (Karabıçak, 2002:116) kullanılmıştır. Kavramın akademik anlamda ilk kullanımı ise Marshall McLuhan’ın 1963 yılında yazdığı “Understanding Media” (Bülbül, 2009:24) isimli çalışmadır.

Küreselleşme, 1980’lerin sonlarında dahi çok ender olarak kullanılmasına karşın (Giddens, 2000:20), devlet sosyalizminin çöküşü ve kapitalizmin dünya geneline yayılmasının ardından, yoğun bir tartışma alanı bulmuştur (Held ve McGrew, 2008:8). 1990’lardan itibaren, sosyal bilimlerden ekonomiye, kültürel öğelerden siyasete pek çok alanda, dünyayı şekillendiren ana eğilimleri içine alan bir “çatı kavram” olarak geniş bir literatürün oluşmasına kaynaklık etmiştir (Şen, 2008:148).

1.1. KÜRESELLEŞMENİN TANIMI VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

Küreselleşme, son yılların en tartışmalı kavramlarından birisidir. Zira günümüzde küreselleşmeye değinmeyen, ekonomik, sosyal, siyasi, teknolojik ya da kültürel çok az önerme bulunmakla birlikte, küreselleşme muğlâk bir alana da işaret etmektedir. Bunun sebebi her akımın, her düşünce sisteminin ya da her düşünürün küreselleşmeyi kendi penceresinden bakarak açıklamasıdır. Nitekim bazı düşünürler, küreselleşme sürecinin fakiri daha fakir, zengini daha zengin yapan tehlikeli bir gelişme olduğunu düşünürken (Karabıçak, 2002:115), diğer bir kısım düşünüre göre ise küreselleşme gelişme, çağdaşlaşma gibi anlamlara gelen ve desteklenmesi gereken bir süreçtir (Çeken, Ökten ve Ateşoğlu, 2008:81). Burada vurgulanması gereken temel

nokta, küreselleşmenin nasıl tanımlandığının, bu sürece nasıl yaklaşıldığı ile ilgili olduğudur (Bülbül, 2009:29).

1.1.1. Küreselleşmenin Tanımı

Küreselleşmenin tartışmalı bir kavram olma özelliği ile ilgili olarak Steger (2013:27) bu durumu, araştırmacılar arasında küreselleşmenin özünü hangi toplumsal süreçlerin oluşturduğu konusunda bir görüş birliği olmamasına bağlamaktadır. Ona göre küreselleşme tartışmaları, tıpkı “kör araştırmacıların fille karşılaşmalarına” ilişkin hikâyeye benzetilmektedir (2013:33). Zira yapılan tanımlara baktığımızda; “zaman-mekân sıkışması” (Harvey), “dünya çapında toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması” (Giddens), “sınırsız toplum” (Urtmezer), “emperyalizmin yeni bir versiyonu” (Molte), “soğuk savaşın yerini alan uluslararası bir sistem” (Friedman), “karmaşık bağımlılık” (Tomlinson), “liberalizmin küreselleşmesi” (Morin) gibi ifadeler öne çıkmaktadır (Bülbül, 2009:25). Bu ifadelerde de görüldüğü gibi farklı ideoloji ve düşünceye sahip düşünürlerin her biri, küreselleşmenin farklı bir özelliğine vurgu yapmaktadır.

Küreselleşmenin tanımına dair yukarıda bahsedilen yoğun görüş ayrılıklarına karşın, bu çalışma özelinde küreselleşme kavramı ile anlatılmak isteneni ortaya koyması açısından, küreselleşmeye dair her türlü tartışmadan uzak bir tanım yapmak gerekmektedir. Bu doğrultuda küreselleşmenin; geçmişi eski dönemlere dayanmakla birlikte, özellikle 1980’lerden itibaren kendisini yoğun bir şekilde hissettiren, başta ekonomik, siyasi ve kültürel olmak üzere farklı boyutları olan, teknoloji ve iletişimdeki gelişmelere paralel olarak, zaman ve mekân kavramlarını önemsiz hale getiren, karşılıklı bağımlılığa dayalı ve kontrol edilemez bir dönüşümler dizisi olduğu ifade edilebilir. Ancak küreselleşme kavramının ne ifade ettiğini daha iyi değerlendirebilmek için bu tanıma dayanak oluşturan özellikler üzerinde durmakta yarar vardır.

1.1.2. Küreselleşmenin Temel Özellikleri

Küreselleşmenin en temel özelliklerinden birisi çok boyutlu olmasıdır. Küreselleşmeye dair tartışmalarda, küreselleşmenin ekonomik boyutuna öncelik verilmekte, hatta bazı düşünürlerce, sürecin salt ekonomik bir süreç olduğu iddia edilmektedir. Ancak küreselleşme, ekonomik olduğu kadar, ileride ayrıntılı şekilde değinileceği şekilde, sosyal, siyasal ve kültürel boyutları da olan bir süreçtir (Hutton ve Giddens, akt. Bülbül, 2009:33).

Küreselleşmeye dair vurgulanması gereken diğer bir nokta, küreselleşmenin karşılıklı bağımlılığa dayalı bir dünya düzeni ortaya çıkarmasıdır. Küreselleşme sürecinde bilginin, emeğin, finansın, sermayenin ve kültürel değerlerin sınır tanımaz bir şekilde hız ve akışkanlık kazanması sonucunda yeryüzünde artık birbirinden bağımsız ve dış dünyadan izole bir var oluş söz konusu değildir (Şen, 2008:154).

Bu noktada, küreselleşme sürecinin yarattığı karşılıklı bağımlılıkla paralellik arz eden “zaman-mekân sıkışması” olgusuna değinmek gerekmektedir. David Harvey’in ortaya attığı bu kavram, küreselleşmenin günümüz dünyasındaki etkilerini net bir şekilde özetler niteliktedir. McLuhan’ın “küresel köy” şeklinde ifade ettiği haliyle, küreselleşme sürecinde özellikle teknoloji ve iletişim alanındaki gelişmelerle birlikte, günümüzde uzaklıklar eski anlamını yitirmiş ve uzun zaman alan işlemler, saniyelerle ölçülebilir hale gelmiştir (Bülbül: 2009:34-35).

Küreselleşme, asimetrik ilerleyen bir süreçtir. Dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan insanlar, küreselleşmenin toplumsal yapılar, ekonomik koşullar ve kültürel alanlarda yarattığı dönüşümlerden çok farklı şekillerde etkilenmektedirler (Steger, 2013:32). Nitekim küreselleşme, bazı kesimlerin refah içinde yaşayıp, birçoğunun ise sefalet ve umutsuzluğa sürüklendiği bir kazananlar ve kaybedenler dünyası yaratmıştır (Giddens, 2000:27).

Küreselleşme, birtakım çelişkileri de bünyesinde taşımaktadır. Burada anlatılmak istenen, küreselleşmenin yalnızca dünya ölçeğinde bütünleşme, benzeşme ve tek bir dünyanın ortaya çıkışını sembolize etmediği, bütünleşme kadar parçalanmanın, homojenlik kadar heterojenliğin, benzerlik kadar farklılığın da bir arada olduğu, çelişkili bir süreci de beraberinde getirmesidir (Şen, 2008:158). Giddens’in, “Modernliğin Küreselleşmesi” adlı makalesinde, “zaman-mekân mesafelenmesi” konusunda söylediği şu sözler bu duruma güzel bir örnektir:

“Pek çok örnekten bir başkası da Avrupa’da ve başka yerlerde yükselen yerel milliyetçiliklerdir. Büyük olasılıkla küreselleşmiş toplumsal ilişkilerin gelişmesi ulus-devletlere (en azından bazılarına) bağlı milliyetçi hislerin azalmasına hizmet ediyor ama aynı zamanda daha yerel milliyetçi hislerin yoğunlaşmasına sebep oluyor” (Giddens, 2008:81).

Küreselleşme süreci, kontrol edilebilen ya da belirli bir merkezden yönlendirilen bir süreç değildir. Bu anlamda küreselleşme, belli bir kendiliğindenliği bünyesinde barındırmaktadır. Dahası, küreselleşme sürecini kontrol edebilmek ya da yürütebilmek için uygun araçlar da bulunmamaktadır (Bauman, 2014:69).

1.2. KÜRESELLEŞMENİN TARİHÇESİ

Küreselleşmenin, yeni bir olgu olup olmadığı, çoğunlukla küreselleşmeyle ilişkilendirilen son teknolojilere ve toplumsal değişimlere yol açan nedensellik zincirinin nereye kadar uzatılmak istendiğine bağlıdır. Bu yüzden kimi düşünürler küreselleşme sürecini son otuz kırk yıla indirgemişken kimileri ise 19. yüzyılı veya kapitalizmin ortaya çıkışını kapsayacak şekilde genişletmiştir. Hatta bazı düşünürler, süreci tarihsel olarak sınırlandırmayı reddederek, küreselleşmeyi binlerce yıldır süren bir gelişme olarak görmektedirler (Steger, 2013:38-39).

Bu durum, küreselleşmeye hangi açılardan bakıldığı ve küreselleşmenin hangi boyutta ele alındığıyla doğrudan ilişkilidir. Küreselleşmenin kapitalizmle paralel bir seyir izlediğini savunan görüşe göre küreselleşme, kapitalizmin gelişmesinde bir aşamadır (Şaylan, akt. Şen, 2008:83). Küreselleşmeyi, bilgisayar ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler neticesinde, serbest dolaşım, kamu hizmetlerinin yaygınlaşması, finansal bütünleşme, uluslararası rekabetin artması vb. (Karabıçak, 2002:118) şeklinde yorumlayan görüşe göre ise küreselleşme son birkaç on yılı kapsayan oldukça yeni bir gelişmedir.

Modelske (2008:79), küreselleşmenin tarihî gelişimini, çevrenin merkeze dâhil olma süreci olarak yorumlamaktadır:

“Çoğu zaman küreselleşme dışarıda kalan parçaların Batı-merkezli dünya siyaseti bünyesine katılma süreci olmuştur. Yeterliliğini ve uyum sağlama becerisini kanıtlamış olan yönetimler, toplumlar ve bireyler asimile edilerek hâkim düzene dâhil edilmiştir. Büyük bir çoğunluk ise tahakküm ve kontrol altında tutulmuş, tecrit edilmiş ya da yok sayılmıştır.”

Literatürde küreselleşmenin, Modelske'nin düşüncesine paralel şekilde Batı merkezli geliştiği yönünde düşünceler ağırlıktadır. Esasında küreselleşmenin izlerini tarihin eski dönemlerine kadar götürmek mümkün olsa da (Şen, 2004:124-125) kapitalizm ekseninde değerlendirildiğinde küreselleşme, 15. yüzyıldan başlayarak üç ayrı evreden geçmiştir (Oran, akt. Şen, 2004:125). Örneğin Oral Sander uygarlığın küresel nitelik kazanmasını M.Ö. 500'lerde ilk uygarlıkların birbirleri ile temasa geçmesiyle başlatmaktadır. Ancak bu dönemdeki etkileşimin, gerçek anlamda bir “küresel” nitelik kazanmadığı inancındadır (2001:38). Nitekim Sander'e göre küresel dünyaya geçiş, 1500'lü yıllarda Batı'nın dünya üstünlüğünü ele almasıyla mümkün olmuştur (2001:70). Bu çalışmada da benzer bir yol izlenerek küreselleşmenin tarihçesi, kapitalizmin gelişmesine paralel olarak üç ayrı evrede incelenecektir.

1.2.1. Küreselleşmede Birinci Dalga

Küreselleşmenin ilk dalgası, 1400’lü yılların son çeyreğinde yaşanan coğrafi keşiflerden Sanayi Devrimi’ne kadar geçen süreyi kapsamaktadır (Çeken vd., 2008:84). Bu dönemde feodalizmden kapitalizme geçiş sonucunda (Kara, 2007:7) Avrupa’da tüccar sınıfların ortaya çıkması, küreselleşme eğilimlerini güçlendirmiştir (Steger, 2013:51). Ferdinand Magellan’ın dünyanın çevresini dolaşma arzusu ve bu tarihten itibaren devam eden keşifler, dünyayı insanoğlu için küresel bir düzleme oturtmuştur (Çeken vd., 2008:84).

Bu dönemin, siyasal boyutunda ise 1648 Westphalia Barışı ile başlayan ve ulus-devletlerin, uluslararası sistemin ana aktörleri olarak tescillenmesi (Kara, 2007:7) ile sonuçlanan siyasi gelişmeler dizisi yer almaktadır. Bu dönemin sonlarına doğru, ulus-devletler arasında, karşılıklı bağımlılık, hem sayı hem de yoğunluk olarak artmıştır (Steger, 2013:52).

1.2.2. Küreselleşmede İkinci Dalga

Küreselleşmenin ikinci dalgası, Sanayi Devrimi ile başlamaktadır. Bu dönemde, buhar gücünün 1820’lerde demiryolu ve 1840’larda deniz ulaşımında kullanılması (Öncü, 2006:23) ulaşım maliyetlerini düşürmüş ve telgraf, telefon ve kablosuz radyo iletişimi sayesinde bilgi görece hızlı iletilmiş ve böylece küreselleşme/küresel pazar önündeki coğrafi engeller ortadan kalkmıştır (Steger, 2013:56).

“Küreselleşme döneminin hızını değiştirecek yeni ve kapsamlı etken olarak, Sanayi Devrimi çağında kendini gösteren bilim ve bilimsel bilgiler yer almaktadır. Dayandığı teknoloji ile, Batı ile dünyanın başka bölgeleri arasında çok büyük oransal farklar doğurmuş bulunan Sanayi Devrimi, muazzam teknolojik olanaklar ortaya çıkarmıştır” (Oran, akt. Çeken vd., 2008:84).

1.2.3. Küreselleşmede Üçüncü Dalga

Üçüncü dalga küreselleşmenin ne zaman başladığı konusunda net bir tarih vermek oldukça zordur. Ancak genel bir ayırım yapılacak olursa, halen devam etmekte olan üçüncü dalganın başlangıcı olarak 20. yüzyılın ikinci yarısı işaret edilebilir. Çünkü bu dönemde, Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF), Dünya Bankası (DB), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi kuruluşların kurulması, gelişmekte olan ülkeleri de küreselleşme sürecine dâhil etmiştir (Çeken vd. 2008:85).

Üçüncü dalga küreselleşme sürecinin, iletişim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler yanında, “üretimin örgütlenmesindeki temel değişimler” (Kara, 2007:8), “rekabetin yerellikten öte dünya yüzeyine yayılması” (Çelik, 2012:58), “SSCB’nin dağılmasıyla, Batı’nın ideolojik bir rakibinin kalmaması” (Öncü, 2006:22), “ticaret ve yatırım engellerinin azalması” (Rodrik, 2008:448) gibi çok sayıda itici gücü bulunmaktadır.

1.3. KÜRESELLEŞMEYE YÖNELİK FARKLI YAKLAŞIMLAR

Küreselleşme, günümüzün en tartışmalı konuları arasında yer almaktadır. Küreselleşmeyi yorumlamaya yönelik farklı yaklaşımlar, birçok akademisyen tarafından birbirinden farklı sınıflandırmalara tabii tutulmuştur. Ancak, literatürde Held, McGrew, Goldblatt ve Perraton’un yaptığı (Bozkurt, 2000:18) “aşırı küreselleşmeciler, şüpheciler ve dönüştürücüler” şeklindeki sınıflandırma üzerinde geniş bir uzlaşısı vardır.

1.3.1. Aşırı Küreselleşmeciler

Aşırı küreselleşmeci guruba, Francis Fukuyama, Kenichi Ohmae, Thomas L. Friedman (Çelik, 2012:61) gibi düşünürler örnek gösterilebilir. Aşırı küreselleşmeciler, günümüz dünyasını yorumlamada küreselleşmeye merkezi bir rol tayin eden ve küreselleşmeyi diğer toplumsal süreçlerden ayıran noktaları tartışmasız kabul eden (Şen, 2008:149) yaklaşımı benimsemektedirler.

Küreselleşmenin, yaşamın her alanını doğrudan etkilediği, bütün insanlığı içine aldığı ve bu durumun herkes için iyi sonuçlar doğuracağı, küreselleşmenin “refah, ilerleme” anlamına geldiği savı (Şen, 2008:150), aşırı küreselleşmeciler tarafından sıkça dile getirilmektedir. Aşırı küreselleşmeciler, küreselleşme sürecinin kazananlar ve kaybedenler yaratan bir süreç olduğunu kabul etmekle birlikte, bu süreçte kazananlar ve kaybedenler arasındaki alışverişin “sıfır toplamlı bir oyun” olmak zorunda olmadığını savunmaktadırlar (Bülbül, 2009:62). Çünkü küresel süreçte, klasik merkez-çevre ya da kuzey-güney yapısının yerine, yeni bir “küresel işbölümü” ortaya çıkmaktadır ve küreselleşme, ortaya çıkan yeni küresel işbölümü sayesinde, kazananlar ve kaybedenler arasındaki gerilimi küresel ekonomi içerisinde birbiriyle uzlaştırma gücüne sahiptir (Bozkurt, akt. Çelik, 2012:62).

Aşırı küreselleşmeci yaklaşım kendi içinde homojen bir görüntü çizmemektedir. Bu grup içinde neo-liberal ve neo-Marksist düşünürler bulunmaktadır. Neo-liberallere

için, devlet gücü karşısında bireyciliğin ve piyasa güçlerinin başarı kazanması memnuniyet verici iken; neo-Marksistlere göre küreselleşme baskıcı küresel kapitalizmin temsilcisidir. Bu açıdan neo-liberaller, küreselleşmeyi bir “küresel uygarlık” olarak nitelendirirken, neo-Marksistler için küreselleşme bir “piyasa uygarlığıdır”. Aralarındaki farklara rağmen, her iki aşırı küreselleşmeci kol da küreselleşmenin günümüz dünyasını şekillendirdiğini vurgulamakta ve küreselleşme ile ekonomik küreselleşmeyi ifade etmektedirler (Held vd., akt. Bozkurt, 2000:19 ve Cebeci, 2011: 369-370).

1.3.2. Şüpheciler

Aşırı küreselleşmecilerin küreselleşme hakkındaki düşüncelerine ve küreselleşmeyi ele alış şekillerine karşı bir itiraz niteliğinde olan (Şen, 2008:150) şüphecî yaklaşımın önde gelen temsilcileri Noam Chomsky, Paul Hirst, Grahame Thompson, ve Immanuel Wallerstein’dir (Çelik, 2012:62). Şüphecilere göre, aşırı küreselleşmecilerin küreselleşmeye ilişkin yaklaşımları önemli bir değer taşımamaktadır. Çünkü küreselleşme olarak ifade edilen ekonomik durumun dünyaya kazandırdıkları ya da kaybettirdikleri ne olursa olsun, daha önceki dönemlerde var olan ekonomik düzenlerden farklı bir özellik taşımamaktadır (Giddens, 2000:20). “Bu anlamda bugün yaşanan bütünleşmiş bir dünya ekonomisi değil; olsa olsa ağırlıklı olarak ülke ekonomilerinden oluşan bir uluslararasılaşmadır” (Bülbül, 2009:62).

Bu düşünceyi destekler nitelikte şüpheciler, dünya ekonomisinin geçmişte, günümüzde olduğundan daha bütünleşmiş halde olduğunu düşünmektedirler. Rodrik’e göre (2008:451), özellikle 19. yüzyılın sonlarında uluslararası ticaret, ABD ve Avrupa’da en üst noktasına ulaşmış, iki dünya savaşı arası dönemde düşmüş ve ancak 1950’lerden itibaren yeniden gelişmeye başlamış, fakat Birinci Dünya Savaşı öncesindeki seviyesine ulaşamamıştır. Hirst ve Thompson (2008:401) da benzer şekilde, emeğin küresel ölçekte serbest dolaşımı açısından, uluslararası göç hareketlerinin, 1815 ve 1914 yılları arasında bugün olduğundan çok daha serbest olduğunu iddia etmektedir.

Tüm bu söylenenlerin ışığında şüphecilerin, küreselleşme sürecinin yeni bir olgu olmadığını düşündükleri sonucuna ulaşılabilir. “Küreselleşme” teriminin bu kadar sık kullanılmasını ise şüpheciler, aşırı küreselleşmecilerin bu süreci bir “efsane” haline getirmelerine bağlamaktadır (Bozkurt, 2000:21-22).

Bunların yanında şüpheciler, genellikle siyasi yelpazenin solunda yer alan düşünürler (Giddens, 2000:21) oldukları için, küreselleşme karşısındaki tutumlarında yoğun bir kapitalizm ve sömürü eleştirisi göze çarpmaktadır. Şüphecilere göre küreselleşme, “gelişmiş ülkelerin, çok uluslu şirketlerin ve büyük sermaye sahiplerinin, kârlarını artırmak için propagandasını yaptıkları yeni bir sömürü” düzenini ifade etmektedir. Bir diğer deyişle küreselleşme, “kapitalizmin genişlemesi, derinleşmesi ve kılık değiştirerek maskelenmesini” içermektedir (Şen, 2008:151).

1.3.3. Dönüşümcüler

Başlıca temsilcileri arasında Anthony Giddens, Roland Robertson, Arjun Appadurai gibi düşünürler olan dönüşümcü gruba göre küreselleşme kaçınılmaz bir süreçtir ve bu süreç birçok toplumsal, siyasal ve kültürel dönüşümleri de beraberinde getirmiştir (Kaya, 2014:546). Dönüşümcülere göre dünya artık, 19. ve 20. yüzyılın genel karakterini ortaya koyan sosyal yapıların ötesinde hareket etmektedir ve bu süreç, post-modernizm, ağbağ toplumu gibi farklı bir kavramla ifade edilse dahi küreselleşme bir gerçektir (Bilton, akt. Sarıtaş, 2009:406-407).

Gerek modernist yaklaşıma yakınlık gerekse küreselleşme konusunda taşıdığı iyimserlik bakımından aşırı küreselleşmecilere daha yakın bir konumda bulunsa da dönüşümcüler, aşırı küreselleşmeciler ve şüpheciler arasındaki marjinal tutumlar ve ideolojik farklılıklar gibi gerilimleri bertaraf ederek, bu iki grup arasında bir orta yol bulma arayışı olarak görülebilir (Şen, 2008:152-153).

Dönüşümcülere göre, aşırı küreselleşmeciler ve şüpheciler küreselleşmeye sanayi toplumunun ideolojileri ile yaklaşmakta ve bu sebeple konuyu bütüncül olarak ele almakta yetersiz kalmaktadırlar (Çelik, 2012:65). Nitekim dönüşümcüler küreselleşme sürecine ideolojik yaklaşmak yerine, küreselleşmeyi toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel bir değişim süreci olarak ele almaktadırlar (Kaya, 2014:546). Giddens’e göre (2000:23) her iki yaklaşım da küreselleşmeyi yalnızca ekonomik açıdan ele almaktadır:

“İki grup da fenomene hemen hemen yalnızca ekonomik açıdan bakıyorlar. Ne var ki, bu yanlış bir bakış açısı. Küreselleşme ekonomik olduğu kadar siyasal, teknolojik ve kültürel boyutlu bir olgu. Her şeyden önce, iletişim sistemindeki geçmişi ancak 1960’lara kadar götürülebilecek olan tüm gelişmelerden etkileniyor.”

1.4. KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI

Yukarıda da belirtildiği gibi küreselleşme tek boyuta hapsedilmesi mümkün olmayan bir süreçtir. Küreselleşmenin daha iyi anlaşılması açısından farklı boyutlarına değinmek yararlı olacaktır.

1.4.1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu

Ekonomik küreselleşme genel olarak, dünya ekonomilerinin karşılıklı bağımlılık ve ekonomik entegrasyon ilkeleri doğrultusunda, küresel düzeyde ekonomik olarak bütünleşmesini ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle ekonomik küreselleşme, ulusal sınırların esnemesi sonucu, ülkeler arasında üretim faktörleri akışkanlığının artması ve ekonomik ilişkilerin yaygınlaşması anlamına gelmektedir (Aytekin, 2013:126). Daha önce de belirtildiği gibi küreselleşme yazınında ekonomik boyuta öncelik tanınmaktadır. Bunun sebebi, özellikle 1980'lerden itibaren, kâr maksimizasyonunu amaçlayan sermaye sahiplerinin, üretim ve kârın yanında pazarı da küresel düzeye çıkarmaları (Aktel, 2001:197), böylece ekonomik anlamda bütünleşmenin küreselleşmenin diğer boyutlarının önüne geçmesidir.

Steger (2013:62) ekonomik küreselleşmenin başlangıcı olarak, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında toplanan Bretton Woods Konferansı ve bu konferansta ekonomik bütünleşmeye dair alınan kararları göstermektedir:

“Çağdaş ekonomik küreselleşmenin başlangıcı, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ... Bretton Woods'da toplanan bir ekonomi konferansında oluşturulan yeni bir uluslararası ekonomik düzenin tedrici olarak ortaya çıkmasına kadar uzanır. Küresel Kuzey'in önemli ekonomik güçleri, ABD ve Büyük Britanya'nın önderliğinde, iki savaş arası dönemde (1918-39) uyguladıkları korumacı politikaları tersine çevirdiler. Konferansa katılanlar, uluslararası ticareti geliştirme yönünde kesin bir taahhüde varmanın yanı sıra, ... Bundan başka, her ülkenin parasının, ABD dolarının sabit altın değerine bağlandığı daha istikrarlı bir döviz kuru sistemini oluşturmaya karar verdiler.”

Küreselleşme sürecinde çok uluslu şirketlerin etkinliğini artırması, IMF, DB, DTÖ gibi uluslararası kuruluşların kararları sonucu dünya ekonomisinde liberalleşmenin genişlemesi, farklı ülkelerin ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için piyasa ekonomisine öncelik tanımaları ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ekonomik küreselleşmeye ortam hazırlayan etkenlerdir (Aktan, akt. Çelik, 2012:68).

Bretton Woods Konferansı ile kurulmuş olan ve yukarıda işaret edildiği gibi altın-dolar ilişkilerine bağlı olarak yürüyen uluslararası para sistemi, 1970'lerin başında çökmüş ve istikrarlı döviz kuru sistemi yerini dalgalı kura bırakmıştır (Aytekin, 2013:128). Dalgalı kura geçiş sonucu, döviz piyasasında serbestliğin sağlanmasının

yanında, ticaretin ülkeler arasında tamamıyla serbest bırakılması ve iktisadi kararların piyasa mekanizması tarafından alınması gerektiğini savunan neo-liberal politikaların 1980’li yıllarda temel iktisadi akım haline gelmesi (Yıldırım, 2011:2) finansal piyasaların küreselleşmesi için uygun ortamı hazırlamıştır.

Küreselleşme sürecinden önceki dönemlerdeki ekonomik sistemlerin hâkim stratejisi, reel sermayenin, doğrudan üretime dönüştürülmesi iken (Balkanlı, 2002:21), küreselleşme sürecindeki temel strateji, piyasaları iyi takip eden firma ve yatırımcıların çeşitli ülke piyasalarına hızlı girip çıkabilmelerine dayalıdır (Karabıçak, 2002:126). Buna olanak tanıyan temel etmen ise Yergin ve Stanislaw’ın (akt. Bülbül, 2009:161) “kamu birkaç yılda bir oy kullanırken, piyasa her dakika oy kullanmaktadır” sözünde ima edildiği gibi finansal sermayenin akışkanlığının, özellikle teknolojik gelişmeler sayesinde daha yüksek düzeylere ulaşmasıdır (Balkanlı, 2002:21).

Küreselleşmenin ekonomik boyutuna ilişkin açıklamalarda bahsedilmesi gereken bir diğer husus da küreselleşme sürecinde uluslararası ekonomik kuruluşların etkinliğini artırmasıdır. Küresel ve bölgesel ölçekte başka ekonomik kuruluşlar bulunmakla birlikte küreselleşme sürecine ilişkin öne çıkan üç ekonomik kuruluş daha önce de işaret edildiği gibi DTÖ ve -Bretton Woods Konferansı’nın ürünü olan- DB ile IMF’dir. Bu ekonomik kuruluşlar, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Avrupa’yı savaşın yol açtığı yıkımdan kurtarmak ve dünyayı ekonomik bunalımdan çıkarmak için kurulmuştur (Göngen, 2013:125). Uluslararası ekonomik kuruluşların, özellikle 1970’lerden itibaren küresel düzeyde artan etkisinin en temel sebebi neo-liberal ilkelerin ülke ekonomilerinde egemen olmasıdır. Daha önce de bahsedildiği gibi Bretton Woods ile uygulanmaya başlayan sistem 1970’lerde terk edilmiştir. Bu duruma sebep olan gelişme ise aynı yıllarda yaşanan Petrol Krizi sebebiyle 1980’li yıllarda pek çok ülkenin stagflasyon¹ olgusuyla karşı karşıya kalması ve Keynesyen iktisadi uygulamaları terk ederek ekonomide bir dizi serbestliği önceleyen neo-liberal politikalara yönelmesidir (Yıldırım, 2011:5). 1990’lardan itibaren uluslararası ekonomik kuruluşlar tarafından gelişmekte olan ülkelere sunulan bu tür neo-liberal politikalara ekonomi literatüründe genellikle “Washington Uzlaşması” adı verilmektedir (Steger, 2013:79).

En önemli politikaları arasında, mali kemer sıkma, özelleştirme ve piyasaların liberalleştirilmesi olan (Göngen, 2013:129) Washington Uzlaşması’nda neo-liberal

¹ “Stagflasyon kullanılmayan üretim kapasitelerinin, işsizliğin, yüksek ve sürekli fiyat artışlarının beraber görüldüğü durumu ifade eden iktisadi bir kavramdır. Yüksek fiyat artışına rağmen durgunluğun görüldüğü bir yapının ortaya çıkmasıdır” (Altınok, 1999:59).

politikalara dair birçok karar alınmasına karşın, ekonomik küreselleşmeyle doğrudan ilgili olabilecek birkaç politika önermesine bakıldığında bunların tüm finansal hareketlerin serbest olması, tek tip ve piyasa tarafından belirlenen döviz kuru anlayışı, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının özendirilmesi ve gümrük tarifelerinin kaldırılarak serbest dış ticaretin hayata geçirilmesi gibi politikalar olduğu görülmektedir (Yıldırım, 2011:6). Uzlaşmanın uluslararası ticarete ilişkin önerdiği bu tür politikalar, ekonomik küreselleşmenin en belirleyici temasını oluşturmaktadır.

Küreselleşme süreci ile birlikte daha fazla ön plana çıkan ve ekonomik küreselleşmenin en belirgin aktörlerinden olan çok uluslu şirketler, güçlü sermaye yapıları, faaliyet gösterdiği alanın geniş olması ve gelişmiş teknoloji ile donatılan altyapıya sahip olmaları sebebiyle küresel ölçekte rekabet üstünlüğünü elinde tutmaktadır (Tağraf, 2002:34). Aralarında Siemens, Exxon-Mobile, Toyota, General Motors gibi işletmeler olan çok uluslu şirketlerin sayısı son birkaç on yılda hızla artmıştır. Öyle ki, 1970 yılında dünya ölçeğinde 7 bin olan çok uluslu şirket sayısı 2000 yılında 50 bine ulaşmıştır (Steger, 2013:73).

Ekonomik güçleri açısından birçok ulus-devletten daha güçlü olan (Steger, 2013:74) çok uluslu şirketler, günümüzde dünya ticaretinin önemli bir bölümünü ellerinde bulundurmakla “daha önce hiçbir imparatorluğun ya da ulus-devletin başaramadığı ölçüde bir ekonomik küreselleşmeyi şimdiden sağlamış durumdadır” (Barnet ve Cavanagh, akt. Bülbül, 2009:45).

1.4.2. Küreselleşmenin Siyasi Boyutu

Küreselleşmenin siyasi boyutu, küreselleşme sürecinde ulus-devletlerin önemini yitirip yitirmediği ekseninde, sürecin ulus-devletler üzerindeki dönüştürücü etkisine yönelik tartışmaları içermektedir. Küreselleşme süreci, ulus-devletlerin gücünü ve bürokratik yapılanmayı sorgulamaktadır. Bu sebeple ulus-devletin, piyasalar üzerinde çoğu kez müdahaleci rol oynayan siyasi ve idari kararları ile ulus-devletlerin işlevleri gözden geçirilmektedir (Aktel, 2001:199).

İleride daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacağı gibi ulus-devletin temel özelliği egemenliğidir. Ulus-devletleri, dünya üzerindeki temel siyasi birim olarak kabul eden ilk uluslararası anlaşma olan Westphalia Anlaşması’ndan itibaren dünya üzerindeki “egemen devletler” kendi üzerlerinde herhangi bir güç ya da otorite kabul etmemektedirler. İşte küreselleşme sürecinde ulus-devletler ile ilgili sorgulanan esas

konu, Westphalia Anlaşması ile ortaya çıkan ulus-devletlerin “mutlak egemenlik” anlayışıdır. Nitekim küreselleşmeyle birlikte, ulusal olarak kabul edilen ekonomi, siyaset, güvenlik gibi birçok konu küresel bir nitelik kazanmıştır (Sarıtaş, 2009:408).

Küreselleşme sürecinin siyasal alana ilişkin ilk etkisi uluslararası alana ilişkindir. Bu süreçte BM, DTÖ, IMF gibi uluslararası kuruluşların kararları, ISO benzeri standartlar, kredi derecelendirme kuruluşlarının değerlendirmeleri, uluslararası mahkeme kararları, uluslararası sivil toplumun artan etkisi ve benzeri unsurlar, devletler üstü bir alanın ne ölçüde etkili olduğunun kanıtı niteliğindedir (Şen, 2008:156). Bunun yanında, 20. yüzyılda küresel düzeyde etkili olan organizasyonların sayısındaki artış da dikkate değerdir: “1909 yılında, 37 uluslar arası örgüt ve 176 STK varken, 2000 yılına gelindiğinde, 6.743 uluslararası örgüt ve 47.098 STK küresel düzeyde faaliyet göstermektedir” (Held ve McGrew, 2008:20).

Küreselleşme sürecinin, siyasi alana olan diğer bir etkisi ise bu süreçte yerel yönetimlerin, gücünü ve etkinliğini artırmasıdır. Merkezi yönetime ait yetki ve sorumlulukların yerel yönetimlere devredilmesi ve yerel yönetimlerin mali idari ve ekonomik olarak daha özerk hale gelmesi (Ohmae, akt. Adıgüzel, 2011:178) küreselleşmenin öne çıkan gelişmelerindendir. Bu sebeple özellikle yerelleşme eğilimleri üzerinde durmakta yarar vardır. Gerçekten de küreselleşme sürecinde yerel yönetimler, demokrasi ve katılımcılık ekseninde etkinliklerini artırmış ve yerellik yükselen bir olgu haline gelmiştir (Karakurt, akt. Olgun, 2007:113). Ancak bu noktada, -çalışmanın temel konusunu oluşturması sebebiyle- yerellik konusunda asıl vurgulanması gereken şudur: Küreselleşme sürecinde yerel yönetimler sadece önceleri ulus-devlete ait olan yetkileri paylaşır konuma gelerek öne çıkıyor değildir; bunun yanında kentsel alanlar ticaret, finans, sanat gibi konularda önceki dönemlere nazaran daha belirgin hale gelmiştir (Bülbül, 2009:166).

1.4.3. Küreselleşmenin Kültürel Boyutu

Küreselleşmenin kültürel boyutu, en genel ifadesiyle, farklı coğrafyalarda yaşayan toplumlar arasında kültürel etkileşimin artması anlamına gelmektedir. Ancak, insanlar arasındaki etkileşim, en erken toplumlarda dahi var olan bir durumdur. Küreselleşmenin bir boyutunu oluşturan kültürel etkileşim ise günümüzde yaşanan kültür aktarımının “hacim ve kapsam” olarak önceki dönemlerle kıyasla oldukça artmasını ifade etmektedir (Steger, 2013:100).

Kültürel küreselleşme konusunda yapılan tartışmaların merkezinde küresel düzey ile yerel olan arasındaki ilişki bulunmaktadır (Robertson, 1999:162). Bu ilişkinin, kültürel boyut bağlamında homojenleşme, kutuplaşma ve melezleşme olmak üzere başlıca üç tartışma alanı bulunmaktadır.

Kültürel küreselleşmeye dair açıklamalar, çoğunlukla, Batı kültürünün diğer kültürler üzerindeki hegemonyasına (Aktel, 2001:200) vurgu yapmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte Davos kültürü, McWordizasyon (Berger, akt. İçli, 2001:164) gibi kavramlarla ifade edilen bu hegemonya küresel ölçekte kültürlerin giderek birbirine benzeşmesi anlamında bir homojenleşmeyi beraberinde getirmektedir. Bunun bir sonucu olarak, Kongar'ın ifadesiyle (akt. İçli, 2001:166), “dil, din, ırk ayrımı olmaksızın bütün dünya, aynı marka pantolonları giymeye, aynı marka spor ayakkabıları kullanmaya ve aynı gazozu içmeye koşullandırılmaktadır.”

Kültürel küreselleşmenin diğer bir tartışma alanını kutuplaşma oluşturmaktadır. Sıklıkla 11 Eylül 2001 saldırılarının veya Huntington'un “Medeniyetler Çatışması” tezinin örnek gösterildiği kutuplaşma esas olarak, küreselleşme sürecinde “farklı kültürlerin giderek birbirine benzeşeceği” ya da ileride ele alınacağı şekilde “farklılıkların bir arada yaşayabileceği” tezlerinin aksine, kültürler arasında çatışmaların yaşanacağını ifade etmektedir (Bülbül, 2009:267-268).

Kültürel küreselleşmeye ilişkin son olarak melezleşme (çok kültürlülük) kavramına değinilmesi gerekmektedir. Melezleşme kavramı çeşitli kaynaklardan doğan farklı kültürel öğeler arasındaki ortaklığı temel alan (Holton, 2013:70) ve küreselleşmenin tek bir dünya kültürü yaratmayacağını, farklı kültürlerin küresel süreçte bir arada var olacağını, dolayısıyla da küreselleşmeyi “hâkim Batı kültürünün hegemonyası” olarak değerlendirmenin yanlış olduğunu ifade eden bir kavramdır (Bülbül, 2009:277-278).

Abu-Lughod, (1998:167-172) melezleşme kavramıyla ilgili olarak kültürel değerde var olan merkezden çevreye olan akışın aksine, çevreden merkeze olan akışın düşünülenenden daha fazla olduğunu iddia etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, kültürel değer aktarımı sadece Batı merkezli değil, iki taraflı işleyen bir süreçtir ve bu aktarım türdeş olmayan bir kültür yaratmaktadır:

“Batı ve ‘doğu’ müziğinin bir karışımı olan bu müzik türü bugün dünyanın her yerinde yükselmektedir. Bu müzikle tanışmam, göçmen Türk işçilerin benzer bir kültür geliştirdikleri Almanya’da bu müziğe hayran kalan Belçika asıllı bir siyaset bilimci

sayesinde oldu. Etnikmerkezci bakış açımızdan bu müziği doğu müziğinin batılılaştırılması olarak görmeye eğilimliyiz, ancak alternatif bir teşhis önermek istiyorum. Gördüğümüz, batı müziğinin doğulaştırılmasıdır” (Abu-Lughod, 1998:170).

2. ULUS-DEVLET

Günümüz dünyasında, hemen hemen her coğrafyada kendini gösteren ulus-devletler, Orta Çağ’ın sonunda milli monarşilerin ortaya çıkışıyla başlayan siyasal bir örgütlenme biçimi (Şen, 2004:3) ya da Avrupa’daki sosyal, siyasal ve ekonomik değişimler sonucunda yeni bir topluma dönüşmenin bir göstergesi (Aksoy ve Arslantaş, 2010:35) olarak kabul edilmektedir. Küreselleşme sürecinde varlığını devam ettirip ettirememeye, ettirecekse hangi şartlarda ve ne konumda olacağına dair yoğun tartışmaların yapıldığı ulus-devlet yapısının daha rahat anlaşılabilmesi için bu yapıyı oluşturan ulus ve modern devlet kavramlarının üzerinde durmak yararlı olacaktır.

2.1. ULUS

Ulus-devletlerin dünya üzerinde hâkim siyasal örgütlenme biçimi haline gelmesi, ulus kavramının ne olduğuna ve hangi süreçlerden geçerek günümüze ulaştığına dair tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Köken olarak Moğolca’dan gelen (Lewis, akt. Karyelioğlu, 2012:143) “ulus”un İngilizce karşılığı olan “*nation*” kelimesinin Antik Roma’da kullanıldığı hali olan “*natio*”, “doğum” veya “soy” anlamına gelmekte; daha açık bir ifadeyle, “bireyin doğum vasıtasıyla parçası haline geldiği bir topluluğu” ifade etmektedir (Schulze, 2005:99). Ancak, bu kullanımda *natio*, Antik Roma’daki “*civitas*” kavramının zıddı olarak, siyasi olmayan bir topluluğu işaret etmektedir (Habermas, 2002a:18). Günümüzde ifade ettiği anlamı, 18. yüzyılın ikinci yarısında yakalayan (Saklı, 2012:2) ulus kavramının, Batı’da yaşanan, toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişmelerle yakın bir ilişkisi vardır. Nitekim feodalitenin yıkılması sonucu merkezi devletlerin kurulması ve kapitalizmin ortaya çıkışı ile ekonomik bağımlılıkların artması (Şen, 2004:9), günümüzdeki anlamıyla ulus kavramının oluşumunu hızlandırmıştır.

Ulus kavramının tanımı üzerinde, -sosyal bilimlerdeki pek çok kavram gibi- tam bir uzlaşa bulunmamaktadır. Konu ile ilgilenen düşünürler, ulus kavramının ortaya çıkışı ve doğası konusunda, farklı argümanları öne çıkarmaktadır. Öne çıkarılan bu argümanlar kimi zaman ortak kültür, kimi zaman ortak geçmiş, kimi zaman siyasal

olarak örgütlenen bir topluluk, kimi zamansa insanların ortak iradeleri olabilmektedir. Ancak, ulus kavramına dair açıklamalar literatürde esas olarak iki farklı gelişim göstermiştir. Bunlardan ilki, ulusları ilkçağlardan bu yana varlıklarını sürdüren “doğal” yapılar olarak gören (Akıncı, 2014:139) “romantik” yaklaşımdır. Diğeri ise, ulusların ortaya çıkışını modernizmle ilişkilendiren görüştür.

Aydınlanma ve Fransız karşıtlığı ekseninde gelişen romantik yaklaşım, ulusu etnik ve kültürel bir zeminde ele almakta (Aksoy ve Arslantaş, 2010:35) ve kökenini oluşturan Alman ekolünden ötürü bu yaklaşıma romantik yaklaşım denmektedir (Akbulut, 2014:21). Romantik yaklaşıma göre bir ulusu meydana getiren temel unsur ortak bir dil ve ortak bir kimliğe sahip olmaktır (Schulze, 2005:153). Bu sebeple romantik yaklaşımda ulus, etnik kökenlerde aranmakta, aynı orijinden gelmeyi ilke edinmekte ve hatta ırk olarak tanımlanabilmektedir (Saklı, 2012:14). Örnek olarak bu yaklaşımın öne çıkan düşünürlerinden Herder her ulusun bir “*volksgeist*”i olduğunu savunarak, bu *voksgeist*i kültürün ve özellikle dilin oluşturduğunu düşünmektedir (Akıncı, 2014:140). “*Volk*” kavramını, her topluluğun tanımlanabilir kültürü olarak tanımlayan Herder, dili “*volk*”un kültürünü dışa vurduğu içgüdüsel bir değer olarak nitelmiştir (Akbulut, 2014:21). Ayrıca Herder’e göre uluslar, sadece üyelerinin toplamı değil, manevi varlıklar, hatta “Tanrı’ya ait fikirlerdir” (Schulze, 2005:153).

Romantik yaklaşımın ulusları açıklamaya yönelik etnik ve kültürcü vurgusuna karşın, literatürde ulusları modernizmin ürünü olarak gören yaklaşımlar ağırlıktadır. Ulus tanımına ilişkin modernleşmeci düşünürlerin, genel olarak modern öncesi unsurları da kabul etmekle birlikte, günümüzdeki anlam ve işleviyle ulus konusundaki ortak çıkış noktaları esas olarak ulusların ortaya çıkmasını sağlayacak toplumsal, siyasi ve ekonomik koşulların modern öncesi dönemlerde mevcut olmadığı ve modern dönemde, bu döneme özgü koşulların ulusları sosyolojik bir gereklilik haline getirdiği üzerinedir (Kedourie, akt. Yıldırım, 2014a:27). Bu yaklaşımın öne çıkan düşünürleri arasında Benedict Anderson, Ernest Gellner, Hagen Schulze gibi isimler yer almaktadır.

Gellner, “Uluslar ve Ulusçuluk” adlı eserinde ulus kavramının tanımına yönelik, irade ve kültür kavramlarını önermektedir (1992:28). Ancak Gellner’e göre, bu iki kavram tek başına “ulus” tanımı için yetersizdir. Zira irade, ulusun oluşmasında önem arz etse dahi birçok farklı kavramın temelinde yer aldığı için ulusu açıklamakta yetersizdir; kültür ise kendi doğası gereği karmaşıktır ve farklılık arz etmektedir (Gellner, 1992:101-103). Bu sebeple ulus kavramını tanımlamak için irade ve kültüre

ilave olarak siyasal birimlerin bu kavramlarla birleşmesi gerekmektedir. Gellner'in "ulusçuluk çağı" olarak ifade ettiği bu durumda toplumsal koşullar, bütün halkı içeren standart ve türdeş bir üst kültürün oluşmasını sağladığı takdirde, insanlar kendilerini şevkle özdeşleştirdikleri ulusu oluşturmaktadır (1992:103-104).

Ulusları benzer kriterler kullanarak açıklayan düşünürlerden Anderson'a göre (1995:20); "ulus, hayal edilmiş bir siyasal topluluktur – kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir." Schulze'ye göre ise (2005:97-98) "uluslar kendilerini ortak tarihleri, ortak ünleri ve ortaklaşa gerçekleştirdikleri özverileri vasıtasıyla tanırlar. Fakat ulusların ortak tarihleri sınırlı bir gerçekliği yansıtır; gerçeklerden çok düşlerin ve geleceğe dair tasarıların ürünüdürler."

Ulusları açıklamaya yönelik romantik ve modernleşmeci görüşlerin yanında, bu iki görüş arasında bir bağ kurarcasına, etnik ve tarihi bağları ulus analizinde kullanan Smith, ulusları "tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlesel bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğu" şeklinde tanımlamaktadır (akt. Yıldırım, 2014a:31).

Görüldüğü gibi ulus kavramının tanımına ilişkin teoride pek çok olgu ön plana çıkarılmıştır. Ancak, ulus kavramının, daha iyi anlaşılması ve sınırlarının tam olarak çizilmesi için ümmet, ırk, etnik köken gibi toplumsal durumlardan farkı belirlenmelidir. Zikredilen bu toplumsallıklar, bir ölçüde ulus ile ilişkili olmakla birlikte esas olarak farklı köklerden beslenmekte ve dolayısıyla farklı olgulara işaret etmektedir.

Ümmet, aynı peygamberi takip eden, aynı kutsala yönelen ve aynı dini metni kabul eden insan topluluğudur. Bu anlamıyla ümmet; dil, tarih, coğrafya, ekonomi gibi ulus tanımlarında da sıkça üstünde durulan dünyevi olguların aksine, dini birliğe dayanan bir toplumsal durumdur. Bu sebeple ulus ve ümmet birbirinden farklı toplumsallıklara denk düşmektedir. Bu noktada dini çağrışımlar içeren bir başka terim olan "millet" kavramından da bahsetmek gerekmektedir. Lewis'e göre, (akt. Karyelioğlu, 2012:143) köken olarak Aramice olan "millet" sözcüğü "bir söz" anlamına gelmekte olup kavramsal olarak "bir kutsal kitabı kabul eden insan topluluğuna" işaret etmektedir. Ancak Türkçe'de, özellikle Cumhuriyet Dönemi ile birlikte ulus ve millet kavramları eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim Türk Dil Kurumu, "millet" sözcüğünü "Çoğunlukla, aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında, dil, tarih,

duygu, ölkü, gelenek ve görenek birliğı olan insan topluluğı, ulus” (Türk Dil Kurumu [TDK], 2015) şeklinde tanımlamaktadır.

Ulus kavramını tanımlamaya yönelik bir diğerk kıyas da ulus, ırk ve etnik köken arasındaki farklılara ilişkindir. Wallerstein ırkı, fiziksel boyutu ön planda olan genetik bir kategori; etnik kökenleri, devlet sınırlarına bağılı olmayan kültürel bir kategori, ulusları ise bir devletin sınırlarına bağılı olan siyasal-toplumsal bir kategori olarak sınıflandırmaktadır (Balibar ve Wallerstein, 2007:96). Benzer şekilde Arsal (1979:27-35), ırklara ilişkin “antropolojik anlamda ırk” ve “etnolojik anlamda ırk” ayrımı yaparak ırkları (antropolojik anlam) fiziki ve biyolojik unsurlara dayandırmıştır. Etnik kökeni ise “uzak bir tarihi devirde bir büyük devlet içinde beraber yaşamış, bu sayede lisan, örf, adet ve inanışlar bakımından birleşmiş ve ana devlet dağıldıktan sonra da kardeşliğini muhafaza etmiş milletler topluluğı” şeklinde tanımlayarak kültürel öğelere vurgu yapmıştır.

Bu noktada, objektif ve subjektif ulus anlayışlarından bahsetmek gerekmektedir. Objektif ulus anlayışında bir topluluğun ulus olarak nitelendirilebilmesi için aynı dili konuşması, aynı etnik kökenden gelmesi ve benzer fizyolojik özellikler taşıması beklenmektedir. Ancak günümüz ulusal topluluklarını objektif kriterlere dayandırmak güçtür. Nitekim birtakım ortak özelliklere sahip olduğı halde ulus özelliğı kazanamayan ve bu doğrultuda bir siyasi örgüt oluşturamayan topluluklar bulunmaktadır ve bu sebeple bir ulusun oluşumu için objektif kriterler yerine ortak bir duygusal birlik, birlikte yaşama istek ve iradesine sahip olma gibi subjektif ideallere ihtiyaç vardır (Şen, 2004:12). Buradan, ulus kavramının insanların ırk ve etnik kökenin ifade ettiğı gibi edilgen bir şekilde doğuştan gelen özellikleri kabulünden ziyade, kendi iradelerinin bir yansıması olduğı (Sağ ve Aslan, 2001:175) sonucu ortaya çıkmaktadır.

2.2. MODERN DEVLET

Devlet, en genel tanımıyla, Gellner’in (1992:23) ifade ettiğı şekilde, “düzenin sağlanmasıyla uğraşan kurum veya kurumlar dizisidir”. Bu sebeple devlet, insanların oturduğı konutlarla ilgili standartlardan içme sularına, trafik denetimlerinden sağlık/egitim hizmetlerine ve bunların finansmanı için toplanan vergilere kadar, günlük hayatın birçok alanında faaliyette bulunmaktadır. Devletin insan hayatıyla bu denli iç içe olması bu kuruma olan ilgiyi artırmaktadır.

Ortaya çıkışından itibaren şehir devleti, feodal devlet gibi görünümüler kazanan devletin kazandığı farklı görünümülerden birisi de modern devlettir. Kendisinden önceki devlet tiplerinden modern dönemin ürünü olması noktasında ayrılan modern devlet, 16. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamış ve Fransız Devrimi ile gelişen ulusçuluk düşüncesi ekseninde 19. yüzyılda dünya üzerindeki temel siyasi birim haline gelmiştir.

Siyasi literatürde genellikle Orta Çağ'ın sonunda feodalitenin bunalıma girmesi sonucu çözülmesi ve siyasi birimlerin kilise karşısında etkinliğini artırmasının sonucu ortaya çıkan (Arslanel ve Eryücel, 2011:2) siyasi kurumu ifade etmek için kullanılan modern devletin tanımına dair en çok itibar edilen düşünce Weber'e aittir. Weber'e göre devlet (Saygılı, 2010:76), amaçları açısından tanımlanamaz. Çünkü devlet tarafından ele alınmayan hemen hiçbir işlev yoktur. Bu sebeple devlet ancak kendine özgü araçları açısından tanımlanabilir. Bunlar da fiziki güç ve şiddet kullanımıdır. Bir başka eserinde ise Weber, "kurumsallaşmış siyasi girişim" şeklinde daha açık bir devlet tanımı vermiştir:

"Egemenliğe sahip bir kuruluş, varlığı ve düzenlemelerinin geçerliliği, sınırları belli bir coğrafyasal alan içinde yürütme görevlilerince bir fiziksel zorlama uygulanarak ya da uygulama tehdidi altında sürekli biçimde güvenceye alınmışsa, ona siyasi kuruluş (politischer Verband) diyoruz. Devlet dediğimizde de kurallarının uygulanışında, yönetsel görevlileri yasal olarak fiziksel güç kullanma tekeline sahip olan 'kurumlaşmış nitelikteki siyasi bir girişim'i (politischer Anstaltsbetrieb) anlatmak istiyoruz" (Weber, 2011:98).

Weber'in devlet görüşlerinden hareketle Pierson, modern devletin sahip olduğu özellikleri şu şekilde sıralamıştır: Şiddet araçlarının tekeli, egemenlik, meşruiyet, toprak, insan (yurttaşlık), bürokrasi, kişisel olmayan iktidar ve anayasallık² (2000:24). Çalışmanın bu kısmında, modern devletin sahip olduğu bu özelliklerin açıklanması gerekmektedir.

2.2.1. Şiddet Araçlarının Tekeli

Devletler, gerekli hallerde yasal düzenin korumak ya da kendi varlığını devam ettirmek adına şiddete başvurabilmektedir. Modern öncesi devlet tiplerinde ülkesel otoritenin yanında, birtakım bölgesel ve yerel otoriteler, şiddet kullanım hakkını kendisinde görmüştür. Modern devleti şiddet kullanımı açısından kendisinden önceki devlet tiplerinden ayıran temel noktalardan biri sınırları içerisinde şiddet kullanımını tekeline almasıdır. Devlet bu tekeli iki güç aracılığı ile kullanmaktadır. Bunlar, ülke

² Pierson, "Modern Devlet" adlı eserinde, bu sekiz özelliğe ilave olarak devletin "vergileendirme" özelliğini de eklemiştir (2000:24). Ancak bu çalışma özelinde Weber'in görüşleri esas alındığı için Pierson'un bu ilavesine yer verilmeyecektir.

içinde polis kuvveti, sınırlarda ise ordudur (Saygılı, 2010:75). Ancak Pierson (2000:26) bu durumun, şiddetin sadece devlet tarafından kullanıldığı anlamına gelmediği iddiasındadır. Nitekim Weber, şiddet kullanımının tamamıyla devlete ait olduğunu savunmamaktadır. Weber'in asıl savunduğu, devletin, şiddet kullanımının kaynağı olma vasfıdır. Buradan çıkan sonuç, devletin sınırları içinde şiddet uygulayanların (kişiler, yerel yönetimler vs.), bunu ancak devletin verdiği yetkiye dayanarak yapabilmesidir. Ayrıca, böyle bir durumda şiddetin sınırını da devlet belirlemektedir (Giddens, akt. Saygılı, 2010:76).

2.2.2. Egemenlik ve Meşruiyet

Modern devletin kendisinden önceki devlet tiplerinden en ayırt edici özelliği onun egemenlik ve meşruiyet anlayışıdır. Hatta egemenlik kavramı modern devletle birlikte ortaya çıkmıştır (Saygılı, 2010:78). “Devletin yetki sınırları içinde başka hiçbir aktörün egemen devletin iradesini reddedememesi” (Pierson, 2000:34) olarak tanımlanan modern anlamda egemenlik kavramı hakkında ilk fikirler aynı zamanda modern devletin gelişimi için de milat olarak gösterilen 15. ve 16. yüzyıllara denk düşmektedir. Benzer bir durum, modern devletin meşruiyet anlayışı için de geçerlidir. Nitekim modern devlet ile birlikte, egemenliğin ve meşruiyetin kaynağı tanrısal olmaktan çıkarak topluma mal edilmiştir (Arslanel ve Eryücel, 2011:2). Tüm bunların ortak sonucu olarak egemenlik kavramını ve meşruiyetin yeni kaynağını ortaya çıkaran fikri temel, aynı zamanda modern devletin de gelişimini doğuran zemini yaratmıştır.

Egemenlik ve meşruiyetin kaynağı ekseninde, modern devletin ortaya çıkışı hakkında ilk fikirler Niccolô Machiavelli'ye aittir. Siyaset felsefesini Antik Yunan'dan bu yana alışlagelmiş halinden kopararak “Makyavelizm” olarak anılan kendine özgü bir siyaset anlayışı geliştiren Machiavelli, milliyetçilik, feodalizm düşmanlığı, ticarete övgü, eşitlik, laiklik gibi burjuva temelli (Köktürk, 2011:89) modern düşünceleri öne çıkararak modern devlet fikrine öncülük etmiştir. Ayrıca, siyasi düşüncesinin temeline İtalyan birliğinin sağlanmasını yerleştirmiş ve bunun önündeki en önemli engel olarak Kiliseyi görmüştür. Bunun için de Kiliseyi siyasal alandan dışlayarak düşüncelerini laik bir temele oturtmuştur (Arslanel ve Eryücel, 2011:3).

Machiavelli'nin özgün düşüncelerinin yanında egemenlik, kavramsal olarak ilk kez Jean Bodin tarafından ortaya atılmıştır. Kavramı, Latince'deki, “en yüce, en üst” anlamlarına gelen “*superanus*” kelimesinden türeten (Beriş, 2008:57) Bodin'e göre

egemenliğin üç özelliği bulunmaktadır. Her şeyden önce egemenlik, mutlaklıdır. Bu durum, egemenliğin her şeyden yüce ve üst olmasını sağlamaktadır. İkinci olarak, egemenlik süreklidir. 17. yüzyılda, Fransa’da “Kral öldü, yaşasın kral” deyişi ile özdeşleşen süreklilik, bir egemenin, egemenliğini kullandıktan sonra, tüm yetkileriyle bir sonraki egemene devretmesi anlamına gelmektedir. Son olarak egemenlik, bölünememekte ve devredilememektedir. Nitekim egemenler, siyasal yaşamın bir parçası değil, egemenliğin somutlaştığı kişilerdir (Saygılı, 2010:80).

Egemenliğin tek (mutlak) ve sürekli olması gerektiğini savunan diğer bir düşünür ise Thomas Hobbes’tur (2013:134). Devletlerin ortaya çıkışını, toplumsal sözleşmeye dayandıran ve “insan insanın kurdudur” deyişiyle özdeşleşen bir insan doğası tahayyül eden Hobbes’a göre devlet, doğası gereği aklını kullanan, şeref ve itibar için sürekli rekabet eden, değerli şeylerden hoşlanan ve bencil olan insanları birbirlerinden koruyan bir yapıdır. Devleti ortaya çıkarırken insanlar, tüm güçlerini kendi kişiliklerini yansıtacak bir kişi veya heyete devretmektedir. Şu halde gücü taşıyan kişi ya da heyet egemen, güçlerini devreden insanlar ise uyruk olarak adlandırılır. Egemenin uyruğunu oluşturan insanlardan farkı ise insanların huzur ve güvenini sağlarken, hepsinin birden gücünü kullanabilmesidir (Hobbes, 2013:136). Bu şekilde Hobbes, devleti tanrısal bir kaynak yerine toplumsal bir sözleşmeye dayandırarak, egemenliğin meşruiyetini dünyevi bir zemine oturtmuştur (Arslanel ve Eryücel, 2011:10).

2.2.3. Toprak ve Yurttaşlık

Modern devletlerin özelliklerinden biri de üzerinde belli bir insan topluluğunun yaşadığı bir toprağa sahip olmalarıdır. Bu da modern devletleri jeopolitik varlıklar haline getirmektedir (Pierson, 2000:30). Toprak, modern devlet ile geleneksel devleti birbirinden ayırmaya yarayan önemli unsurlardan biridir. Nitekim geleneksel devletlerde, modern devletlerin sahip olduğu sınırlar yerine, “sınır boyları” bulunmaktadır (Saygılı, 2010:83). Geleneksel devletlerin sahip olduğu sınır boyları otoritenin yoğunlaştığı merkezden uzak bölgelerden oluşmuş ve bu bölgeler, geleneksel devlet için bir haraç kaynağı olmaktan öteye geçememiştir (Pierson, 2000:30). Ancak modern devlette sınırlar siyasi bir öneme sahiptir ve devlet olabilmek için açıkça belirlenen sınırlarla çevrili bir coğrafyaya sahip olmak gerekmektedir (Durgun, 2000:111).

Devletin sahip olduğu insan unsuru bakımından geleneksel devlet ile modern devlet arasında bir ayırım görülmemektedir. Ancak her iki devlet tipi de insan unsuruna sahip olmakla birlikte, aradaki fark insan unsurunun niteliğindedir. Daha önce de belirtildiğı gibi geleneksel dönemde, serf ya da tebaa olarak görülen insan unsuru, modern devletle birlikte yurttaşa dönüşerek merkezi bir konuma oturmuştur (Sağ ve Arslan, 2001:179; Saygılı, 2010:90).

2.2.4. Bürokrasi

Tarihsel olarak değerlendirildiğinde, devletin etkin bir şekilde yönetilmesi ve yasaların, devletin her yerinde aynı ilkelere göre uygulanması ihtiyaından hareketle ortaya çıkan (Schulze, 2005:21) bürokrasi, modern devletin temel araçlarından biridir. Nitekim Weber’e göre modern devletin, kendinden önceki devlet tiplerinden ayrılan özelliğı, yönetiminin akla dayalı oluşudur ve bu açıdan bakıldığında “ussallaşmanın özgül bir biçimi olan bürokrasi”, modern devletler için vazgeçilmezdir (akt. Saygılı, 2010:87). Bürokrasiyi modern devlet için bu denli önemli kılan sebep ise Weber’e göre bürokrasinin, “başka herhangi bir örgüt türü karşısındaki saf teknik üstünlüğüdür” (akt. Pierson, 2000:43).

2.2.5. Anayasallık ve Kişisel olmayan İktidar

Anayasalcılık düşüncesinin başlıca amaçları, devletleri yetkilendirmek, amaçlarını belirlemek, rejimleri meşrulaştırmak ve temel hakları güvence altına almaktır (Heywood, 2006:426-427). Bu düşünce için başlangıç olarak genellikle, 1215 yılı (Magna Carta) gösterilmektedir ve bu yıldan itibaren, farklı değerler kazanarak günümüze ulaşmıştır. Modern devleti geleneksel devletlerden ayıran bir özellik olarak anayasalcılık, siyasi iktidarın kullanılış biçiminde kendini göstermektedir. Nitekim geleneksel devletlerde, iktidar kullanımı, keyfi, şahsi ya da hanedanvari bir tutum sergilemişken, modern devletin sahip olduğı anayasalcılık düşüncesi, kişisel olmayan bir iktidara gönderme yapmakta ve hukukun üstünlüğünü ifade etmektedir (Pierson, 2000:40).

2.3. MODERN DEVLETİN DOĞUŞU

Modern devletlerin tarih sahnesine çıkışının, Otuz Yıl Savaşları'nı sona erdiren Westphalia Anlaşması olduğu konusunda teoride genel bir uzlaşa bulunmaktadır. Westphalia ile ortaya çıkan sistem, 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında en kesin halini almış (Held ve McGrew, 2008:18) ve Fransız Devrimi'yle birlikte bünyesine kattığı ulus düşüncesi temelinde Birinci Dünya Savaşı sonrasında en olgun biçimine ulaşmıştır (Steger, 2013: 87).

Orta Çağ'ın sonlarında, Avrupa'da feodal sistemin girdiği bunalım sonucu ortaya çıkan modern devletlerin gelişim süreci günümüze dek iki aşama geçirmiştir. Bunlardan ilkin, egemenliğin tek kişide toplandığı mutlak monarşiler oluşturmaktadır. İkinci aşama ise Fransız Devrimi sonrasında egemenliğin halka devredilmesi ile birlikte ortaya çıkan ulus-devletlerdir (Arslanel ve Eryücel, 2011:2). Ulus-devletlerin daha iyi anlaşılması için modern devlete giden tarihsel süreç ve modern devletin ilk formu olan mutlak monarşiler incelenmelidir.

2.3.1. Feodalite ve Zümreler Sistemi

Orta Çağ boyunca Avrupa'da hüküm süren siyasi ve ekonomik temelli sistem genel olarak feodalite olarak adlandırılmaktadır. Bu sistem, toprak sahipliği temelinde lord ile vasal arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Bahsi geçen bu ilişki, lordu "*fief*"ini bağışladığı vasalını korumakla yükümlü kılarken, vasalı da lordunun emirlerini yerine getirmek zorunda bırakmaktadır (Schulze, 2005:13). Ancak bu bağ, sözleşmesel ya da hiyerarşik bir ilişki olmaktan öte, kişisel sadakat, arkadaşlık, silahdaşlık, güven ve benzeri duygusal ve psikolojik karakterli kişisel bir bağdır (Poggi, 2005:37).

Bu noktada değinilmesi gereken bir diğer kurum da özellikle 1000'li yıllardan itibaren Avrupa'da kentlerin güçlenmesi ile birlikte güçlü kişilerin, ticari ve üretime ilişkin çıkarlarını siyasi anlamda güvence altına almak üzere kentlerde oluşturdukları zümre meclisleridir. Feodalitenin tersine zümreler sisteminin bölgesel bir kapsamı bulunmaktadır ve bu durum, küçük toprakların zamanla daha güçlülerin egemenliğine girmesiyle daha az sayıda bağımsız devletin oluşmasına yol açmıştır (Poggi, 2005:53, 80-82).

Feodalitenin ve zümreler sisteminin temel yapıları, modern devletle uyuşmamaktadır. Bu sebeple gerek feodalizm, gerekse zümreler sistemi modern

devletle ilişkilendirilemez. Ancak bu iki sistemin kendine özgü koşulları modern devlete giden süreci başlatması açısından önemlidir.

2.3.2. Mutlak Monarşiler

Mutlakıyet Orta Çağ'ın sonlarında feodalite ve kent zümrelerinin etkinliğini yitirmesi ve dünyevi otoritenin kiliseye baskın gelmesi sonucu ortaya çıkan ve kralın mutlak ve bölünmez iktidarına dayanan bir yönetim şeklini (Arslanel ve Eryücel, 2011:2) ya da feodalizmin zıddını ifade edecek şekilde siyasi iktidarın tek elde toplanması ve merkezileşmesini ifade etmektedir. Mutlak monarşiler, 16. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlamış ve 17. yüzyılda temel siyasi anlayış haline gelmiştir (Pierson, 2000:77-78).

Mutlak monarşilerin “modernliği” üzerinde, teoride tam bir uzlaşa bulunmamaktadır. Ancak Pierson (2000:89), Weber'in tanımından yola çıkarak belirlediği modern devlete ait özelliklerden şiddet araçlarının tekeli, toprak, egemenlik ve bürokrasiye mutlak monarşilerin de sahip olduğunu belirtmektedir. Buradan hareketle mutlak monarşilerin modern unsurlar taşıdığı sonucuna ulaşmak ve bu anlamda mutlak monarşileri, modern devletin ilk belirtisi olarak kabul etmek mümkündür (Poggi, 2005:81).

Mutlakıyetçi yönetimlerin temelinde yer alan merkezileşmenin, siyasi ve ekonomik sebepleri bulunmaktadır. Merkezileşmenin altında yatan ekonomik sebep merkantilizmdir. Teknik olarak deniz aşırı ticarete dayalı olan merkantilist dönemde tüccarlar, denizaşırı ticaretin maliyetini ve riskini en aza indirebilmek adına devlet ile işbirliği yolunu seçmişler (Habermas, 2002b:9) ve böylece merkezi otorite bölgesel otoritelere karşı güç kazanmıştır. Merkezileşmenin siyasal sebebinde ise kralların feodal soylulara ve kentli zümrelere karşı kazandığı üstünlük yer almaktadır. Orta Çağ boyunca, Avrupa'da kralların savaşa girmesi, vasalların askeri olarak kendilerini buna hazırlamalarına ve savaşın maliyetini karşılamak üzere kent zümrelerinin kralın toplayacağı vergiye onay vermesine bağlı olmuştur. Ancak kralların paralı askerlere başvurusu ve ilk düzenli orduların kurulması, vasalların sahip olduğu askeri önemi sona erdirmiştir. Ayrıca ateşli silahların bulunması da feodalitenin askeri karakterini aşındırmıştır. Bunun yanında, devletin temel gelirlerinin madencilik, para basımı gibi devlet tekelleri ile gümrük vergilerine kayması, kentli zümrelerin kral üzerindeki baskısını kırmıştır (Schulze, 2005:40). Böylece kral, feodal soylular ve kentli zümreler

karşısında hareket özgürlüğü kazanmış ve bu durum, kralın iktidarını pekiştirerek, özelde mutlak monarşilerin, genelde ise modern anlamda belli bir toprak parçası üzerinde şiddet araçlarını tekeline alan egemen devletin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir.

2.4. MODERN DEVLETE ULUSUN EKLENMESİ

Machiavelli, Bodin ve Hobbes tarafından geliştirilen klasik egemenlik fikri, mutlak monarşilerin ihtiyaç duyduğu fikri temeli yaratmıştır. Bu noktadan sonra egemenlik düşüncesi Pierson’a göre (2000:35-36) üç farklı gelişim göstermiştir. Bunlardan ilki, egemenlik düşüncesini halka ya da ulusa devretme fikri; ikincisi, devletin erklerinin birbirinden ayrılması anlamında egemenliğin bölünmesi fikri; üçüncüsü ise Bentham ve Mill gibi düşünürler tarafından savunulan devlet egemenliğini sınırlandırma fikridir. Ancak bu kısımda yalnızca ulus-devlet kavramını ortaya çıkarması açısından egemenliğin ulusa devri üzerinde durulacaktır.

Egemenliğin ulusa devri, Fransız Devrimi ile gerçekleşmiştir. Ulus kavramını ön plana çıkaran Fransız Devrimi’ne giden sürecin şekillenmesinde, Rousseau ve Sieyes’nin görüşleri önem arz etmektedir.

Rousseau, Hobbes’a paralel şekilde egemenliğin kaynağını topluma dayandırmaktadır. Ancak Hobbes’tan farklı olarak Rousseau’ya göre doğa hali, bir anarşi hali değildir. Aksine doğa halinde mülkiyet olmadığı için insanlar eşit ve mutludur. Mülkiyetin ortaya çıkışıyla birlikte insanlar arasındaki eşitlik bozularak doğa hali son bulmuştur. Doğa halinin son bulmasıyla siyasal yaşama geçen insanlar, toplumsal sözleşme yoluyla devleti oluşturmuşlar ve tüm haklarını “genel iradeye” devretmişlerdir (Arslanel ve Eryücel, 2011:14). Rousseau’ya göre insanların tüm hak ve yetkilerini genel iradeye devretmesiyle toplumdaki eşitsizlik ve özel çıkar arayışları son bulacaktır. Nitekim devlet, herkesin çıkarını en iyi şekilde temsil edecektir (Çaha, 2010:108). Rousseau, tüm hak ve yetkilerini genel iradeye devreden kişilerle, yönetim erkini kullanan meşru bir topluluğu tanımlamaktadır. Bu noktada egemen, genel iradeyi oluşturan kişilerdir. “Böylece Rousseau, halk ile egemeni özdeşleştirerek buradan halk egemenliği kavramına ulaşacaktır” (Beriş, 2008:60).

Fransız Devrimi’ni gerçekleştirenlerin yoğun olarak etkilendiği bir diğer isim ise kendisi de bizzat devrime katılan Sieyes’dir. Sieyes, egemenlik üzerine düşüncelerini

“üçüncü tabaka” olarak nitelediği kesim üzerine kurmuştur. Sieyes’in üçüncü tabaka olarak nitelediği kesim, “her şey”dir. Üçüncü tabaka, bir toplumun hayata devam edebilmesi için yapması gereken her şeyi yapmaktadır; fakat ayrıcalıklı kesimlerin baskısı altında kalmakta ve ezilmektedir. Şu halde yapılması gereken ayrıcalıkları ortadan kaldırmaktır. Bu gerçekleştiğinde geriye sadece üçüncü tabaka, yani ulus kalacaktır. Ulus, “her şey” demek olduğuna göre Sieyes’ye göre, devleti yönetme yetkisi de ulusa ait olmalıdır. (Arslanel ve Eryücel, 2011:15). Bu şekilde Sieyes de egemenliği kullanma hakkını ulusta görmüştür.

Bu noktada, ulus-devletin doğuşuna kaynaklık etmesi açısından önemi nedeniyle Fransız Devrimi’nden bahsetmek gerekmektedir. Devrime, Fransa’nın özellikle 1770’lerden itibaren yaşadığı idari ve mali sıkıntılar sebep olmuştur. Bir türlü başarılabilen idari reformlar ve dış politika uygulamaları sebebiyle giderlerin artması ancak gelirlerin aynı oranda artırılmaması, XVI. Louis’yi, yeni vergileri onaylatmak ve devlet maliyesini rahatlatmak amacıyla Etat Generaux’yu toplantıya çağırmaya itmiştir. Toplandıktan sonra öncelikli olarak yeni vergileri onaylamak yerine idari reformlara yönelen Etat Generaux, kendini ulusal meclis ilan ederek Fransa için anayasa hazırlığına girişmiştir (McNeill, 2005:658-659). Bu tarihten, Napolyon’un iktidara gelişine kadar geçen süre Fransa açısından bir kargaşa devri olmuştur. Ancak Fransız Devrimi insan hakları, eşitlik, yurttaşlık, ulus gibi fikirlerin doğuşuna kaynaklık etmesi açısından siyasi tarihin en önemli olaylarının başında gelmektedir.

Fransız Devrimi’nin modern devlet açısından önemi ise modern devlete ulus kavramını eklemesidir. Böylece modern devlet ve ulus-devlet özdeşleşerek, ulus-devlet tarih sahnesine çıkmıştır. Nitekim devrimi gerçekleştirenler, eski rejimdeki kurumları ortadan kaldırırken, modern devletin en ayırt edici özelliği olan egemenlik fikrinin özüne dokunmamışlardır. Fransız Devrimi ile gerçekleştirilen yalnızca egemenliğin kaynağının değişmesidir (Beriş, 2008:59).

2.5. ULUS-DEVLETİN TEORİK ALTYAPISI

Ulus-devlet modeli günümüz dünyasında, tüm dünyadaki temel siyasi birimdir. Fransız Devrimi’ni sonucunda ortaya çıkan siyasi model tüm dünyada kabul görmektedir. Yirminci yüzyılda küresel ölçekte kurulan iki uluslararası örgütün - Milletler Cemiyeti ve ardından Birleşmiş Milletler’in-, isimlerinde yer alan “millet”

ibaresi bu durumun en temel kanıtıdır (Habermas, 2002a:13). Ulus-devlet, sadece Avrupa'ya özgü bir kurum olarak kalmamış, son iki yüz yılda tüm dünyaya yayılmıştır.

Habermas (2002a:13-14) dünya üzerinde dört farklı ulus-devlet dalgası tespit etmiştir. Bunlardan ilk ikisi Avrupa kaynaklıdır ve “devletten ulusa ya da ulustan devlete” şeklinde farklılaşmaktadır. İlk dalga, Fransa ve İngiltere gibi mevcut devlet içinde yeşeren ulus-devletlerden oluşmaktadır. İkinci dalgada ise İtalya ve Almanya gibi sonradan devletleşen uluslar bulunmaktadır. Üçüncü dalgayı, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgeciliğin kaldırılması ile Asya ve Afrika'da bağımsızlığına kavuşan ulus-devletler oluşturmaktadır. Son dalga ise Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra Doğu Avrupa ve Orta Asya'da yaşanmıştır. Bu noktada irdelenmesi gereken ulus-devletlerin nasıl ve neden bu denli yaygın hale geldiğidir.

Sarıbay (akt. Erkış, 2013:65) Avrupa'da ulus-devletlerin ortaya çıkışı ve kalıcı hale gelişini dört aşamaya ayırmıştır. Bunlar, devletin belirmesi, ulusal kimliğin oluşması, yurttaşların siyasete aktif katılımı ve son olarak devletin yeniden dağıtım aygıtlarının gelişimidir. İlk aşamayı yukarıda belirtildiği üzere modern egemenlik anlayışı temelinde modern devletin ortaya çıkması oluşturmaktadır. İkinci aşamada Fransız Devrimi'nin yarattığı etkiyle düzenli ordu, okul, gelişen kitle iletişim araçları ve seçkinler aracılığıyla ortaya çıkan ulusal kimlik oluşumu yer almaktadır. Üçüncü aşama, toplumu oluşturan bireylerin, tebaalıktan aktif yurttaş statüsüne geçerek siyasete aktif katılımın sağlanması ve son olarak dördüncü aşamada devletin idari kanallarının artması ile birlikte gelirin yeniden dağılımı, bölüşümü ve fırsat eşitliğinin sağlanması gibi gelişmeler yer almaktadır. Bu sayılan aşamalar, Habermas'ın yaptığı tespitte yer alan ilk iki dalga ulus-devlet için geçerlidir. Dünyanın diğer coğrafyalarında ortaya çıkan ulus-devletlerde (üçüncü ve dördüncü dalgada) ise son üç aşama iç içe geçmiştir (Rokkan, akt. Şen, 2004:41).

Ulus-devletlerin, ortaya çıkışı ve sadece Avrupa'ya özgü kalmayıp dünyanın diğer coğrafyalarına da yayılmasının temelinde modernizmle birlikte değişen meşruiyet anlayışı yatmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi 15. ve 16. yüzyıllarda ortaya çıkan modern egemenlik teorileri ile tanrısal değerlere dayanan egemenlik anlayışı değişmeye başlamış ve modern devletle birlikte egemenliğin temeli topluma dayandırılmıştır. Yaşanan bu değişimle birlikte devlet için yeni bir temel ve topluluk duygusunu besleyip büyütürken kitleleri devlete bağlayacak yeni bir gerekçe (Schulze, 2005:91) bulma

zorunluluğu doğmuştur. Bulunan yeni temel ise ulus fikridir. Böylelikle modern devlet, başka bir modern kavram olan ulus ile örtüşerek ulus-devletler ortaya çıkmıştır.

Bu noktada, ulus-devletleri anlamlandırmaya yönelik, ulus ile ilgili olacak şekilde üstünde durulması gereken bir diğer kavram ulusçuluktur. Ulusçuluk, en genel ifade ile “siyasal birim ile ulusal birimin çakışmasını öngören siyasal bir ilkedir” (Gellner, 1992:19). Bu ilke, Fransız Devrimi ile birlikte ortaya çıkan ulusal kimlik düşüncesi ekseninde (Özdemir, 2012:45) ulus-devletlerin temel ideolojisi ya da temel yapı malzemesi olarak kendini göstermektedir. Bu konuda Smith’in (2008:336) görüşleri önemlidir:

“Bir milleti yaratmak için basitçe vatandaşları seferber etmek yetmez. Onlara kim oldukları, nereden geldikleri ve nereye gittikleri öğretilmelidir. Onların, yerel kültüre doğru, bu kültür modern toplumsal ve siyasal koşullara uyum sağlamış da olsa seferber edilmeleri süreciyle ortak-milliyetçiliğe dönüştürülmeleri gerekir.”

Ulusçuluk yoluyla ulus-devletler, bir ulusa dayanarak merkezileşen bir siyasi iktidar, homojen bir kültür, ülke genelinde eşit bir şekilde uygulanan ortak bir hukuk ve bütünleşik bir ekonomi yaratmayı amaçlamaktadır (Şen, 2004:43). Bu şekilde yapılmak istenen, bir ulusun standartlarını belirlemek ve bir öteki imajı yaratmak ya da bir dış âlem vurgusu yapmak suretiyle, sistemin meşruiyetini/halkın devlete bağlılığını sağlamaktır. Görüldüğü gibi ulus-devlet, bir ulusa dayalı olarak meşruiyet iddiasında bulunan bir devlet formudur ve ulusçuluk düşüncesinin kitleleri bir arada tutmasının avantajları sebebiyle son iki yüzyılda tüm dünyaya yayılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

UYGARLIĞIN TAŞIYICISI OLARAK KENTLER

1. TEMEL KAVRAMLAR

1.1. KENT KAVRAMI

Tarihsel süreçte birçok farklı disiplinin konusu olması nedeniyle, literatürde kente yönelik tanımlar bir hayli fazladır. Nitekim her disiplin kente kendi ilgi alanına giren konular ekseninde yaklaşmış, bu durum da tanımların çoğalmasına sebep olmuştur (Koyuncu, 2011:33). Ancak kent tanımlarını, “sosyolojik açıdan, arkeolojik açıdan, ekonomik açıdan, politik açıdan” şeklinde farklı disiplinler açısından sıralamak yerine, bu tanımları temel ölçütlerine göre kategorilerine ayırarak incelemek daha yerinde olacaktır. Bu doğrultuda kent tanımlarında üç farklı ölçüt kullanılmaktadır: Bunlardan ilki idarî ve demografik ölçüt, ikincisi işlevsel ölçüt, üçüncüsü ise sosyolojik ölçüttür.

Kent tanımlamalarında idarî ölçüte bakıldığında, bunların, belirli idarî birimlerin kent, diğerlerinin ise köy olarak kabul edildiği (Yıldırım, 2014b:325) tanımlar olduğu görülmektedir. Örneğin 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 4. maddesi, “il ve ilçe merkezlerinde belediye kurulması zorunludur” hükmünü getirerek, il ve ilçelerde başkaca herhangi bir şart aranmaksızın belediye kurulmasını zorunlu tutmuş ve bir bakıma bu merkezleri kent olarak kabul etmiştir. Kent kavramına dair demografik ölçüte göre ise bir yerleşim yerinin kent olarak kabul edilmesi için o yerin belli bir nüfusa ulaşmış olması gerekmektedir. “Geleneksel kabule göre bir kent ne kadar büyükse, daha küçük yerleşimlerden ekonomik ve kültürel olarak o kadar üstündür” (Bookchin, 1999:16). Bu doğrultuda, kenti diğer yerleşim yerlerinden ayırabilmek için gerekli nüfus şartı için farklı sınırlar önerilmekte ve bu sınır 3 binden 10 bine kadar değişmektedir (Sencer, 1979:4). Buna göre, belirlenen nüfus sınırını aşan yerleşim yerleri kent, diğerleri ise kırsal kabul edilmektedir. Ancak idarî ve demografik ölçüt, evrensel bir kent tanımı yapmak için yeterli değildir. Çünkü bir yerleşim yerinin kent olması için gerekli nüfus şartı, ülkeden ülkeye ya da dönemden döneme değişebilmektedir. Bunun yanında, böyle bir tanım, büyük bir nüfusa sahip olmakla birlikte kentin farklı özelliklerini taşımayan ya da nispeten küçük bir nüfusu barındırdığı halde kırsal özellik göstermeyen yerleşim yerleri için uygun değildir. Benzer yargılar idarî ölçüt için de geçerlidir. Nitekim bir yerleşim yerinin idarece kent olarak tanınması,

o yerleşim yerinin kentsel özellikler taşıyacağı anlamına gelmemektedir. Bu sebeple, kentin işlevsel ve sosyolojik tanımlarına bakmakta yarar vardır.

Kent tanımlarına ilişkin işlevsel ölçütte, kentin tanımlanmasında nicel özelliklerin yeterli olmadığı, bu konuda nitel özelliklerin de dikkate alınması gerektiği savunulmaktadır (Özer, 2004:2). Burada önemli olan, kentin kır ile olan farkının, sadece nüfusa değil de bu nüfusun işlevsel özelliklerine de dayandırılmasıdır. Bu sebeple işlevsel ölçütü temel alan kent tanımlarında, kentlerdeki ekonomik etkinlikler dikkate alınmaktadır (Ertürk, 1997:46). Bir yerleşim yerine kent denmesinin genellikle, nüfusunun tarım dışı kesimlerde çalışmasına bağlı olduğunu düşünen Keleş'e göre (2015:109) kent, "mal ve hizmetlerin, üretim, dağıtım ve tüketimi sürecinde toplumun sürekli olarak değişen gereksinimlerini karşılamak için ortaya çıkan bir ekonomik mekanizmadır".

Son olarak kent kavramının, sosyolojik ölçüte göre yapılan tanımlarına bakıldığında, kır ile kent toplumları arasındaki temel farklılıkların ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Sosyolojik ölçütte kentler, farklı amaçlar için bir araya gelen insan ve binalardan oluşan, toplumsal olarak benzer özellikler göstermeyen bireylerin yer aldığı yerleşim birimleri (Taneri, akt. Niray, 2002:2) olarak ele alınmaktadır. Başka bir deyişle sosyolojik ölçütte, kentlerin heterojen ve işbölümüne dayalı toplumsal yapısı ön plana çıkarılmaktadır.

Kenti, kır ile karşılaştırarak tanımlama eğiliminde olan düşünürler arasında, İbn-i Haldun, Ferdinand Tönnies ve Émile Durkheim gibi düşünürler öne çıkmaktadır. İbn-i Haldun, toplumları ikiye ayırarak, ilkin tarım ve hayvancılığa dayalı "bedevi" toplum, ikincisini ise kentleşen ve kültürü yozlaşan "haderi" toplum olarak kategorize etmiştir (Alptekin, 2007:76-77). Durkheim ise toplumu, basit cemiyetler ve karmaşık cemiyetler olmak üzere ikiye ayırarak, basit cemiyetlerde mekanik, karmaşık cemiyetlerde ise organik dayanışmanın olduğunu öne sürmüştür. Bu ayrımında basit cemiyetler kırsal topluluğa, karmaşık cemiyetler ise kent toplumuna işaret etmektedir (Topal, 2004:278). Benzer şekilde Tönnies (2005:213-216) de toplumsal ilişkileri "cemaat" ve "cemiyet" olmak üzere ikiye ayırarak, kırsal köy topluluklarını "doğal istem"(2005:203) olarak nitelediği cemaat kavramı ile kent hayatını ise "ussal istem" (2005:203) olarak nitelediği cemiyet kavramı ile ifade etmiştir.

Kenti, toplumsal yapısını ön plana çıkararak tanımlayan bir başka düşünür olan Bookchin'e göre kent, (1999:18) "etnik bir grubu seküler yurttaşlara, dar görüşlü bir kabileyi evrensel bir yurttaşlar kitlesine dönüştüren tek ve en önemli etmen"dir. Kent, kabilesel bir toplumun dışa kapalılığına karşı paylaşımına açık bir insanlık durumudur ve böylece politik ilişkiler, akrabalık ilişkilerinin yerini almıştır (Bookchin, 1999:18).

Sonuç olarak, kenti tanımlamak için öne sürülen idari-demografik, işlevsel ve sosyolojik ölçütlerden her birinin, kentin farklı bir özelliğini öne çıkararak tanımlama eğiliminde olduğu görülmektedir. Ancak her üç ölçütü de analize dâhil ederek kapsamlı bir kent tanımı yapmak gerekirse kentin; "tarımsal olmayan üretim yapılan ve tüm üretimin denetlendiği, dağıtımın koordine edildiği; belirli teknolojinin beraberinde getirdiği, büyüklük, yoğunluk, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varmış yerleşme türü" (Mimarlar Odası, akt. Özer, 2004:4) olduğu ifade edilebilir.

1.2. KENTLEŞME

Kentleşme, gerek ilk kentlerin kurulması ile başlayan bir süreç olarak uygarlığın başlangıcı anlamında (Es ve Ateş, 2004:206) gerekse 18. yüzyıldan itibaren sanayileşme ve modernleşme ekseninde (Kaypak, 2013:80) kullanıldığı haliyle, insan topluluklarının geçirdiği süreçleri analiz etmek için kullanılan en temel kavramlardan biridir. Bazı toplumsal ve ekonomik gelişmelere işaret etmesine rağmen, temelinde demografik süreçler barındıran kentleşme, dar ve geniş anlamda ele alınabilir.

Dar anlamıyla kentleşme, kentlerin sayısının ve nüfusunun artmasını anlatan bir kavramdır. Ancak, böyle bir tanımlama, kentleşmeyi sadece demografik boyuta indirgemektedir. Oysa kentleşme, sadece nüfus hareketi olmaktan öte bir kavramdır ve bir toplumun ekonomik ve sosyal yapısındaki değişimlerden doğmaktadır (Yılmaz, 2004:252). Bu da kentleşmeyi farklı boyutlarıyla ele alan, geniş anlamda bir kentleşme tanımını zorunlu kılmaktadır. Kentleşme, geniş anlamıyla şu şekilde tanımlanmaktadır:

"Sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütleşme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci" (Keleş, 2015:35).

Tanımda da görüleceği üzere kentleşme ile sanayileşme birbiri ile ilişkili iki olgudur. Bir anlamda günümüzde kentleşme, sanayileşmenin bir yan ürünü olarak kabul

edilmektedir. Nitekim kentleşme sürecinin hız kazanmasındaki en önemli etken Sanayi Devrimi'dir (Ertürk, 1997:10)

Kentlerin sayıca ve nüfusça artışının temelinde iki sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, doğumlar ile ölümler arasındaki farkı yansıtan “doğal artış”, diğeri ise kırdan kente yaşanan göçtür (Sencer, 1979:2). Kentlerde doğurganlık eğilimlerinin azaldığı göz önünde bulundurulduğunda ise kentleşmenin esas olarak kırdan kente yaşanan göçlerden beslendiği (Keleş, 2015:35) sonucuna ulaşmak mümkündür. Buradan hareketle kentleşme, bir ucu kıra diğeri ucu kente dayanan ve kırdan çözülme, kentte ise yoğunlaşma yaratan bir demografik akım süreci (Kartal, akt. Yılmaz ve Çiftçi, 2011:255) olarak ele alınmalıdır. Bu süreçte, kırdan çözülme ve kentte yoğunlaşma ile temsil edilen olgu, bir anlamda kentleşmenin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal sebeplerini oluşturan, kırdan itici kentin ise çekici özelliklerini yansıtmaktadır.

Günümüzde kırdan kente göçün en temel sebebi ekonomiktir (Yılmaz, 2004:250). Kentleşmenin ekonomik sebebini, tarımda yaşanan teknolojik gelişmeler sonucu makineleşmenin artması ve yine tarımsal üretimde geleneksel usullerin terk edilerek modern uygulamaların yaygınlaşması sonucu, kırsal kesimde bir üretim fazlasının ortaya çıkması oluşturmaktadır. Buna, itici etmenler ya da olumsuz göç nedenleri denmektedir (Keleş, 2015:40). Çekici etmenler ya da olumlu göç nedenlerinden ise kentleri cazip kılan etmenler anlaşılmaktadır. Kentlerde, kırsal alanlara oranla daha fazla gelir elde etme imkânı, iş bulabilme ümidi, daha ileri bir hayat standardı, eğitim ve sağlık hizmetlerinin daha iyi ve ileri düzeyde sunulması (Ertürk, 1997:20) gibi etmenler olumlu göç nedenlerine örnek oluşturmaktadır. Kentleşmenin nedenlerine ilişkin, itici ve çekici etmenlere ilave olarak, ulaşım ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler de önem arz etmektedir. Nitekim ulaşım imkânlarındaki artış insanların kırsal kesimden kentlere göçlerini kolaylaştırmış, iletişim alanında yaşanan gelişmeler ise, kırsal alanlarda yaşayanların kentlerin çekici özelliklerinden haberdar olmalarını kolaylaştırarak kentleşmeyi hızlandırıcı etkiler yaratmıştır (Yıldırım, 2014b:337).

Kentleşme konusunda üzerinde sıkça durulan bir diğeri konu ise kentleşme ile kalkınma arasında ilişkidir. Nitekim kentleşme, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine referans oluşturan bir olgudur. Kalkınma ile ilişkisi bağlamında kentleşme, nüfusun tarım kesiminden sanayi ve hizmet kesimine aktarıldığı (Sencer, 1979:2) ve bu yönüyle ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olan bir olgudur.

Kentleşme olgusu, ülkelerin kalkınma seviyelerine bağlı olarak, izlediği seyir bakımından farklılaşmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sanayileşme ile kentleşme arasında tam bir uyum ve paralellik söz konusu iken, az gelişmiş ülkelerde böyle bir uyum bulunmamaktadır (Kaypak, 2013:88). Öte yandan, az gelişmiş ülkelerin kentsel nüfus artışının ortalama nüfus artışına oranına bakıldığında da bu oranın gelişmiş ülkelere göre farklılık arz ettiği görülmektedir. Az gelişmiş ülkelerin, yıllık nüfus artışı ortalama % 2-3 iken, kentsel nüfus artışları % 6-7 civarındadır. Gelişmiş ülkelerde ise bu oranlar, ortalama nüfus artışında % 0-1 iken, kentsel nüfus artışında % 1-2 arasında değişmektedir (Es ve Ateş, 2004:213). Görüldüğü gibi az gelişmiş ülkelerin aksine, gelişmiş ülkelerde ortalama nüfus ile ortalama kentli nüfus artışları nispeten paralellik göstermektedir. Farklı gelişmişlik seviyelerindeki ülkelere ortaya çıkan bu fark, dengeli ve dengesiz kentleşme kavramlarını gündeme getirmektedir.

Dengeli kentleşme kavramı, sanayileşmeyle bir arada gelişen/özdeşleşen kentleşmedir; dengesiz kentleşme ise sanayileşmeye dayanmayan, sanayileşmeden önde giden bir kentleşme sürecini ifade etmektedir. Buna göre gelişmiş ülkelerde kentleşme süreçleri dengeli bir gelişim seyrederken, az gelişmiş ülkelerin kentleşme süreçleri dengesizdir (Ertürk, 1997:24).

Az gelişmiş ülkelerde görülen dengesiz kentleşme birtakım olumsuz sonuçlara sebep olmaktadır. Bu olumsuz sonuçların bir kısmı, az gelişmiş ülkelerdeki kentleşme olgusunun niteliğiyle ilgilidir. Nitekim az gelişmiş ülkelerde, büyük kentlerin daha küçük kentlere göre daha hızlı kentleşmesi ve bu durumun çeşitli bölgesel dengesizliklere yol açması, kentleşme sonucu bazı kamusal hizmetlerin sunumunda yetersiz kalınması ve kentleşme hızı sanayileşme hızından daha fazla olduğu için kentlerde yaşanan işsizlik sonucu marjinal meslek kollarının türemesi gibi sorunlarla karşılaşmaktadır (Keleş, 2015:47). Az gelişmiş ülkelerde yaşanan dengesiz kentleşmenin yarattığı diğer bir grup sorun ise kentleşmenin toplumsal boyutuyla ilgilidir. Kentleşmenin tanımında da belirtildiği gibi kentleşme, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişiklikler yaratan bir süreçtir. Ancak, az gelişmiş ülke kentlerinde kırdan kente göç eden nüfus, kent çevrelerinde oluşturdukları gecekondu bölgeleri ile kentte bir “çift kültür” oluşumuna yol açmaktadır (Kaypak, 2013:88).

Çalışmanın bu kısmında kentleşme olgusu ile bağlantılı olarak değinilmesi gereken bir diğer kavram ise kentlileşme kavramıdır. Kentlileşme, toplumsal bir süreç olan kentleşme olgusunun bireysel düzeydeki yansımasıdır. “Kentleşme akımı

sonucunda toplumsal değişimin insanın davranışlarında ve ilişkilerinde değer yargılarında maddi ve manevi yaşam biçimlerinde değişiklikler ortaya çıkarması süreci” (Keleş, akt. Es ve Ateş, 2004:215) olarak tanımlanan kentlileşme, kente gelen bireylerin geçirdikleri değişimi ifade etmektedir. Bu anlamda kentlileşen insan, “kır insanı” ile “kent insanı” arasında yer alan, geçiş sürecindeki insandır ve bu süreçte ekonomik ve toplumsal bir değişim geçirmektedir. İlk başlarda, hem kırsal hem kentsel özellikler gösteren “geçiş insanı” zamanla kırsal özelliklerinden arınıp kentsel özellikleri ağırlık kazandıkça (Kartal, akt. Niray, 2002:4) kentli bir insan halini almaktadır.

Kentlileşen insanda ekonomik ve sosyal olmak üzere başlıca iki tür değişim gerçekleşmektedir. Bunlardan ekonomik kentlileşme, insanların geçimlerini kente özgü uğraşlardan, yani sanayi veya hizmet kesimlerinden sağlamasıdır. Sosyal kentlileşme ise kırdan göçen insanların kentlere özgü tavır ve davranış sergilemeleri veya değer yargılarının kente özgü nitelikler taşımasıdır (Es ve Ateş, 2004:215).

Sonuç olarak, kentleşmeye ilişkin yapılan açıklamalardan hareketle genel bir değerlendirme yapmak gerekirse kentleşme, demografik olarak kentlerde yaşayan nüfusun ve kent sayısının artması, ekonomik olarak, genel ekonomi içerisinde sanayi ve hizmet kesiminin payının artması ve sosyolojik olarak kente özgü yaşam biçiminin hâkim hale gelmesi (Şahin, 2013:8) ile açıklanabilecek bir olgudur.

2. KENTE YÖNELİK FARKLI YAKLAŞIMLAR

Kentleşmenin tüm dünyada ciddi boyutlara ulaşması, insanların “kentsel toplumlarda” yaşamalarına neden olmaktadır. Bu durum düşünürleri, kent ve kentleşme olgularından çok kentsel toplum ve kentsel mekânlar üzerinde düşünmeye itmiştir (Özyurt, 2007:112). Bu sebeple, Sanayi Devrimi’nden sonraki süreçte kente ve kentsel yaşama ilişkin birçok kuram geliştirilmiştir. Bu kuramlar, kentsel olgulara ilişkin farklı yaklaşımları içermesi sebebiyle kent, kentleşme ve kentlilik gibi kavramların daha iyi anlaşılmasını sağlamakta ve küreselleşme sürecinde kentlerin geçirdiği dönüşüm için uygun bir altyapı sunmaktadır.

2.1. ÜTOPYALARDA KENT

“İyi yaşamı ve iyi toplumu kent (mekân) üzerinden yaratmaya çalışmak; bir başka ifadeyle iyi yaşamı mekânı değiştirerek ortaya çıkarmak çabası eski Yunan polislerinden, sanayi kentine kadar geçen süreç içerisinde var olan bir düşünce olmuştur.” (Serter, 2013:68). Bu doğrultuda oluşturulan ütopyalar, kent kavramıyla paralel olarak ve “her zaman kent ortamlarında kurgulanmıştır.” Ütopyacılara, ulaşmak istedikleri ideal toplum için her şeyden önce ideal bir kentsel mekân tasarlamışlardır (Reader; Bumin, akt. Alver 2009:142-143). Bu sebeple tarihsel süreçte, Platon’un “ideal devleti”, Thomas Moore’un “Ütopya’sı”, Tommaso Campanella’nın “Güneş Ülkesi” gibi çeşitli ütopyalar kurgulanmıştır (Serter, 2013:68).

20. yüzyılda ise sanayi kentinin yarattığı sorunları ortadan kaldırmak adına, Ebenezer Howard Bahçekent Modeli’ni, F. Lloyd Wright Broadacre Kent Modeli’ni ve Le Corbusier ise Işın Kent Modeli’ni geliştirmiştir (Türk, 2015:43). Bu modeller, “aklın tasarımıyla yapılandırılmış kentlerde yoğun, kalıcı sorunların olmayacağı” (Özyurt, 2007:112) düşüncesinden hareketle eski kentlerin iyileştirilmesi yerine kentsel çevrede temel bir dönüşümü amaçlayan ideal kent tasarımlarıdır (Fishman, akt. Türk, 2015:43).

2.2. KLASİK SOSYOLOGLAR

Sanayi Devrimi’nin etkisini en çok kentlerde hissettirmesi klasik sosyologları, kent konusuna daha fazla ilgi göstermeye itmiştir (Koyuncu, 2011:33). Bu doğrultuda Durkheim, Tönnies, Weber, Simmel gibi klasik sosyologların kente ilişkin düşünceleri önem arz etmektedir. Ancak, Tönnies ve Durkheim’in görüşlerine daha önce değinildiği için bu kısımda yalnızca Weber ve Simmel’in görüşlerine yer verilecektir.

Weber’e göre (2005:101-102) nüfus büyüklüğü, kent tanımları için yeterli bir ölçüt değildir. Nitekim kent bu şekilde tanımlandığında yalnızca büyük yerleşim birimleri kent olarak kabul edilecektir. Kent tanımları için asıl önemli olan, öncelikle kentin ekonomik işlevidir. Buna göre kent, sakinlerinin geçimlerini tarımdan ziyade ticaretle sağladıkları yerleşim birimidir. Burada kentin bir “pazar yeri” olma fonksiyonu doğmaktadır. Zira kent sakinleri, gündelik ihtiyaçlarını yerel pazardan ve oraya en yakın art bölgeden sağladığı durumda kentten bahsedilebilir (2005:102-103). Ancak Weber’e göre kent analizi için ekonomik işlevin yanında birtakım ek kavramlara da ihtiyaç vardır. Bu kavramlar ise siyasal kavramlardır. Nitekim tarihin eski dönemlerinden bu

yana kent, hem Avrupa hem de diğer coğrafyalarda, özel bir kale ya da garnizon işlevi görmektedir (2005:112-113). Ancak kente ilişkin bahsedilen ekonomik ve siyasal işlevler, bir kent topluluğu oluşturmak için yeterli değildir. Bir yerleşim yerinin tam olarak kent topluluğu olması için bunların yanında bir tahkimata, bir pazara, kendisine ait bir mahkemeye, bir birlik şekline ve kısmi bir otonomiye sahip olması gerekir. Bu açıdan bakıldığında Weber, kentin Batı’ya özgü bir kurum (2005:119-120) olduğunu savunmaktadır.

Bir başka klasik sosyolog olan Georg Simmel ise eserlerinde, kentli insanın zihinsel durumunu irdelemiştir. Simmel’e göre kentlerde bireyler daha sık ve daha çelişkili uyaranlarla karşılaştığı için kentli insan, duygularıyla değil zihniyle tepki vermek zorundadır. Kentli insanın maruz kaldığı bu aşırı uyarılma, bir süre sonra tepki verme kapasitesini zorladığı için kentli insan bezgin kişiliktir. Bezginlik, kentli insanı tanımlayan en önemli argümandır (Özyurt, 2007:117). Simmel’in önem verdiği ve kentli insanın zihinsel durumu ile ilişkili olacak şekilde değerlendirdiği diğer bir argüman ise para ekonomisidir. Simmel, kentleri para ekonomisinin merkezi olarak görmektedir. Para ekonomisi de kentli insanın bezgin kişilikli olmasının diğer bir nedenini oluşturmaktadır. Çünkü para ekonomisi hayatı, “kaçı?” sorusuna indirgeyerek nesnelerin niteliksel farklılıklarını ortadan kaldırmakta ve kentli insanın ayırt etme yeteneğinin körelmesine neden olmaktadır (2005:169-173).

2.3. MARKSİST ÇÖZÜMLEME VE SOVYET DENEYİMİ

Marks ve Engels, kentlere ilişkin düşüncelerini özellikle Engels’in Salford ve Manchester kentleri ile ilgili gözlemlerini aktardığı “İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu” adlı çalışması (Güllüpcinar, 2012:3) ile Marks’ın İngiltere’de kentlerin durumundan bahsettiği “1844 Elyazmaları” ve “Kapital” adlı eserlerinde (Bumin, 1990:90) toplamışlardır. “Marks ve Engels, kapitalist devlet ve sınıf mücadelesi kuramında kenti, analiz birimi olarak görmemelerine rağmen, feodalizmden kapitalizme geçiş bağlamında, tarihsel olarak önemli bir çözümleme nesnesi olarak ele almışlardır” (Güllüpcinar, 2012:4).

Marks ve Engels’in kent kavramına ilişkin düşünceleri, kır-kent ayrımında şekillenmektedir. Marks’a göre (Aslanoğlu, 2000:58) feodal döneme kadar, insanlık tarihi kırsal bir nitelik taşımaktadır. Feodal dönemde ise tüccarların faaliyetleri ilk kez

kır-kent ayrımını gündeme getirmiştir. Kent, nüfusun, üretim araçlarının, zevklerin ve ihtiyaçların merkezi konumuna gelirken, kır ise yalnızlığın ve dağınıklığın mekânı halini almıştır. Kent ve kır arasındaki bu ayrışmanın temel sebebi ise özel mülkiyettir. Kent ve kır arasındaki farklılığın ortadan kalkması için özel mülkiyetin ortadan kalkması gerekmektedir ve bu da kentlerde mümkündür (Türk, 2015:51). Bu şekilde Marks ve Engels, kentin özel mülkiyetin tasfiyesiyle birlikte “beklenen sonun” gelmesini kolaylaştırıcı (Keleş, 2015:131) bir işlevi olduğunu düşünmüş ve kente karşı olumlu bir tutum takınmışlardır.

Sovyet Devrimi’nden (1917) sonra ise devrimi gerçekleştirenlerin temel amacı, kır-kent ayrımını ortadan kaldırmak, tüm toplumu kalkınmadan eşit bir şekilde yararlandırmak ve toplumsal ve ekonomik açıdan yeni bir düzen kurmak amacıyla, kentleri fiziksel açıdan değiştirmek olmuştur. Bunun için de toprağın tüm topluma mal edilmesi, konutta standartlaşmaya gidilmesi, kentlerin sanayi ve ticaret merkezleri değil de yönetsel ve kültürel merkezler haline getirilmesi gibi önlemler düşünülmüştür (Türk, 2015: 45).

2.4. ŞİKAGO OKULU

Sanayi Devrimi’nden sonra birçok düşünür kent konusuna eğilmiştir; ancak, önceki bütün yaklaşımlardan farklı olarak kenti tek başına bir inceleme birimi olarak ele alan yaklaşım Şikago Okulu’dur (Türk, 2015:47). Şikago Okulu’na mensup kuramcılar kendilerine çalışma alanı olarak Chicago kentini seçmişlerdir. Buna, Chicago kentinin eşine az rastlanır bir süratle büyüyerek, 1830 yılında 100 kişiden oluşan bir köy iken 1930’da nüfusu 3,5 milyona yaklaşan (Bal, akt. Serter, 2013:68) büyük bir kent haline gelmesi sebep olmuştur. Okulun önde gelen kuramcıları arasında R. Ezra Park, Ernest Burgess, Roderick McKenzie ve Louis Wirth gelmektedir. Şikago Okulu’nun kent kavramına ilişkin düşüncelerini Park, Burgess ve McKnezie’nin geliştirdikleri Ekolojik Yaklaşım ve Louis Wirth’ün, kentleşmeyi bir yaşam biçimi olarak ele aldığı yaklaşım olmak üzere iki başlık altında incelemek mümkündür.

2.4.1. Ekolojik Yaklaşım

Kenti sistemli olarak inceleyen ilk yaklaşım olarak ekolojik yaklaşım, çevre ile toplum arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Bu anlamda, insanların, kentsel mekândaki fiziksel dağılım, yerleşim ve örgütlenme biçimlerini incelemektedir (Hawley, akt.

Aslanoğlu, 2000:25). Ekolojik yaklaşım kuramcıları, Chicago kentinde yaptıkları gözlemlerle, kentsel mekân ve toplumsal ilişkiler arasında bir bağ kurarak, kentsel büyüme ile mekânsal ayrışma arasındaki ilişkiyi ve kentsel mekânın, toplumsal ilişkileri ve süreçleri nasıl etkilediğini araştırmışlardır (Güllüpınar, 2012:8).

Bu yaklaşıma ekolojik yaklaşım ya da insan ekolojisi kuramı denmesinin sebebi ise Park, Burgess ve McKenzie'nin, Darwin'in canlı türlerine dair evrimci görüşleri ile toplumsal olgular ve süreçler arasında benzerlikler olduğunu düşünen Comte ve Spencer'dan önemli ölçüde etkilenmeleridir. Ekolojik yaklaşımda, bitki ve hayvan türlerinin doğada nasıl tutunduklarını açıklamak için kullanılan yayılma, mücadele, yerine geçme ve istila kavramları, insanların kentsel mekâna hangi kriterlere göre dağıldıklarını açıklamaya yönelik kullanılmıştır (Serter, 2013:70). Bu doğrultuda Park kente, bütün bir nüfus içinden herhangi bir bölgede yaşamaya en elverişli kişileri yanılmadan seçme (Giddens, akt. Alptekin, 2007:79) gücünü atfetmiştir. Bu seçime göre kent merkezinde iş yerleri ve ticari kuruluşlar, çevrede ise birtakım ucuz konutlar ile sağlıksız yaşam alanları bulunmakta, bunların ardında ise orta sınıfa ya da işçi sınıfına ait yerleşim yerleri bulunmaktadır (Giddens, akt. Koyuncu, 2011:36).

Ekolojik yaklaşımda, özellikle Burgess'ın çalışmalarıyla, Park'ın kentsel nüfus dağılımını açıkladığı görüşleri daha sistematik ve işlevsel kılmak amacıyla Boğa Gözü Hipotezi kullanılmıştır. Bu hipotez, nüfus dağılımını kent merkezinden çevreye doğru genişleyen halkalar şeklinde göstermektedir (Serter, 2013:71). Buna göre, en içteki halka merkezi iş alanlarını temsil etmektedir. İkinci bölge bir geçiş alanıdır, çünkü küçük ölçekli iş yerlerinin bu alanı doldurmasıyla, bu alan işçiler tarafından terk edilmeye başlanmıştır. Üçüncü bölgede işyerlerine en kısa sürece varmak isteyen sanayi işçileri ikamet etmektedir. Bunun ardından, serbest meslek sahiplerinin, küçük işyeri işletenlerin, memurların kısacası orta ve üst gelir sahiplerinin yaşadığı dördüncü bölge ve en kenarda kentin sınırları dışında kalan banliyö ve uydu kentlerin bulunduğu beşinci bölge yer almaktadır (Koyuncu, 2011:38). Birçok açıdan eleştirilen “Boğa Gözü Hipotezi”ni ortaya atan Burgess bu hipotezin bir ideal tip olarak algılanması gerektiğini ve dünya üzerindeki hiçbir kente tam anlamıyla uymayacağını düşünmektedir (Aslanoğlu, 2000:30).

2.4.2. Yaşam Biçimi Olarak Kentlilik

Louis Wirth, kent sosyolojisine, kentlilik kavramını öne çıkararak katkıda bulunmuştur (Koyuncu, 2011:39). Kent konusundaki düşünceleri, 1938 yılında yazdığı “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentsellik” makalesine dayanmaktadır ve bu makalede, kentliliğin bir yaşam biçimi olduğunu savunmuştur. Wirth’e göre kentin üç ayırt edici özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki nüfusun büyüklüğü, ikincisi nüfusun belli bir mekânda yığılması anlamında yoğunluk ve üçüncüsü insanların farklı statü ve değerlere sahip oldukları anlamında heterojenliktir (Güllüpınar, 2012:11). Kentin sahip olduğu bu üç temel özellik sonucunda ise kent bir hayat tarzı olarak kendini göstermektedir:

“Kentsel yaşam farklı insanlarla aynı mekânın paylaşıldığı yaşamdır. Belli bir yerde nüfusun yoğunlaşması büyük oranda bireysel farklılık gerektirir. İlişki içindeki bireysel katılımcıların sayısı ne kadar artarsa, onlar arasındaki farklılıklar da o oranda artar. Kırsal gelenekte var olan akrabalık bağı, komşuluk ilişkileri ve duygu birliği kentte kaybolur. Kentte farklı kişiliklerin ve yaşam tarzlarının bir arada bulunması, farklılıklara göreceli bir bakışı ve daha hoşgörülü bir yaklaşımı ortaya çıkarır” (Özyurt, 2007:116).

Wirth, makalesi içerisinde Avrupa kıtası için, göçebe toplum, yerleşik toplum ve modern toplum olarak formüle ettiği Batı merkezli bir kent tanımlaması yapmıştır. Kentlerin doğal oluşum sürecinin Avrupa’da yaşandığı ve gerçek kentlerin de ilk kez bu kıtada ortaya çıktığını iddia etmiştir. Wirth’ün bu iddiası, Weber’in kent konusundaki Batı merkezli görüşünün ve ekolojik yaklaşımın sosyal Darwinist bakış açısının izlerini taşımaktadır (Serter, 2013:73).

2.5. YAKIN DÖNEM MARKSİST YAKLAŞIMLAR

1960’larda tüm dünyada yaşanan politik hareketlilik kent sosyolojisinde de kendini hissettirmiş ve bu süreçte kentlere ilişkin radikal yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Koyuncu, 2011:44). Bu anlamda David Harvey, Manuel Castells ve Henri Lefebvre’in kent sosyolojisine katkıları dikkat çekmektedir.

Harvey kenti sermaye birikim süreçleri ile mekân arasında bir bağ kurarak açıklamaktadır. Buna göre, kapitalist ilişkiler ile yaratılan artı değer, aşırı birikime yol açarak kâr oranlarının düşmesine neden olmaktadır. Artı değerde yaşanan bu krizin çözümü için sermaye ikincil sektörlerle, yani fabrika, konut, alışveriş merkezleri gibi kentsel alanlara yönlendirilmelidir. İkincil sektörlerde de artı değer krizinin yaşanması halinde sermayenin üçüncül sektörler olan bilim ve teknoloji gibi alanlara

yönlendirilmesi gerekmektedir (Türk, 2015:54). Bunalım dönemlerinde sermayenin kentsel alanlara yönlendirilmesi yoluyla ekonomik istikrarı sağlamanın bir yolu olarak görülen bu tür çözümler geçici niteliktedir ve kapitalizmin doğasından kaynaklanmaktadır. Nitekim kriz dönemlerinde kapitalistler kârlarını artıracak yeni bölgelere hareket etmekte ve böylece sermaye gelişmiş bir bölgeden az gelişmiş bölgelere yönlendirilmektedir. Böylece kapitalizm bir yerdeki yapıyı çevreyi yok ederken, başka bir yerde yeni çevreler üretmektedir (Harvey, akt. Şengül, 2000a:30).

Bu başlık altında değerlendirilmesi gereken bir diğer kuramcı olan “Lefebvre, Marksist yaklaşımın dışında olmasına rağmen kenti bu yaklaşıma göre değerlendirmiştir” (Türk, 2015:53). Lefebvre’in çalışmalarında, mekâna merkezî bir önem verilmektedir ve bu çalışmalarda mekân, kentsel formundan ziyade yalın olarak ele alınmıştır. Ancak bu mekân, kırdan uzaklaşmış, kentsel ilişkilerin ve kentli yaşamın egemen olduğu bir mekândır. Lefebvre’e göre kıt bir kaynak olan mekân, kapitalist süreçte imalat sanayinin yerine geçerek artı değer yaratmanın ve kâr elde etmenin bir yolu haline gelmiştir. Bu anlamda mekân, metalaşmıştır (Aslanoğlu, 2000:68). Lefebvre’in, yaklaşımını önemli kılan diğer bir düşüncesi ise mekân ile toplumsal süreçler arasında ilişki kurmasıdır. Buna göre, her üretim ilişkisi kendi mekânını üretmekte ve mekân üretimi de toplumsal ilişkileri şekillendirmektedir. Bu şekilde kapitalizm de kendi mekânını ve toplumsal ilişkilerini üretmektedir (Koçak, akt. Güllüoğlu, 2012:13).

Castells ise kenti, kolektif tüketim ile açıklamaktadır. Buna göre kentsel sistemin temeli tüketim sürecine dayanmaktadır ve bu, emeğin yeniden üretimi³ için gereklidir (Topal, 2004:282). Şikago Okulu’nun kentleri doğal bir olgu olarak görmesine karşı çıkan Castells, kentsel sorunların doğal süreçlerde ortaya çıktığını savunmanın, bunların tarihsel kökenlerinin ihmal edildiği anlamına geldiği ve böylece sorunun siyasi değil de teknik bir temelde ele alınması sonucunu doğuracağını iddia etmektedir (Koyuncu, 2011:44).

3. KENTLER VE UYGARLIK

Literatürde kentlerin uygarlığın doğduğu, geliştiği ve dönüştüğü mekânlar olduğu yönünde geniş bir uzlaşma vardır. Buna göre, kentlerin dönüşümü ve insanlığın

³ Emeğin yeniden üretimi, işçinin ertesi gün işe gelip yeniden değer yaratabilmesi için gerekli olan barınma, yemek yeme gibi ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.

gelişimi, iç içe geçmiş ve birbirini besleyen süreçlerdir. Bu yönüyle kentler, insanların yalnızca barınma ihtiyacını karşılayan mekânlar olmanın ötesindedir (Kavruk, akt. Pustu, 2006:129). Türkçede “uygarlık” kelimesinin, yerleşik hayata geçen ilk Türk boyu olan “uygur” kelimesinden türemesi, Arapçada uygarlık anlamına gelen “medeniyet” sözcüğünün, kent anlamına gelen “*medine*” kelimesinden türemesi, ayrıca uygarlık sözcüğünün İngilizce karşılığı olan “*civilization*”un, Latince kenti ifade etmek için kullanılan “*civitas*”tan türemesi (Niray, 2002:4) bu görüşü destekler niteliktedir.

“Uygar” sözcüğü, Türk Dil Kurumu’na göre iki farklı anlama gelmektedir. Bunlardan ilki; “fikir, sanat ve endüstri alanlarında çok büyük bir gelişme göstermiş olan, medeni”, ikincisi ise “kültürlü, eğitilmiş, görgü kurallarına uyan (kimse)”dir (TDK, 2016). Bu çalışma özelinde uygar kavramı ile ifade edilen, kavramın ilk anlamıdır.

Özer’e göre, üretim ilişkileri, diğer toplumsal ilişkilere göre değişime daha açıktır ve üretim ilişkilerinde meydana gelen değişiklikler, toplumsal değişime sebep olmaktadır (2004:1). Üretim ilişkilerinin değişim gösterdiği mekânlar ise kentlerdir. Zira üretim ilişkilerinin farklı oluşu nedeniyle farklılaşan her toplumsal yapı, tarih içerisinde kendisine uygun kent örnekleri vermiştir (Özer, 2004:1). Bu durumu doğrular nitelikte bir örnek, ileride de değinileceği üzere, kentlerin bir gerileme dönemine girdiği “karanlık çağlarda”, hiçbir kayda değer tarihi olayın yaşanmamasıdır (Şahin, 2013:54).

Bu noktada değinilmesi gereken bir diğer konu ise kent ile kültür arasındaki ilişkidir. Kent, bir toplumun tarihi boyunca birçok kez değişikliğe uğrasa da kuşaktan kuşağa geçen değerleri, inançları ve normları kapsayan (Tatlıdil, 2009:324) kültürün aktarıldığı mekânlardır. Park (akt. Benevolo, 1995:95) bu konuyu şu şekilde özetlemektedir: “Kent... bir ruh durumu, bir gelenekler ve görenekler toplamı ve bu göreneklerden miras aldığımız, bu geleneklerle aktardığımız örgütlü tutumlar ve duygular toplamıdır.”

Bu bilgiler ışığında önemle altı çizilmelidir ki tarihsel süreçte kent, yalnızca Batı uygarlığına ait bir deneyim değildir. Zira Orta Doğu’da, Latin Amerika’da, Afrika’da, Orta Asya’da, Uzak Doğu’da, bu bölgelerin kendi uygarlık çizgileri ile uyumlu kentler tarih boyunca gelişim göstermiştir. Ancak günümüz toplumsal ve siyasal konularını ilgilendiren demokrasi, siyaset, cumhuriyet, insan hakları, ulus, modern devlet gibi kavramlar, Batı’da doğup gelişen kavramlardır. Bu sebeple, günümüzün küreselleşen

dünyasını daha iyi yorumlamak adına bu çalışmada kentlerin Batı'daki tarihi gelişimleri üzerinde durulacaktır.

3.1. KENTLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

İnsanlar oldukça uzun bir zamandır toprakla ilişki kurmalarına karşın bu ilişki, son birkaç bin yıla kadar sürekli yerleşimleri doğuracak düzeyde değildir. Bu sebeple insanlık tarihi bir bütün olarak değerlendirildiğinde, kentler oldukça yeni bir dönem işgal etmektedir. Nitekim Neolitik Çağ'ın sonlarına kadar köy ya da kent vasfında bir yerleşim bulunmamaktadır (Sencer, 1979:9).

Literatürde tarihteki ilk kentlerin ortaya çıkışı hakkında, artı ürün-hidrolik toplum kuramı, ekonomik kuramlar, askeri kuramlar, dinsel kuramlar (Carter, akt. Karakaş, 2001:124) şeklinde sınıflandırılabilir pek çok düşünce ortaya atılmıştır. Bu düşüncelerden, Gordon Childe'in yaklaşımı en fazla itibar edilen yaklaşımdır. Childe 1936 yılında yayınladığı “Kendini Yaratan İnsan” adlı eserinde, ilk kentlerin ortaya çıkışını teknolojik gelişime dayandırmıştır. Sulu tarım, kentleşme için gerekli olan dinamikleri harekete geçirmiş ve böylece Mısır, Mezopotamya, İndüs uygarlıklarında ilk kentler gelişim göstermiştir (Uğur ve Aliagaoglu, 2015:12). Tarımsal gelişmenin yanı sıra M.Ö. 3500’lerde bronzun keşfedilmesi tarım dışında faaliyetlerle uğraşan bir nüfus doğurmuştur. Böylelikle Mısır, Mezopotamya ve İndüs uygarlıkları toplumsal açıdan basit çiftçilerden oluşan küçük toplumlar değil çeşitli meslek ve sınıfları içeren toplumlar haline gelmiştir (Childe, akt, Niray, 2002:5). Ancak ilk kentlerin ortaya çıkışı konusunda Childe’a katılmayan düşünürler de mevcuttur.

Bookchin (1999:48-49) kentlerin teknolojik bir gelişme sonucu, insanların tarımı ve maden işlemeyi öğrenmesiyle doğduğu görüşüne katılmamaktadır. Bu sebeple “Kentsiz Kentleşme” adlı eserinde, Çatalhöyük gibi bir kentin nasıl olup da Childe'in ifade ettiği kentsel devrimden binlerce yıl önce büyüüp gelişebildiğini sorgulamaktadır. Bookchin Çatalhöyük'te yapılan arkeolojik araştırmaları kanıt göstererek kentleri ortaya çıkaran temel güdünün ekonomik nedenler yerine, dini kaygılar olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Bu sebeple ona göre “ilk kentsel merkez, bir pazar yeri değil, doğal tanrılara ve güçlere tapınılan törensel bir bölge”dir (Bookchin, 1999:52). Frankfurt'a göre ise ilk kentlerin ortaya çıktığı Mezopotamya'da kentlere anıtsal yapılar hâkimdir. Özellikle kentin tanrı tarafından yönetildiği inancı ekseninde,

kentteki en görkemli yapılar kule tapınaklardır. Kule tapınakların dinsel özellikleri yanında, ekonomik işlevleri de bulunmaktadır. Zira kentin üyelerine paylaştırılan ortak mülkler de tapınakta bulunmaktadır ve buradaki temel kriter, bir kimseye, herkesin yararına olacak bir beceri sunduğunda kendisine belli bir toprak parçasının verilmesidir (akt. Aslanoğlu, 2000:15-16). Buradan hareketle Frankfort'un ilk kentlerde ekonomik ve dinsel özelliklerin iç içe geçtiğini düşündüğü sonucuna varılabilir (Aslanoğlu, 2000:17). Görüldüğü gibi farklı tarihçi ve sosyologlar ilk kentlerin ortaya çıkışı hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Ancak bu çalışma özelinde asıl önemli olan, kentlerin ne şekilde ortaya çıktıklarından çok, tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümlerdir.

3.2. ANTİK ÇAĞ'DA KENT

Kentler bir yerleşme biçimi olarak Antik Çağ'a kadar uzanmaktadır. Antik Çağ'da özellikle tarıma elverişli alanlar olan akarsu ve göl kenarlarında kurulan bu kentler Mısır, Mezopotamya, Hitit, Roma ve Yunan kentleri gibi (Özer, 2004:5) farklı uygarlıklara ait kimlikleri taşımaktadır. Ancak adları sayılan bu uygarlıklar arasında, Antik Yunan ve Roma kentleri ön plandadır.

Antik Yunan kenti, başka bir deyişle polis, Batı'da kentlerin ortaya çıkışının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Kendisine has siyasal ve toplumsal yapısıyla, M.Ö. 8. yüzyıldan M.S. 1. yüzyıla kadar varlığını devam ettirmiştir (Morris, akt. Pustu, 2006:132). Polisin ortaya çıkışında etkili olan faktör ise ticaretin gelişmesidir. Para kullanımının artması ticaretin gelişmesine sebep olmuştur. Büyük toprak sahiplerinin ve zanaatkarların ticaretin geliştiği köylerde yoğunlaşmasıyla bu köyler, pazar kasabalarına dönüşerek diğer köyleri kendisine bağımlı hale getirmiş ve böylece önce kent, sonra da polis durumuna gelmiştir (Ağaoğulları, 2006:14). Tarihteki ilk demokrasiye ev sahipliği yapması (Tortop, Aykaç, Yayman ve Özer, 2008:5) polisi, uygarlık tarihi açısından oldukça önemli bir konuma oturtmaktadır.

Polis, bugünkü birçok kente ya da devletlere kıyasla daha küçük olmakla birlikte, bugün "devlet" olarak anılan siyasal kuruluşa yakın bir yapıdadır (Yılmaz ve Çiftçi, 2011:257). Bu sebeple de "kent devleti" olarak anılmaktadır. Ancak literatürde polisin, devlet ya da kent devleti olarak anılmasına karşı çıkan düşünürler de bulunmaktadır. Ağaoğulları'na göre (2006:12) polis, diğer kent devletlerinin aksine daha kapsayıcı bir nitelik göstererek sakinlerinin davranış ve düşünce kalıplarını

belirlemiş, siyasal yaşamı koşullandırmış ve siyasal düşünceye damgasını vurmuştur. Bu sebeple kent devleti yerine polis kavramının kullanılması daha yerindedir. Bookchin ise (1999:67) polisin, toplumsal denetim amacıyla oluşturulan bir yönetim sistemi olmadığını, bu sebeple, “devlet” kavramı ile karşılanmasının, devleti oldukça basitleştirici bir bakış açısıyla ele almak anlamına geleceğini belirtmektedir. Nitekim polisin yönetim sistemi, haftada bir toplanan halk meclislerine, idarecilerin seçiminin ve dönüşümünün kura yoluyla sağlanmasına ve profesyonel bir bürokrasinin olmayışına dayanmaktadır.

Polis ile ilgili değinilmesi gereken bir başka nokta, bugünkü kentler ile farklılık arz edecek şekilde kır ile olan ilişkisidir. Günümüzde kentler, işbölümüne dayanan ve tarımsal olmayan üretimin yoğunlaştığı merkezlerdir. Oysaki polis, zanaatkarlık ve ticaret gibi tarımdan ayrılan etkinliklere sahne olsa da “tarımcı kabile üyelerinin birlikte oturduğu bir yerleşme” olmaktan kurtulamamıştır (Sencer, 1979:13). Bu sebeple poliste, modern kentlerin aksine kır ve kent birlik içinde olup, iki ayrı hayat tarzını yansıtmamaktadır (Mumford, 2007:168).

Polis, M.Ö. 4. yüzyılda Makedonya’nın Yunanistan’ı fethetmesiyle önemini yitirmeye başlamıştır (Şahin, 2013:51). Tarihte “Hellenistik Dönem” olarak bilinen bu dönemde polis, yerini kozmopolise; polis vatandaşlığı ise dünya vatandaşlığına bırakmıştır. Dönemin kent anlayışını düşünsel yaşamda meydana gelen değişim belirlemiş ve Aristo ve Platon’un “gelişmiş uygarlığın ancak poliste ortaya çıkacağı” düşüncesinin aksine, kent hayatına katılım küçümsenecek bir davranış olarak görülmüştür (Bumin, 1990:40). Zira dönemin hâkim felsefi gelenekleri olan Epikürosçular ve Stoacılar, bireysel mutluluğun toplumsal koşullardan ve siyasal çerçeveden bağımsız olduğunu düşünmektedirler. Bu sebeple bireysel mutluluk için kentsel yaşam yerine evrenselci bir yaklaşım benimsemişlerdir (Ağaoğulları, 2006:390).

Stoacılığın dünya devleti düşüncesinden etkilenecek ideolojisini bu temel üzerine kuran (Ağaoğulları, 2006:435-436) Roma İmparatorluğu ise Helenistik Dönem kentlerini, gücünün temelinde bulunan düzen ve disiplin ilkeleri ile harmanlayarak daha da geliştirmiştir (Bumin, 1990:45). M.Ö. 5. yüzyılda, Hippodamos (Owens, 2000:4) ile başlayan kent planlama uygulamalarını geliştirerek kentleri, dikdörtgen yol planları, geniş kamusal mekânlar, festivaller, eğlenceler, hamamlar vb. ile donatmıştır (Liebeschuetz, 1999:2). Roma Dönemi kentlerinden bahsederken “*civitas*” kavramı üzerinde durmakta yarar vardır.

“... *civitas* ...bir kenti değil, bir kentle birlikte onu çevreleyen kırsal alanı, bir küçük vatanı ifade eder. Böylece nüfusu 5-6 bin olan bir kentte 15 bin kişilik tiyatronun ne aradığı ortaya çıkar. Roma *civitas*’ı aslında bir küçük cumhuriyettir ve egemenliği altındaki küçük kırsal alanla birlikte hem ekonomik, hem de siyasal bir birlik meydana getirir” (Kılıçbay, 2000:134-135).

Roma Dönemi kentinin en temel özelliklerinden biri olan *civitas*’ın daha iyi anlaşılabilmesi için, Roma İmparatorluğu’nun yönetsel yapısına bakmak gerekmektedir. Nitekim Roma İmparatorluğu, iç işlerinde özerk eyaletlerin birleşmesinden oluşan bir kent hücreleri konfederasyonu görünümündedir (Benevolo, 1995:21). “Daha açık olmak gerekirse, Roma İmparatorluğu bir *civitaslar* federasyonudur, ama bu federasyon irade olarak değil, Roma’nın fetihleriyle ve dayatmasıyla oluşmuştur. *Pax Romana* (Roma Barışı) denilen şey işte tam da bu olguyu ifade etmektedir” (Kılıçbay, 2000:135).

3.3. ORTA ÇAĞ’DA KENT

Orta Çağ, Avrupa tarihinde Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkılması (476) ile başlayan dönemi ifade etmektedir. Tıpkı antik kentlerde olduğu gibi, bu dönemde de kentler bulunduğu çağın izlerini taşımaktadır. Başka bir anlatımla Orta Çağ kenti, Orta Çağ’ın özelliklerini yansıtır niteliktedir (Onar, akt. Pustu, 2006:139). Örneğin antik sitelerin çözülmesiyle ortaya çıkan feodal dönemde, yaşamın kırlara çekilmesi sonucu toplumsal yapı da kır temelinde yeniden örgütlenmiştir. Bunun sonucunda, kentler tarihte ilk kez kıra karşıt bir biçim olarak belirmeye başlamıştır (Sencer, 1979:13-15). Bu konuya ilişkin bir başka örnek de özellikle, 10 yüzyıla kadar olan aşamada artı ürün oluşturmaya amaçlamayan tarım ekonomisine dayalı feodal ilişkiler sebebiyle, kentlerin gelişiminin sekteye uğramasıdır (Şahin, 2013:54).

Orta Çağ kenti, literatürde başlıca iki döneme ayrılarak incelenmektedir. Bunlardan ilki, 10. ve 11. yüzyıla kadar süren “karanlık çağlar”; ikincisi ise bu yüzyıllardan itibaren kentlerin yeniden canlandığı ve burjuva devriminin ayak izleri olarak değerlendirilen dönemdir (Karakaş, 2001:128, Şahin, 2013:54).

3.3.1. Piskoposluk Kentleri

Orta Çağ, yukarıda da ifade edildiği gibi Roma İmparatorluğu’nun yıkılışı ile başlayan bir tarihsel dönemdir, fakat Orta Çağ kentini hazırlayan koşullar henüz imparatorluk yıkılmadan önce oluşmaya başlamıştır. Yukarıda bahsedildiği gibi site, Roma Dönemi’nde temel özellikleri değişse de varlığını sürdürmüştür (Pustu, 2006:135). Ancak, imparatorluğun vergi kaynaklarının azalması ve *civitasların* Slav,

Macar ve özellikle de Germen kabilelerin saldırıya uğramaya başlamasıyla (Bookchin, 1999:135) kentler, bir gerileme dönemine girmiştir. Öte yandan imparatorluğun son yıllarında kentlerdeki seçkinlerin, zenginliklerini ve tüketimlerini artırarak bunları hemşerileriyle paylaşmaktan kaçınmaları (Brown, akt. Liebeschuetz, 1999:6) da kentleri bir bunalıma sürüklemiştir.

Bu dönemin kentlerinin ana karakterini belirleyen bir diğer etken ise Hristiyanlıktır. Bu konuda Benevolo, (1995:32) Roma İmparatorluğu ile Çin'deki Han İmparatorluğu'nun çöküşü arasındaki benzerliği vurgulamaktadır. Nitekim her ikisinde de içeride doğan yabancı bir din; yani Budizm ve Hristiyanlık etkili olmuştur. Roma İmparatorluğu içinde uzun bir süre boyunca bir yeraltı hareketi olarak görülen ve 313 yılına kadar resmi olarak yıkıcı bir faaliyet olarak değerlendirilen (Mumford, 2007:307) Hristiyanlığın kentleri etkisi altına almasıyla bu dine ait simgeler ve yapılar, özellikle 4. yüzyıldan itibaren kentlerin temel özelliklerini belirleyici bir etkiye sahip olmuştur (Benevolo, 1995:30).

Orta Çağ'ın ilk yüzyıllarında, kentlerdeki sivil yönetim kurumlarının gerilemesi ve imparatorluk düzeninin istilalarla zayıflaması sonucu, kentlerin yönetimini piskoposlar üstlenmeye başlamıştır (Liebeschuetz, 1999:12). Özellikle İslamiyet'in genişlemesiyle Akdeniz ticaretinin sekteye uğraması sonucu ekonomik gerilemenin yaşanması ve Karolenj prenslerin kıra taşınmasıyla, Kilise'nin elinde toplanan büyük topraklar ve yargılama gücüyle kentler, adeta birer dinsel yönetim merkezi haline gelmiştir (Bumin, 1990:49). Nitekim bu dönemde kentin hem dini hem de dünyevi lideri konumunda olan piskoposlar, kenti ve piskoposluk bölgesini, papazlardan oluşan bir kurul ile birlikte Hristiyanlık esaslarına göre yönetmişlerdir (Pirenne, akt. Pustu, 2006:137).

3.3.2. Burjuva Kentleri

Karanlık çağlarda kentlerde yaşanan gerilemenin ardından, 10. ve 11. yüzyıllarda, kentler bir canlanma dönemine girmiş ve bu yüzyıllardan itibaren Modern Çağ'a kadar uzanan dönemde Orta Çağ kenti, en ayırt edici özelliklerini yakalamıştır. Bu yüzyıllarda Orta Çağ kenti, araştırmacıları, Kılıçbay'ın (2000:171) da belirttiği gibi birtakım sorularla karşı karşıya bırakmıştır:

1. Orta Çağ kenti, antik dönem kentlerinin bir devamı niteliğinde midir, yoksa başlı başına yeni bir olgu mudur?

2. Orta Çağ kentinin ayırt edici özellikleri nelerdir?
3. Bu dönem kentinin, kırsal ile ilişkisi ne düzeydedir?

Antik site ile Orta Çağ kenti arasında bir kopukluk olup olmadığı konusunda teoride tam bir uzlaşma bulunmamaktadır. Henri Pirenne, Maurice Lombard gibi tarihçiler, 7. ve 8. yüzyıllarda Akdeniz ticaretinin sekteye uğraması sebebiyle antik site ile Orta Çağ kenti arasında bir kopukluk olduğunu savunmaktadır. Buna karşın Adrian Verhulst gibi tarihçiler ise Orta Çağ kentinin, antik kentin çekirdeğinin dışı doğru genişlemesiyle oluştuğunu iddia etmektedir (Kılıçbay, 2000:172-173). Bunun yanında Lewis Mumford'a göre (akt. Bumin, 1990:49), 6. yüzyıldan itibaren düzen, disiplin, dakiklik, kentine yeterlilik gibi ilkeler doğrultusunda işleyen manastırlar, antik dönem ile Orta Çağ arasındaki bağın kopmamasını sağlamışlardır. Ancak bu iki dönemin kentsel süreklilik açısından birbirinin devamı olarak yorumlanabileceği şekilde paralel birtakım özellikleri bulunsa da Orta Çağ'ın kendine özgü koşulları, antik site ile Orta Çağ kentlerini farklılaştırmaktadır.

İlk yüzyıllarında, kendi kendine yeten ve para ekonomisinden uzak bir şekilde yalnızca toprağa bağlı bir seyir gösteren Orta Çağ'ın ekonomik sisteminde, 10. ve 11. yüzyıllardan itibaren, görece barış ortamı ve nüfus artışının bir sonucu olarak yeni tarım tekniklerinin kullanılması, işlenmeyen toprakların işlenmesi ve ayrıca ormanlık alanların tarım arazisine çevrilmesi suretiyle tarımsal üretimin artması sonucu ticari hayat hareketlenmiştir (Niray, 2002:6; Alptekin, 2007:44; Benevolo, 1995:42). Karanlık çağlarda oldukça azalan kentsel nüfus, bu yüzyıllardan itibaren ticaretin canlanmasına bağlı olarak kırsaldan kente yaşanan göçlerle artmıştır (Huberman, 2005:37). Bu durum kentlerde çeşitli zanaat ve sanayi kollarının gelişmesine sebep olarak kenti tarımsal bağlarından koparmış (Bookchin, 1999:135) ve Orta Çağ kentine, en ayırt edici özelliklerinden biri olan üretim ve dağıtımın merkezi olma (Kılıçbay, 2000:174) vasfını kazandırmıştır.

Orta Çağ kentini farklılaştıran bir diğer etmen ise kentin, feodal ilişkilerin hüküm sürdüğü kırsal karşısındaki konumudur. Daha önce de bahsedildiği gibi Orta Çağ'da, tarihte ilk kez kent ve kırsal ayrımı yaşanmıştır; ancak, bu ayrım sadece fiziki ölçekte kalmamış, kent ve kırsalda yaşayanların zihinsel ve kültürel durumlarını da yansıtan bir hal almıştır. Bu yüzyıllarda, Orta Çağ kırsal hayatında hüküm süren feodal kültür, yeni gelişen kent kültürü karşısında direnemeyecek kadar içe dönük bir yapıdadır. Nitekim Orta Çağ'a ait ünlü bir özdeyiş olan "Kent havası özgür kılar."

deyimi, yalnızca kentlerdeki kişisel ve siyasi özgürlüğü değil, aynı zamanda düşünce özgürlüğü ve yeniliklere açık olmayı da ifade etmektedir (Bookchin, 1999:139). Öte yandan Pirenne’e göre (akt. Karakaş, 2001:127) bu dönemde “kentlerin toplumsal ve ekonomik örgütlenmesiyle, kırsal bölgelerin toplumsal ve ekonomik örgütlenmesi arasındaki çelişki kadar keskin bir çelişki, tarihin hiçbir döneminde görülmemiştir”. Bu dönemde, kent sınırları içinde bir yıl yaşayan her köle özgürlüğüne kavuşmaktadır (Pirenne, akt. Kaya, 2003:22). Bu şekilde bir kentte, sakinlerin kölelik gibi bir alt tabaka olmadan özgür yurttaşlar olarak bir arada çalışması kent tarihinde yeni bir olgudur (Mumford, 2007:337). Ayrıca Pirenne bu sözü ile açık bir şekilde kentlerde ticaret sayesinde zenginleşen yeni bir sınıf olan burjuvaziden söz etmektedir.

Bu noktada Orta Çağ’da ticaretin ne şekilde geliştiği üzerinde durmakta yarar vardır. Huberman, Orta Çağ’da ticaretin gelişmesini Haçlı Seferleri’ne bağlamaktadır:

“Yolda çeşitli nesnelere ihtiyaçları oluyordu, dolayısıyla tüccarlar da bunları karşılamak üzere yollarında gidiyorlardı. Doğu’ya yolculuklardan geri dönebilen Haçlılar orada gördükleri garip ve lüks yiyeceklerle, giyeceklerle iştahları bilenmiş olarak döndüler. Talepleri bu mallar için bir pazar yarattı. Üstelik onuncu yüzyıldan beri nüfusta hızlı bir artış olmuştu ve yeni insanlar yeni mallara ihtiyaç duyuyordu. Bu yeni insanların bazıları topraksız olduğu için Haçlı Seferlerini, yaşama koşullarını düzeltebilecek bir fırsat olarak gördüler” (Huberman, 2005:28).

Haçlı Seferleri sonrası ticaretin gelişmesi sonucu zenginleşen orta sınıf, yani burjuvalar, kırsal kesimi ve feodal lordları işe yaramaz aylaklar olarak görüp ayrı bir tüccar kişiliği yaratmışlar (Tortop vd., 2008:7) ve kilise ile mücadele ederek beratlarını almışlardır (Görmez, akt. Tortop vd., 2008:6). Bu şekilde, kimi yerde tam özerkliğe, kimi yerde ise kısmi özerkliğe sahip (Onar, 1936:24) Orta Çağ komünleri ortaya çıkmıştır.

Pirenne (akt. Pustu, 2006:141) komünlerin varlık nedenini ifade etmek amacıyla “kent barışı” kavramını kullanmıştır. Kente gelen her kim olursa olsun kent barışı olarak ifade edilen bu yasaya bağlıdır. Nitekim her nerede bir kent ortaya çıkmış ise, bunu kente özgü bir hukukun yaratılması takip etmiştir. Bu hukuk da kentin temeli ticarete dayandığı için, çarşı hukuku tarafından şekillendirilmiştir. Burada “çarşı hukuku” ile kastedilen çarşı sakinlerinin çıkarlarını gözetmek ve bunu ihlal edenler için çeşitli cezalar ön görmek; yani çarşının güvenliğini tesis etmektir (Kessler, 1936:10). Görüldüğü gibi komünler, tüccarların barış ve huzur ortamında ticaret yapma isteklerinden doğmuştur.

Komünlerin hukuki yapısı, Pirenne'in tezini destekler nitelikte, feodal ilişkilerden oldukça farklıdır. Zira komünlerdeki ilişki aşağıdakini yukarıdakine bağlar nitelikte değil, eşitlikçidir. Yani komünlerle birlikte feodal hiyerarşinin yerini, yatay bir toplum modeli almıştır (Goff, akt. Bumin, 1990:53).

Bu dönemde krallar, -her ne kadar komünlerden memnun olmasalar da- kentlerin zenginliğinden ve nüfuzundan istifade etmek amacıyla komünler ile anlaşma yolunu seçmiş ve özerkliklerine müsamaha göstermişlerdir. Aynı şekilde komünler de krallarla çatışmaktan kaçınmıştır (Onar, 1936:25). Ortaya çıkan bu ortam, Modern Çağ'da yeni bir uygarlığın doğuşuna öncülük etmiştir.

3.4. MODERN ÇAĞ'DA KENT

Modern Çağ, tarihsel süreçte, 15. ve 16. yüzyılda başlayan ve Rönesans, Reform, Aydınlanma Dönemi, Sanayi Devrimi gibi olay ve süreçler tarafından şekillenen dönemdir. Bu dönemde de kentler uygarlığın taşıyıcısı olma özelliğini devam ettirmiş ve ulus, modern devlet, kapitalizm, insan hakları gibi modern kavramların doğuşuna zemin hazırlamıştır.

3.4.1. Monarşi Kentleri

Modern Çağ'ın başlangıcında kentler, bir yandan feodal güçler üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışırken diğer yandan da birbirleri ile rekabet halindedir. Bu rekabetten kazançlı çıkan ise -birinci bölümde de bahsedildiği gibi- merkezi yönetim (Bumin, 1990:55-56) olmuş ve şehirleri güçlü ve zengin kılan ilkeler tüm ülke geneline aktarılmaya başlanmıştır (Huberman, 2005:136). Merkezi yönetimin güçlenmesi ile ortaya çıkan bürokratik örgütlenme ve düzenli ordu, kentlerin yapısını değiştirerek kentleri merkezi yönetimin gücünü ortaya koyan bir gösteri merkezi haline getirmiştir (Şahin, 2013:56). Örneğin saraylar ulusal başkent olarak seçilen kentlerde inşa edilmeye başlanmış (Benevolo, 1995:151) ve orduya hareket kabiliyeti kazandırmak için geniş bulvarlar planlanmıştır (Mumford, 2007:454-455). Ancak Modern Çağ'ın kentler ve uygarlık açısından en kayda değer gelişmesi Sanayi Devrimi'dir.

3.4.2. Sanayi Kentleri

Kırsal kesimden kentlere doğru yaşanan büyük göç dalgaları “kentsel devrim” olarak nitelendirilmektedir. Tarihsel süreçte insanlık, üretim anlayışındaki değişimlere

bağlı olarak kentsel devrim yaratan iki büyük olay yaşamıştır. Bunlardan ilki yukarıda bahsedilen Neolitik Devrim, ikincisi ise 18. yüzyılda yaşanan Sanayi Devrimi'dir (Kaya, 2003:25). Nitekim Neolitik Devrim ilk kentlerin oluşumuna zemin hazırlarken, Sanayi Devrimi var olan kentlerin büyümesine ve bunun yanında yeni kentlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu sebeple sanayileşme, kentleşmenin en önemli nedeni olarak gösterilmektedir. Sanayi Devrimi ile birlikte kentlerin nüfuslarının devasa boyutlara ulaşması bunun en önemli kanıtıdır. Örneğin Londra'nın nüfusu, 18. yüzyılın sonunda bir milyon sınırını aşıp 1851 yılında 2.5 milyona ulaşmıştır. Benzer şekilde 1760'da 12 bin olan Manchester'ın nüfusu, 19. yüzyılda 400 bine çıkmıştır (Benevolo, 1995:188).

Bu dönemde kırdan kente yaşanan yoğun göçü Sencer (1979:19), tarımsal üretimde yaşanan değişime bağlamaktadır. Tarımsal üretimdeki işletme ölçeğinin toprak birikimi yoluyla büyümesi, küçük köylüleri mülksüzleştirerek ekonomik durumlarını güçleştirmiştir. Sanayi Devrimi'nin ilk yıllarına ait bir istatistik bu durumu kanıtlamaktadır. 1765'te İngiltere'de 10 aileden ancak 3'ü geçimini tarımdan sağlamaktadır. Bunun yanında 100'e yakın küçük köylü ailesinden 70'i toplam tarım arazisinin beşte birinden azına sahipken, 12 seçkin aile arazilerin beşte üçüne sahiptir (Moore, akt. Niray, 2002:7). Bu şekilde kırsal alanda tutunamayan aileler tarafından kente yoğun bir göç başlamıştır. Öte yandan, 16. yüzyıldan itibaren enerji merkezlerine yakın olma kaygısıyla kırsal alanlarda dağınık bir görünüm sergileyen sanayinin bu durumu buhar gücünün kullanılmaya başlanmasıyla değişmiş ve yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı kırdan kente yaşanan yoğun göç sonucunda da sanayi kentleri ortaya çıkmıştır. Böylece kentler, bu döneme kadar görülmemiş bir şekilde burjuvazinin kâr amacıyla hareket ettiği alanlara dönüşmüştür. Zira burjuvazi, sanayinin gelişmesiyle birlikte kendisini sınırlayan lonca ve benzeri engellerden kurtulmuştur (Bumin, 1990:67-68).

Sanayi kentlerinin yapısı konusunda Sjoberg'in düşünceleri önemlidir:

“Sanayi kenti, sanayi öncesi kentten farklı olarak sanayi ve ticaret merkezidir. İdari ve dini işlevler önemini yitirmiştir. (...) Kentsel mekân, sanayi öncesi kente göre çok geniştir. Yollar genişlemiş, yapılar yükselmiştir. Kentsel arazi kullanımında artan yoğunlukta ihtisaslaşma söz konusudur. Konut ve işyerleri arasında kesin bir ayrım vardır. Sanayi öncesi kentin mekânsal deseninden farklı olarak üst ve orta gelir grubu kent çevresinde yerleşmiş, merkez ve konut alanları arasında kalan alanda geçiş bölgesi ortaya çıkarak belirginleşmiş, alt tabaka ve istenmeyen unsurlar burada yer almıştır” (Sjoberg, akt. Aslanoğlu, 2000:43).

Mumford ise sanayi kentleri ile ilgili özellikle dört kavramı ön plana çıkarmıştır: Maden ocağı, fabrika, demiryolu (2007:549) ve bunlara ilave olarak kenar mahalle (2007:561).

Fabrikalar, kuşkusuz sanayi kentlerinin temelini teşkil etmektedir. Bookchin bu konuda, 1851’de William Wylde’in çizdiği Manchester manzarasını örnek göstererek, “fabrika bacalarından ve neredeyse birbirine yapışık bakımsız evlerden oluşan bir deniz”den bahsetmektedir. Ancak bu dönemde fabrikalar kentlerin yanında kırsal kesime de yayılarak bu bölgelerde de kentsel alanlar meydana getirmişlerdir (1999:269). Yeri gelmişken, Wylde’in resmettiği manzaradaki “birbirine yapışık bakımsız evler” üzerinde durmak yararlı olacaktır. Mumford’un “kenar mahalle” olarak tabir ettiği bu durum, Sanayi Devrimi’nden sonraki süreçte kentlerde baş gösteren konut sorununu ve yaşam şartlarını ifade etmektedir. (2007:566).

“İnsanlar bu boyutuyla hiçbir uygarlıkta karşılaşmadıkları bir konut sorunuyla karşı karşıyaydılar. Eski yapıların her bir odasında bütün bir aile yüksek kiralar karşılığı kalıyor, Liverpool’da nüfusun 1/5’i, Manchester’de 50.000 kişi, Londra’da 20.000 aile mahzenlerde yaşıyordu. ... Susuz, tuvaletsiz, çamur, rutubet ve is içindeki bu ‘konut’lar, kolera ve tifüs taşıyan fare ve bitlerle paylaşılıyordu. Engels, 1845’te, Londra’da 50.000 kişinin ‘her sabah, gece nerede yatacaklarını bilmeden uyandıklarını’ yazıyor” (Bumin, 1990:68).

Huberman (2005:197), 18. yüzyılda tarımsal ve sınai üretimdeki değişime, ulaşımdaki yeniliklerin de eşlik ettiğini iddia etmektedir. Nitekim tarımsal ve sınai gelişmeler sonucu artan üretimi tüketicilere daha hızlı bir şekilde ulaştırmak gerekmektedir. Bu sebeple 18. ve 19. yüzyıllarda, gerek karayolu gerekse demir ve denizyolu ulaşımında büyük yenilikler yaşanmış, günümüzde halen mühendis John McAdam’ın adıyla anılan makadam yollar⁴ ortaya çıkmış, sanayi merkezleri arasında bağlantı kuran demiryolu hatları geliştirilmiş, buharlı gemiler inşa edilmiştir.

Son olarak maden ocaklarına baktığımızda ise madenlerin, Sanayi Devrimi öncesinde sınırlı bir kullanım alanı olmasına karşın, devrimden sonra üretimin her alanını içine aldığı görülmektedir. Daha fazla kâr elde etme güdüsüyle paralellik arz eden bu durum, başlangıçta yalnızca maden bölgeleriyle sınırlı iken, ulaşımdaki gelişmelerle birlikte, demiryolunun ulaştığı her alana yayılmıştır. Bunun yanında doğal çevrenin başka parçalarında (yaban hayvanları ve ormanlarda) da ağır tahribatlar baş göstermiştir (Mumford, 2007:553-554). Ayrıca aydınlanma, ilerleme gibi ilkeler ekseninde gelişen dönemin hâkim paradigması, Orta Çağ’ın sonuna kadar geçerli olan

⁴ Makadam yol: Kırılmış taşların sıkıştırılması suretiyle elde edilen yol.

organik dünya anlayışını tamamıyla değiştirerek insanların doğayı sömürme girimlerine bir temel sağlamış (Görmez, 2007:22-24) ve böylece sanayi kentleri günümüzün çevre sorunlarının en temel sebebi hâline gelmiştir.

3.4.3. Refah Dönemi Kentleri

Sanayi Devrimi, birçok sosyal ve ekonomik analiz için dönüm noktası olarak gösterilmektedir. Bu durum kentler ve uygarlık açısından da aynıdır. Nitekim yukarıda belirtildiği gibi Sanayi Devrimi sonrası dönemde hızlı bir kentleşme eğilimi gözlenmektedir.

20. yüzyılla birlikte ise kentler bir gerileme sürecine girmiştir. Özellikle 1929 Buhranı'ndan sonra devletin ekonomiye müdahale gereksiniminin baş göstermesi ve bu doğrultuda uygulanan Keynesyen politikalar, merkezileşme ve bürokratikleşme eğilimlerini artırarak kentleri merkezi yönetimlerin boyunduruğu altına sokmuştur (Bookchin, 1999:281). Ayrıca bu dönemde kentler, uygulanan refah politikalarının da etkisiyle, merkezi hükümetlerin toplumsal taleplere cevap verdikleri mekânlar hâline gelmiştir (Şahin, 2013:60).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME İLE DÖNÜŞEN KENTLER VE ULUS-DEVLET

1. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KENTLER

İkinci bölümde de sıkça vurgulandığı gibi kentler tarih boyunca uygarlığı taşıyan birimler olmuşlardır. Bu durum küreselleşme sürecinde de değişmeden devam etmiştir. Zira küreselleşmenin farklı boyutları özellikle 1970-1980'lerden itibaren, kentler ölçeğinde kendini hissettirmeye başlamıştır. Küreselleşmeyle beraber Modern Çağ'ın simgesi olan geleneksel sanayi yapısı ve buna bağlı ortaya çıkan kentleşme dinamikleri çözülmeye başlamış (Kaygalak ve Işık, 2007:32), ayrıca küreselleşmenin ortaya çıkardığı yeni ilişkilerle birlikte kentin anlamı ve küresel düzlemde sahip olduğu rolü dönüşüme uğramış (Ertürk ve Karakurt Tosun, 2009:37) ve böylece kentler çeşitli ekonomik, sosyal, kültürel ve mekânsal değişimlerin odağı haline gelmiştir.

Bilindiği üzere küreselleşme, etkisi ulus-devletleri aşan bir ilişkiler ağına sahiptir. Ancak küreselleşme, ulus-devleti aşan etkilerini yine ulus-devletlerin içerisinde yer alan kentlerde yoğunlaştırmaktadır (Alptekin, 2007:107). Gerçekten de küreselleşme süreci, coğrafi ve mekânsal ölçeklerin ve hiyerarşilerin yeniden tanımlandığı bir süreç olarak, kentleri de bu yeni ölçek ve hiyerarşilere göre yeniden yapılandırmaktadır (Yaylı, 2012:337). Küreselleşme süreci ile birlikte dünya üzerinde birçok kent sahip olduğu çeşitli avantajları kullanarak, adını ulus-devletlerden daha çok duyurmaya başlamıştır (Pustu, 2006:145). Bu sebeple 21. yüzyılın kentlerin çağı olacağı (Kiper, 2004:14) iddiası, literatürde sıklıkla kendine yer bulmaya başlamıştır.

Adı ulus-devletlerden daha çok anılmaya başlayan kentler ve küreselleşme sürecinde kentlerin ulus-devletlere olan etkisi ileride ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Ancak çalışmanın bu kısmında, küreselleşme süreci ile kentlerde yaşanan ekonomik, sosyo-kültürel ve mekânsal değişimler üzerinde durmak yararlı olacaktır. Sayılan bu değişimler, birbirleriyle doğrudan alakalı değişimlerdir; ancak, konunun daha rahat kavranması açısından ayrı ayrı başlıklar hâlinde incelenecektir.

1.1. EKONOMİK DÖNÜŞÜMLER

Küreselleşme süreci ile birlikte kentler, dünyadaki en temel ekonomik birimler haline gelmiştir. Bu süreçte kentlerin güçlerini ülkelerden değil, ülkelerin güçlerini kentlerden aldığı (Kozlu, akt. Pustu, 2006:146) görüşü kentleşme literatüründe sık sık dile getirilir olmuştur. Öyle ki Allen J. Scott (akt. Eroğlu ve Yalçın, 2014:23), “kentsel bölgelerin küresel ekonominin en temel fonksiyonel motoru olarak ortaya çıktığına” vurgu yapmaktadır.

Kentlerin küreselleşme sürecinde ekonomik olarak ön plana çıkmasının temelinde, sürecin üretim ve tüketim kalıplarını değiştirmesi yatmaktadır. Üretim ve tüketim kalıpları değiştikçe kentler hem işgücü hem de sermaye açısından merkezi bir konuma oturmaktadır (Kaygalak ve Işık, 2007:23). Bu doğrultuda, sermaye yoğun ve büyük çaplı üretim birimlerinden oluşan, standartlaşmış üretimin yapıldığı ve üretim maliyetlerinin düşürülmesinin rekabeti belirlediği (Aslanoğlu, 2000:91) fordizm yerine, 1970’lerden itibaren esnek üretim sistemleri, ürün çeşitlenmesi ve ileri teknoloji kullanımına dayanan (Özgen, akt. Kaypak, 2013:83) post-fordizmin gelişmesi, kentlerin dönüşümüne zemin hazırlayan en temel etkenlerin başında gelmektedir. Bu duruma, bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerden doğan bilgi çağı eşlik etmiştir. Bilgi çağının doğması ile;

“Mikro elektronik alanında çeşitli gelişmeler, bilgisayar alanındaki ilerlemeler, yeni malzemelerin ve iletkenlerin bulunması, telekomünikasyon alanındaki atılımlar, yeni bir robotik alanın oluşması temelde bilgi işleme ve bilgi nakledilmesi ya da bilgiye ulaşılması hızını ve kapasitesini artırmıştır” (Castells, akt. Tekeli, 1999:216).

Küreselleşme sürecinde kentler, bir yandan post-fordist üretimin beraberinde getirdiği esnekliğin (Scott, akt. Ersoy, 2001:37), diğer yandan da bilgi çağının sağladığı teknolojik olanakların etkisiyle üretimin merkezi olma işlevini ikinci plana atarak, hizmet sektörünü ön plana çıkarmışlardır (Kaypak, 2011:117). Yani küreselleşme süreci ile birlikte kentler, sanayi kuruluşları yerine banka, muhasebe, hukuk, iletişim ve benzeri kuruluşlara ev sahipliği yapmaktadır. 1970’lerden itibaren, gelişmiş ülkelerde ekonomik kesimlerin dağılımına bakıldığında bu durum açıkça görülmektedir. Zira Batı ülkelerinde sanayi kesiminde çalışanların toplam istihdam içindeki oranı 1970 yılında % 28 iken, 1994 yılında bu oran % 18’e düşmüştür. Ülkesel bazda bakıldığında ise 1970 ile 1993 yılları arasında ABD’de % 11 düşüş sergileyen bu oran, İngiltere’de % 17 düşüş göstermiştir. Buna karşın, aynı dönemde hizmetler kesimi önemli bir artış

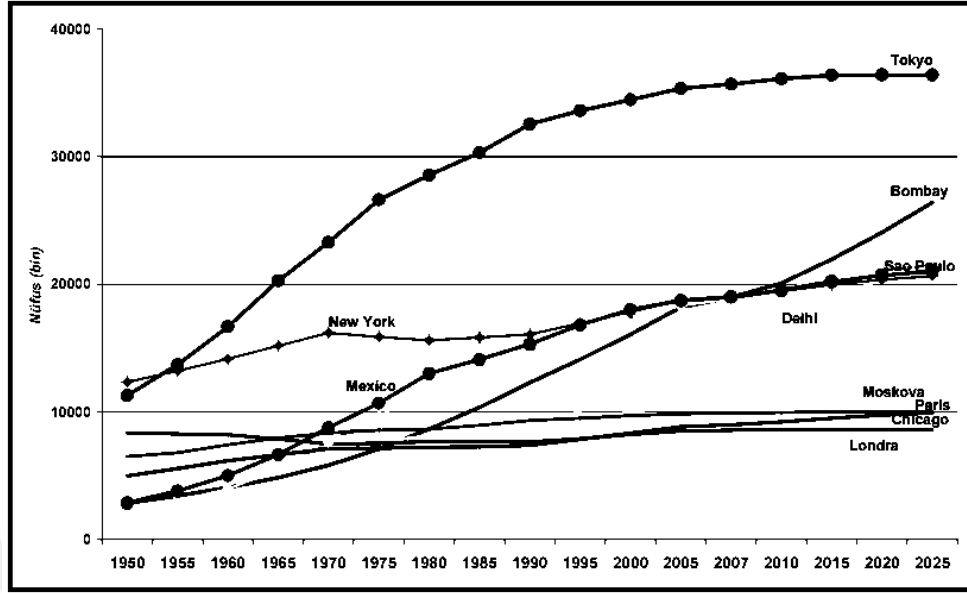
göstermiştir. 1970 ile 1993 yılları arasında ABD’de hizmetler kesiminde çalışanların oranı % 66’dan % 78’e, İngiltere’de ise % 50’den % 73’e yükselmiştir (Economist, akt. Ersoy, 2001:33). Benzer bir istatistiğe göre ise 1980 yılında ABD’de imalat sanayinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’ya oranı % 22 iken, 2012’de bu oran %12,9’a, İngiltere’de ise aynı oran 1980 yılında % 27 iken, 2012’de % 11,4’e gerilemiştir (Yeldan ve Yıldırım, 2015:71).

Tarihsel sürece bakıldığında kentler, ilk ortaya çıktıkları yüzyıllardan itibaren ticaret, yönetim, inanç sistemleri gibi çeşitli hizmetlerin yoğunlaştığı alanlar olagelmıştır. Yalnızca Sanayi Devrimi’nden sonra iki yüzyıla yakın bir dönemde, aynı zamanda sınai üretimin de yoğunlaştığı alanlar olmuşlardır. Ancak küreselleşme sürecinde yaşanan ve sanayisizleşme olarak adlandırılan ekonomik dönüşümler ile birlikte kentlerde hizmet sektörlerinin ön plana çıkmasıyla kentler, ekonomik anlamda hizmet sektörünün ağırlıkta olduğu eski konumlarına geri dönmeye başlamıştır (Keyder, 2004:103).

Hemen belirtmek gerekir ki sanayisizleşme süreci, özellikle merkez ülkeleri açısından geçerlidir. Çevre ülkelerinde ise kentler, sınai üretimin merkezi olma fonksiyonlarını devam ettirmektedir. Nitekim küreselleşme sürecinde bu ülkelerin de istihdam yapıları değişmiş ve genel ekonomi içerisinde tarım kesiminin payı azalırken sanayi kesiminin payı artmıştır (Ersoy, 2001:34). Yani küreselleşme sürecinde merkez ülkeler sanayisizleşirken, çevre ülkeleri hızla sanayileşmiştir. Bu da çevre ülkelerinin kentleşme dinamikleri üzerinde belirleyici bir etki yaratmıştır (Kaygalak ve Işık, 2007:26).

Şekil 1’de de görüldüğü gibi kentleşme sürecini Sanayi Devrimi sonrasında yaşayan merkez ülkelerdeki kentlerin yanında, çevre ülkelerde bulunan kentler de 20. yüzyılın ikinci yarısında hacim olarak hızlı bir büyüme sürecine girmiştir.

Şekil 1. Çeşitli Kentlerde Nüfus Büyümesi

Kaynak: Kaygalak ve Işık, 2007:24

Bilindiği gibi kentleşme kavramının anlamlarında birisi kentli nüfusun artışıdır ve kentli nüfusun artışı, ekonomi üzerinde olumlu etkiler doğurmaktadır. Her şeyden önce nüfus, ekonomik gelişmenin en temel itici güçlerindendir. Üretim ve tüketim süreçleri nüfus ile anlam kazanmaktadır. Öte yandan kentlerde daha geniş bir gelir tabanı mevcuttur ve bu da talep ve hizmetlere ödeme yapma kapasitesini artırmaktadır (Alptekin, 2007:124). Kentli nüfusun bu özelliği ekonomik anlamda bir sinerji yaratmakta ve böylece kentler ülke ekonomisine, nüfuslarına düşen paydan daha yüksek bir katkı sağlamaktadır. Nitekim 1970'lerden itibaren, hızla kentleşen ve büyük kentler ortaya çıkaran Uzak Doğu ülkeleri (Çin, Singapur, Malezya, Tayland, Güney Kore vd.) bu şekilde fakirliği kabul edilebilir seviyelere indirmeyi başarmışlardır (Alptekin, 2007:124).

Tüm bu sayılanların yanı sıra turizmin de küreselleşme sürecinde kentlere birtakım ekonomik etkileri bulunmaktadır. Oktayer, Susam ve Çak'a göre (2007:35-36) bu süreçte yaşanan refah artışı, uluslararası insan dolaşımının daha serbest hale gelmesi, sermayenin ülkeler arası dolaşımının önündeki engellerin kalkması, teknoloji transferi, iletişim teknolojisinin gelişimi gibi nedenlerden dolayı küreselleşme süreci turizmi olumlu yönde etkilemiştir. Turizm, yarattığı istihdam olanakları ile milli gelire ve artırdığı döviz rezervi ile ödemeler dengesine yaptığı katkılar (Dinçer, akt. Şarkaya

İçellioğlu, 2014:41) sebebiyle ulusal ekonomiler için önemli bir kalemdir. Bu açıdan bakıldığında, küreselleşme sürecinde ekonomik olarak öne çıkan kentlerin turizm açısından önemi daha iyi anlaşılacaktır. Öte yandan turizmin altyapı ve üstyapı yatırımlarını içeren ve kamu otoritelerinin katılımını gerektiren politik bir yanı da bulunmaktadır (Şarkaya İçellioğlu, 2014:44). Turizm yörelerine sağlanan teşvikler, kent fuarları, sportif organizasyonlara ev sahipliği yapma gibi konularda kamu otoritelerinin rolü bu kapsamda değerlendirilmelidir.

1.2. SOSYO-KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMLER

Kentlerin farklı kültürlere ev sahipliği yapma özelliği, tarihsel süreçte olduğu gibi küreselleşme sürecinde de devam etmektedir. Ancak daha önce de vurgulandığı gibi küreselleşme süreci, kültürel düzeyde birtakım değişimleri beraberinde getirmiştir ve bu süreçte yaşanan kültürel değişimlerin en bariz gözlemlendiği mekânlar yine kentlerdir. Kültürel küreselleşmenin beraberinde getirdiği homojenleşme, melezleşme ve kutuplaşma en yoğun şekilde kentlerde yaşanmaktadır. Yaşanan kültürel değişimler kentlerdeki toplumsal yaşamı da etkilemiş ve böylece kentler bu süreçte sosyal olarak da büyük değişimler geçirmiştir. Bu değişimlerin üç temel sebebi bulunmaktadır. Bunlar, modernizme karşı postmodernizmin gelişmesi, tüketim kültürünün kentlere egemen hâle gelmesi ve küreselleşme sürecinde uygulamaya konan neo-liberal politikaların kentsel yoksulluğu tetiklemesi olarak sıralanabilir. Bu noktada sosyo-kültürel değişimlerin sebeplerine sırasıyla değinmek gerekmektedir.

Şaylan (2006:57) modernizm ile ilgili “sürekli ilerlemeci tarih anlayışı” üstünde durmaktadır. Bu anlayış, insana ve insan aklına duyulan güvenden kaynaklanmaktadır. Nitekim insan aklını kullanarak sürekli olarak doğa ve kendisi ile ilgili bilgisini artırmaktadır. Sürekli artan bu bilgi de insanın doğayı ve doğanın bir parçası olan toplumu, kendi çıkarlarına uygun olarak sürekli yeniden kurmasına olanak tanıyacaktır; böylece tarih sürekli olarak ileriye doğru akacaktır.

Modernizmin insana duyduğu bu güven, 1960’lardan itibaren postmodern düşünürlerce eleştiriye uğramıştır. En salt haliyle geleneksel bir toplumdan modern bir topluma geçiş olarak nitelenebilecek olan modernleşme, aydınlanmanın etkisi ile Tanrı merkezli bir kutsal düzenden, insan merkezli bir dünya düzenine geçişi temsil etmektedir. Buna karşın postmodernizm, ne Tanrı ne de insan merkezlidir. Merkezsiz

bir düşünce sistemi vardır. Bu düşünce sistemi içerisinde insan, tutarlı bir akıl ve tarihi yaratan bilinçli bir özne değil, sürekli olarak etkileyen ve etkilenen bir kimliktir (Karakurt, 2006:10-11). Harvey (2012:60) postmodernizmi şu şekilde tarif etmektedir:

“Postmodernizm, Baudelaire’in modernite anlayışının yarısını oluşturan gelip geçicilik, parçalanma, süreksizlik ve kargaşayı bütünüyle benimser. Ama bu gerçekliği çok özgül bir biçimde karşılar. Ne onu aşmaya, ne ona karşı durmaya, hatta ne de içinde bulunabilecek olan “sonsuz ve değişmez” unsurları tanımlamaya çaba gösterir. Postmodernizm, sanki dünyada başka hiçbir şey yokmuşçasına, değişimin parçalanmış ve kaotik akıntıları içinde yüzer.”

Aslanoğlu’na göre (2000:94) modernite içerisinde kültürün iki önemli özelliği vardır: Bunlardan ilki, birikerek aktarılması ve evrimsel bir gelişme göstermesi, diğeri ise kültürel öğelerin zamanla birbirlerini etkileyerek bütünlük kazanmasıdır. Bu iki önemli özelliğin bir sonucu olarak, yukarıda da bahsedildiği şekilde modernite içerisinde hep ileri doğru bir gelişmenin olacağı iddiası, kentte yaşayan herkesin zamanla kentlileşeceği (Karakurt, 2006:6), yani ortak bir kültür etrafında benzer davranışlar sergileyeceği düşüncesini beraberinde getirmiştir. Postmodernizm ise çoğulculuğun ve parçalanmanın vurgulanmasından da anlaşılacağı gibi, kentleri, farklılığın ve çeşitliliğin mekânı olarak görmektedir (Aslanoğlu, 2000:107). Kentler üzerinde modernizmden postmodernizme yaşanan bu değişim, toplumsal zeminde birtakım sonuçlar doğurmaktadır.

Küreselleşmeyle birlikte kentlerde yaşanan sosyo-kültürel değişimlerin bir başka tetikleyicisi ise tüketim kültürünün kentsel alanlara hâkim olmasıdır. Nitekim küreselleşme sürecinde, üretim kalıplarında olduğu kadar tüketim kalıplarında da bir değişim yaşanmaktadır. Kapitalizm için üretimin temel bir unsur olduğu açıktır; ancak, üretimin kâra dönüşmesi, tüketim ile mümkündür (Kaya, 2010:53) Yani tüketim de kapitalizm için üretim kadar önemlidir. Ancak “tüketim kültürü” olarak adlandırılan tüketim kalıbı, bir malı talep etmekten daha fazlasını ifade etmektedir. Mike Featherstone’a göre (2013:152);

“‘Tüketim kültürü’ terimini kullanmak demek, ürünler dünyasının ve ürünlerin yapılanma ilkelerinin günümüz toplumunun anlaşılması açısından merkezi bir yer işgal ettiğini vurgulamak demektir. Bu vurgunun iki odağı vardır: birincisi iktisadın kültürel boyutu, maddi ürünlerin sadece fayda değil, aynı zamanda ‘iletişim vasıtaları’ olarak kullanımına ve ikincisi, kültürel ürünlerin iktisadi çerçevesinde hayat tarzları, kültürel ürünler ve metalar alanı içerisinde işleyen arz, talep sermaye birikimi, rekabet ve tekelleşme gibi piyasa ilkelerine odaklanmayı içerir.”

Bu doğrultuda kentler, 1970’lerden itibaren tüketim kültürü çerçevesinde yeniden örgütlenmektedir (Kaya, 2010:65). Lefebvre, kentlerle tüketimi özdeşleştirerek,

“kent merkezlerinin, turistler ve alt yörelerden gelenler için ileri boyutlarda bir ‘tüketim metai’ haline geldiğini belirtmekte; buraların, bir yandan ‘tüketim yeri’ diğer yandan da ‘tüketilen bir yer’ olarak ikili bir role sahip olduklarını ifade etmektedir” (Lefebvre, akt. Özcan ve Sümer, 2015:248).

Son olarak da neo-liberal politikaların kentsel alanlarda yarattığı etkiler üzerinde durulmalıdır. Neo-liberal politikaların kendisini en çok hissettirdiği alanlardan biri de kentsel alanlardır. Küreselleşmeyle birlikte kentsel alanlar ekonomik eşitsizliklerin ciddi ölçüde hissedildiği alanlar haline gelmiştir. Bu durum, küreselleşme literatüründe sık sık dile getirilen, küreselleşmenin bir kazananlar ve kaybedenler dünyası yarattığı düşüncesini doğrular niteliktedir (Bıçk1, 2016:306). Nitekim sosyal devlet düşüncesinin aşınmasıyla birlikte devlet eğitim, sağlık, konut gibi kamusal hizmetlerden el çekmeye başlamış ve bu alanlar küresel sermayenin kontrolüne girmiştir (Şengül, 2007:90). Bu doğrultuda, kentsel mekânın yüksek rantlar üretmesi ve kentsel hizmetlerin piyasa koşullarınca belirlenmesi kentlerde yaşamının maliyetini artırıcı etkiler yaratmıştır (Şengül, 2007:92). Bunun sonucunda zenginler ile yoksul kesimler arasındaki gelir uçurumları büyümüş ve daha da önemlisi, bu iki kesim arasında şimdiye kadar görülmeyen boyutlarda kültürel duvarlar örülmüştür (Şan ve Akyığıt, 2014:136).

Küreselleşme sürecinde, postmodernizm ve tüketim kültürü ekseninde yaşanan sosyo-kültürel değişimlere bakıldığında ise toplumsal zeminde farklılıkları ve çeşitliliği öne çıkarması açısından, öncelikle marjinal grupların etkinlikleri üzerinde durulmalıdır. Gerçekten de çevreci, dinî, etnik, ırkçı, küreselleşme karşıtı veya azınlık gruplar, bu süreçte kentsel alanlarda faaliyetlerini daha da yoğunlaştırmışlardır. Nitekim adı sayılan bu gruplar, ulus-devletin baskın olduğu dönemlerde çoğu kez hareket alanı bulamayan ya da oldukça dar bir hareket alanı bulabilen gruplar olmasına karşın, küreselleşme sürecinde kentsel alanlarda giriştikleri faaliyetlerle seslerini dünyaya duyurma imkânı elde etmişlerdir (Alptekin, 2007:117).

Richard Sennett, (akt. Karakurt, 2006:17) “Kamusal İnsanın Çöküşü” adlı kitabında kentler insanlarla doldukça, yani kentlerde yaşayan nüfus arttıkça, insanların birbirleriyle olan işlevsel bağlarını yitirmeye başladıklarını belirtmektedir. Kentsel alanlardaki nüfus artışına, kentlerdeki farklılığın ve çeşitliliğin de eklenmesi, kentsel alanlarda “bilinmeyen” olgusunun ve bilinmeyenden kaynaklanan kentsel korkuların artmasına sebep olmuştur (Ertürk ve Karakurt Tosun, 2009:39). Böylece kentler suç, şiddet ve saldırganlık ile özdeşleşerek, insanların karşılıklı olarak birbirlerine

güvenmedikleri mekânlar olarak algılanmaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme süreci, kentsel alanlarda yaşayanların duygu düşünce ve davranışları üzerinde de etkili olmuştur (Giddens, akt. Kaypak, 2013:90).

Kentlere yönelik geliştirilen bu algı sonucu kentsel hayatın kırılabilirlik kazanması ve orta/üst gelir gruplarının sahip oldukları hayat standartlarını koruma ve sürdürme isteği, güvenlik harcamalarını artırmış ve ileride mekânsal boyutu ile ayrıntılı olarak ele alınacak olan korunma bölgeleri ortaya çıkmıştır (Ercan, akt. Yaylı, 2012:331). Bu durum da kentlerde sosyal ayrışmayı beraberinde getirmiştir. Kentlerdeki sosyal ayrışma ise toplumsal hayatı zedelemektedir. Nitekim toplumsal grupların gerek sosyal olarak gerekse ileride ele alınacağı şekilde mekânsal olarak birbirinden kopması, birbirlerine karşı önyargıları da beraberinde getirmekte ve karşılıklı olumsuz imaj ve söylemlerle geliştirilen bir kutuplaşma ortaya çıkmaktadır (Es, 2010:91).

Tablo 1. 20. Yüzyıl Boyunca Otomobil Üretimi

	Batı Avrupa	Kuzey Amerika	Japonya	Güney Kore	Diğer Ülkeler	Toplam
1920	61	2.321	---	---	---	2.382
1940	900	3.876	---	---	---	4.776
1950	1.100	6.950	---	---	---	8.050
1960	6.158	7.000	165	---	100	13.423
1970	10.400	7.490	3.179	---	648	21.717
1980	10.090	7.221	7.038	57	1.514	25.920
1990	14.527	7.679	9.947	987	4.302	37.442
1999	14.835	8.256	8.102	2.362	2.086	39.463

(x1000)

Kaynak: OICA (akt. İstanbul Sanayi Odası [İSO], 2002)

Tüketim kültürünün bir uzantısı olarak, kentlerde yaşanan sosyo-kültürel dönüşümlerin bir diğeri ise otomotiv sektörü ile kitle iletişim araçlarındaki gelişmelerden kaynaklanmaktadır. Yukarıdaki tablo küreselleşme sürecinin yoğun olarak hissedildiği 1970 ve 1980’li yıllardan itibaren dünyada otomobil üretiminin hızla arttığını göstermektedir. Kuşkusuz üretilen otomobillerin önemli bir kısmı kentli kullanıcılar tarafından talep edilmektedir. Kentlerde otomobil kullanımının artması ise kamusal hayatı zayıflatmaktadır. Paul Harrison (1997:191) bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Arabalar kültürleri değiştirir. Kendileriyle aynı sokakta oturduğu halde yüzlerini hiç görmediğin insanlar var, çünkü hiçbir yere yürüyerek gitmiyorlar. Sadece arabalarını park ettikleri bahçe kapılarının önüne kadar yürüyorlar ve arabalarına binip gidiyorlar. Arabalar cemaat hayatını zayıflatmaktadır.”

Öte yandan küreselleşme sürecinde insanlar arasındaki etkileşimin temeli kitlesel iletişim araçlarına dayanmaktadır. Öyle ki 1970’lerde dünya üzerinde 270 milyon telefon kullanıcısı varken bu sayı 1980’lerde 540 milyona çıkmıştır. Benzer şekilde 1993 yılında 1.3 milyon internet kullanıcısı varken 2014’te bu sayının 4 milyarı geçtiği belirtilmektedir (Kayan, 2015:282). Bu durum da insanlar arasında sanal bir kamusal alan yaratarak kentlerin kamusal alanlar olma vasfını zayıflatmaktadır.

Küreselleşme sürecine ilişkin birinci bölümde yapılan açıklamalarda da değinildiği gibi küreselleşme, bir yandan farklılaşmayı/kutuplaşmayı tetiklerken, diğer yandan da homojenleşmeyi/benzeşmeyi beraberinde getirmektedir. Bu durumun bir yansıması olarak kentler, postmodernizmin desteklediği farklılaşmaya karşın homojenleşme eğilimleri de göstermektedir. Özellikle tüketim kültürünün bir sonucu olarak kentlerde ortak simgeleri, tatları, heyecanı veya benzer yaşama biçimini temsil eden bir popüler kültür gelişmiştir (Özcan ve Sümer, 2015:249). Bu şekilde kentler, Ritzer’in homojenleşmeyi ifade etmek için kullandığı “McDonalddlaşma” (akt. Steger, 2013:102) tabirinin en fazla gözlendiği mekânlar hâline gelmiştir.

Turizmin kentler için ekonomik boyutunun yanı sıra sosyo-kültürel boyutu da bulunmaktadır. “İnsanlar, turizm yoluyla kültürlerini ve bilgilerini gittikleri yerlere götürmekte ve oradan da yeni bir takım kazanımlarla dönmektedir” (Bahar, 2007:65). Bu sebeple turizm ekonomik olarak “bacasız sanayi” olarak nitelendirilmenin yanında kültürel etkileşimi de artırmaktadır. Daha açık bir ifadeyle kentler, bazı avantajlarını kullanmak suretiyle turizme katkı yaparak, farklı insanlar ve mekânlar arasında kültürel alışverişin de önünü açmaktadır.

1.3. MEKÂNSAL DÖNÜŞÜMLER

İnsanlar tarih boyunca, yaşamlarını devam ettirmek ya da kolaylaştırmak için uygun alt yapıya sahip mekânları yerleşim yeri olarak seçmişler ve buralarda yapay çevreler oluşturmuşlardır. Bu açıdan bakıldığında kentler yol, fabrika, konut, hastane ve benzeri hayatı kolaylaştırıcı ya da idame ettirici fiziksel alt yapının en çok yoğunlaştığı mekânlardır (Marin, 2004:21). Bu yapay çevreler ya da başka bir ifadeyle kentler,

içinde bulunulan zamanın gerekleri dâhilinde ve imkânları ölçüsünde şekillenmektedir. Bu durum, küreselleşme sürecinde de devam etmiş ve kentlerde, bu süreçte yaşanan dönüşüme uygun mekânsal değişiklikler yaşanmıştır.

Küreselleşme sürecinde yaşanan mekânsal değişimlerle ilgili ilk olarak postmodernizmin yarattığı mekânsal değişimlere bakmak yerinde olacaktır. Postmodernistler, mekân konusunda modernistlerden oldukça farklı bir tutum geliştirmişlerdir. Nitekim modernizmde, mekânı toplumsal amaçlar için biçimlendirme amacı varken, postmodernistler için mekân toplumsal hiçbir amaçla ilgisi olmayan, estetik hedef ve ilkelere göre biçimlendirilecek özerk bir alandır (Harvey, 2012:84).

Sanayisizleşme süreci de kentlerde mekânsal değişimlere sebep olmuştur. Bu sürecin ekonomik boyutunu yukarıda ayrıntılı açıklandığı üzere kentlerde hizmet kesimi lehine yaşanan değişim oluşturmakta iken, mekânsal boyutunu sanayi kuruluşlarının konumunda meydana gelen değişimler oluşturmaktadır.

Sanayisizleşme süreci ile birlikte kentlerdeki sanayi kuruluşları büyük ölçüde kentin çevresinde bulunan küçük fabrikalara, sanayi geleneği olmayan tarımsal alanlara ve ücretlerin düşük olduğu diğer ülkelere kaymıştır (Kaypak, 2011:121; Ersoy, 2001:37). Bu durum da gerek sanayi kuruluşlarının terk ettiği merkez ülkelerdeki kentlerin, gerekse sanayi kuruluşlarını kendilerine çeken çevre ülke kentlerinin, mekânsal olarak değişmesine sebep olmuştur.

Küreselleşme sürecinde yaşanan mekânsal değişimin bir diğer boyutunu kentlerin homojenleşmesi/birörnekleşmesi oluşturmaktadır. Bu durumun en somut örneği özellikle büyük kentlerde yer alan gökdelenlerdir. “Sadece yirmi yıl öncesine kadar Kuzey yarım kürede ve küresel ekonominin başkentleri sayılabilecek birkaç metropolde görülen bu anıtlar, günümüzde kuzey-güney, zengin-fakir gözetmeksizin tüm metropollerde yükselir hale gelmiştir” (Öncü ve Weyland, 2013:9). Kentlerin homojen hâle gelmesi yalnızca büyük kentlerde ortaya çıkan bir durum değildir. Kentlerdeki yapılaşma eğilimlerinin, üslubun ve tercih edilen teknoloji ve malzemelerin benzerliği, giderek kentleri homojenleştirmekte ve yerel özgünlüklerin kaybolmasına yol açmaktadır (Yaylı, 2012:340). Ayrıca kentsel mekânın tüketim kültürüne uygun bir şekilde kullanılması da bu duruma katkı sağlamaktadır. Özellikle kent merkezlerinde yoğunlaşan büyük alışveriş merkezleri ve fast-food restoranları kentlerin homojen bir hâl almasının en büyük sebeplerindendir (Kiper, 2004:16).

Küreselleşme süreci, kentleri birbirine benzer hâle getirmenin yanında, kentsel alanları parçalayan ve bölen bir etki de yaratmıştır. Nitekim bu süreç, tüketim kültürünün sonucu ve kentlerde ortaya çıkan sosyal ayrışmanın bir uzantısı olarak, kentlerde mekânsal ayrışmayı da beraberinde getirmiştir. “Kapalı toplum”, “kapalı adacık”, “çevrili komşuluk birimi”, “refah adacıkları”, “korunaklı yerleşmeler”, “kilitli yerleşmeler” (Uğur ve Aliagaoglu, 2015:51) “güvenlikli siteler” gibi isimlerle anılan mekânsal ayrışmayı Alver (2010:85) şu şekilde anlatmaktadır:

“*Steril hayatların mekânda somutlaşmasının bir örneği olan güvenlikli siteler, başka hayatlardan, başka hayat tarzlarından kendini ayıran, uzakta tutan bir anlayışı sergiler. Güvenlikli site yeni bir hayat tarzıdır; yeni bir dünya görüşünün, bakış açısının, düşünme biçiminin mekânsal ifadesidir. Steril hayatı yani toplumun diğer kesimlerinden, diğer hayatlardan ve hikâyelerden alabildiğine uzak, onlara mesafeli, onlardan kopuk bir hayatı yaygınlaştıran hatta kurumsallaştıran güvenlikli siteler/kapalı yerleşmeler, maddi sermaye ekseninde yeni bir hayatın duvarlarını örmektedir.*”

Kentsel alanların böylesi bir mekânsal dönüşüm içine girmesinin, toplumsal ve ekonomik birtakım sebepleri bulunmaktadır. Toplumsal sebebi, yukarıda bahsedilen sosyal ayrışma olgusudur. Ekonomik sebeplere bakıldığında ise Kurtuluş’a göre (2006:9) iki temel sebep bulunmaktadır. Bunlardan ilki, “neo-liberal politikalar ile birlikte devlet ile sermaye arasında yeniden biçimlenen ilişkiler ve kentsel alanlarda sınıfların hak sahipliğinin yükselen sınıflar lehine değişmesi” ve ikincisi ise “kentsel alanın bütünüyle metalaştırılması yoluyla sermaye birikimi mantığının içine alınması ile kolektif eylemi de içinde barındıran kentin kamusal mekânsal varlığının aşındırılması”dır.

Bu sebepler, kentlerin 1970’lerden itibaren “tüketilen bir yer” olması sonucunu doğurmuş ve kentin kamusal niteliğinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Ancak orta ve üst gelir gruplarının hayat standartlarını sürdürmek için giriştikleri bu faaliyetlerin yanında, neo-liberal politikalar ile giderek artan eşitsizlik, alt gelir gruplarının yaşam koşullarında da mekânsal etkiler yaratmıştır. Literatürde “mekânsal yarıma” olarak ifade edilen bu durum;

“... kentsel topluluğun bir kısmının, taşıdığı çeşitli dezavantajlar dolayısıyla kentin varsıl kesimlerinden ayrılmasını; kentsel mekânda kendileriyle benzer konumları olan kümelerle bir araya gelmelerini; çoğu kez kendileri dışında kalan kesimlere kapalı duygu ve davranışlar geliştirmelerini; yoksulluk ve diğer dezavantajlar bakımından oldukça türdeş mekanlarda toplanmış olmaları dolayısıyla, yoksulluktan çıkış için gereken olanaklardan yoksunluğu anlatmaktadır” (Bıçkı, 2016:301).

2. KENTLEŞME LİTERATÜRÜNE GİREN YENİ KAVRAMLAR

Küreselleşme sürecinde kentlerin ekonomik birer birim olarak ön plana çıkmış olmaları, yeni kavramları gündeme getirmiştir. Marka kent, teknokent, bilgi kenti, turizm kenti gibi kavramlar bunlardan bazılarıdır. Çalışmanın bu kısmında, adı geçen kavramları teker teker tanımlamak yerine, bu kavramların oluşuna neden olan üç temel olgudan yani, kentsel rekabet, globalizm/küyerellik ve dünya kentlerinden bahsetmek yerinde olacaktır.

2.1. KENTSEL REKABET

Küreselleşme süreciyle birlikte, kentlerde, kalkınmalarını kendi dinamikleri ile gerçekleştirme yolunda önemli eğilimler gözlenmektedir. Bunun için de kentler ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal yapılanmalarıyla ön plana çıkmaya ve kentler arası rekabete dâhil olmaya gayret göstermektedirler (Ak, 2013:30). Esasında bu gayretin bazı kentler arasında yüzyıllara dayanan bir geçmişi vardır (Eroğlu ve Yalçın, 2014:20); ancak, kentsel rekabet 1980'lerden itibaren daha fazla önem kazanmıştır.

Kent rekabetçiliği, “kentsel bir bölgenin diğer kentsel bölgelerle karşılaştırıldığında daha iyi değere sahip (illaki düşük fiyat anlamına gelmeyen) mal ve hizmet üretme ve piyasaya sunma yeteneğidir” (Webster ve Muller, akt. Eroğlu ve Yalçın, 2013:26). Birbirlerine karşı rekabet üstünlüğü ele geçirmek isteyen kentler, çeşitli düzenlemelere ve politikalara yönelmektedirler. Pek çok yerel otorite çekici finansal teşvik tedbirleri gibi temel uygulamalara ek olarak, iyi işleyen bir altyapı ve kentsel hizmetler, iletişim sistemleri, etkili taşıma eğitim ve dinlenme tesisleri gibi hizmetler sunmaktadır (İstanbul+5, akt. Özcan ve Sümer, 2015:251).

Keyder (2004:106) bu konuda, “inisiyatif alan şehir” kavramını kullanmaktadır. Buna göre her yerde sermayeyi kendisine çekmeye hazır ve uygun maddi koşullara sahip birçok kent bulunmaktadır. Ancak bu noktada belirleyici olan kentin aldığı inisiyatiftir. Nitekim bir kent ekonomik veya jeopolitik olarak uygun koşullara sahip olabilir, ancak asıl önemli olan yeni ortaya çıkan potansiyellerin kullanılabilmesi ve fırsatların iyi değerlendirilebilmesidir.

Her kentin kendine özgü rekabet avantajı bulunmaktadır. Bu avantajlar, iç ve dış avantajlar olarak ikiye ayrılmaktadır. İç avantajlar; coğrafi konum, insan sermayesi, eğitim altyapısı, girişimci kültür, doğal yapı, sınai yapı ve benzeri kentin iç

dinamiklerinden kaynaklanan avantajlardır. Dış avantajlar ise kentin etkileşim içinde olduğu, ancak denetimi dışında olan avantajlardır. Bunlara da kentin bulunduğu ülkenin genel ekonomik durumu, bölgenin gelişmişlik düzeyi, rakip kentler örnek gösterilebilir (Ak, 2013:34).

2.2. GLOKALİZM/KÜYERELLEŞME

Küreselleşme sürecinin ilk başta ona zıt bir kavram gibi görünen yerelleşme eğilimlerini güçlendirdiği, literatürde sık sık dile getirilmektedir. Küreselleşmenin coğrafi ayrışma ve yere bağlı uzmanlaşma olanaklarını artırdığı (Scott, 2004:26) düşüncesi üzerinde genel bir uzlaşa bulunmaktadır. Şengül'e göre (2000b:121-122) küreselleşme sürecinde yerellik kavramının gündeme getirilmesi şaşırtıcı değildir. Nitekim modernist dönemde birlik, bütünlük, eşitlik, adalet ve benzeri evrensel olduğu varsayılan değerler savunulurken, başta birey olmak üzere sosyal ilişkilerin kendi içindeki farklılaşmaları ihmal edilmiştir. Ancak sosyal ilişkiler kendi içinde çok önemli farklılıklar içermektedir. Bu doğrultuda küreselleşme ile birlikte yerelin önem kazanması, "farklılıkların farkına varılması" anlamına gelmektedir.

Bu doğrultuda küreselleşme süreci ile birlikte küreselleşme ve yerelleşme kavramlarının İngilizce karşılıkları olan "*globalization*" ve "*localization*" kelimelerinin birleştirilmesi ile oluşturulan *glokalizm* (Türkçe karşılığı küyerelleşme) kavramı gündeme gelmiştir.

İlk kez Robertson tarafından küreselleşmenin heterojen yönünü vurgulamak için kullanılan (Aslanoğlu, 2000:138) glokalizm kavramı;

"uluslararası ilişkilerde global gerçeklerden hareket ederek global düşünmeyi, otarşizm yerine dışa açılmayı, dünya ekonomisi ile bütünleşmeyi; ülke içinde ise merkezi yönetim kanalıyla ekonomiyi ve siyaseti yönlendirme yerine yerel yönetimleri daha fazla güçlendirmeyi"

ifade etmektedir (Aktan, akt. Olgun, 2007:111).

Yerelliğin küresel düzey içerisinde ne şekilde var olabileceği, başka bir deyişle glokalizmin nasıl hayata geçirileceği konusunda, Erkan'ın "ağaç modeli" dikkat çekicidir. Buna göre yerel unsurlar, "ağacın köklerini ve beslendiği toprağı" temsil etmektedir. Küresel ilişkiler ise ağacın meyvelerinin pazarlanıp dağıtıldığı alanlardır. Ağacın gövdesi ise ulusal boyuttur. Nasıl ki bir meyvenin kalitesi, güçlü köklerin

beslendiği kaliteli bir toprağa bağlı ise küresel alanda tutunabilmek de yerel unsurların kalitesine bağlıdır (Erkan, akt. Çelik, 2012:65).

2.3. DÜNYA KENTLERİ/KÜRESEL KENTLER

Küreselleşme süreciyle birlikte dünya üzerinde hızlanan sermaye akışının yönünü ve bileşimini belirleyen kararların bazı büyük kentlerde toplanması (Öncü ve Weyland, 2013:15), dünya ölçeğinde bazı kentlerin diğerlerine göre öne çıkmasına sebep olmuştur. Geline nokta “dünya kenti” kavramını ve bu kavram çerçevesinde gelişen tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Esasında dünya kenti kavramı yeni bir kavram değildir. Kavram ilk olarak 1915 yılında Patrick Geddes tarafından kullanılmıştır. Ardından 1960’larda Peter Hall, “Dünya Kentleri” (The World Cities) başlıklı bir kitap yayınlamıştır (Hall, 1996). Bu dönemde ağırlıklı olarak dünya üzerindeki belirli kentler ve çok uluslu şirketler üzerinde durulmuş; ancak, dünya kenti kavramına küresel kentsel sistem ilişkisi bağlamında bir anlam yüklenmemiştir (Topal, 2003:44).

Küreselleşme ile birlikte dünya kenti kavramına yönelik çalışmalar da artış göstermiştir: 1981 yılında R. B. Cohen “İşbölümünün Yeni Uluslararası Dağılımı” (The New International Division of Labour) ile 1986 yılında John Friedman “Dünya Kenti Hipotezi” (The World City Hypothesis) ile 1991 yılında Saskia Sassen “Küresel Kent: New York, Londra, Tokyo” (The Global City: New York, London, Tokyo) ile dünya kenti kavramının gelişimine katkıda bulunan yazarlar arasındadır.

Küresel kent (Sassen, 1991), küresel kent-bölge (Scott, 2004) gibi isimler de alan dünya kenti kavramı, küresel düzlemde bir kentsel hiyerarşinin varlığına işaret etmekte ve kısaca “kentsel hiyerarşik sistemin en üst noktalarında yer alarak, küre üzerinde en geniş düzlemde etkili olan kentler” (Karakurt, 2004:322) olarak tanımlanmaktadır. Daha kapsamlı bir tanım Keleş’in (1998:44) Kentbilim Terimleri Sözlüğü’nde yer almaktadır:

“Ekonomik, ekinsel ve yönetkil etkisi bakımından, etkileme ve etkilene alan ülke sınırlarını aşan; özellikle küresel ölçekte örgütlenmiş anamalin yönetimi, denetimi ve dağıtım işlevlerini yerine getirmede uluslararası ölçünlere ulaşmış kurumları içinde bulunduran; sıradüzensel yerleşim dizgeleri içinde üstün konumda bulunan büyük kent. Küresel kent. New York, Tokyo, Londra, Frankfurt ve Paris gibi (A. Alkan)”.

Cohen 1981 yılında yaptığı çalışmada, dünya üzerindeki en büyük 198 şirketin yer aldığı kentleri hiyerarşik olarak sıralamıştır. Bu hiyerarşinin tepe noktasında, şirketlere ev sahipliği yaptıkları ve finansal merkez oldukları için, New York, Tokyo ve Londra yer almaktadır. Ayrıca söz konusu çalışmada Osaka, Frankfurt, Paris gibi kentler ikinci derece dünya kentleri olarak gösterilmiştir (Beaverstock, akt. Topal, 2003:44).

Dünya kentlerine ilişkin ilk büyük çalışma ise Friedman'ın "Dünya Kentleri Hipotezi"dir. Friedman'ın (1986:69) bu çalışmadaki amacı, kentleşme süreçleri ile küresel ekonomiyi ilişkilendiren temel tezlere vurgu yapmaktır. Burada, Dünya Kenti Hipotezi ile ilgili yedi farklı tez bulunmaktadır (1986:70-77):

1. Kentin dünya ekonomisine entegre olma derecesi yeni mekânsal işbölümünün kente yüklediği işlevler, kent içerisinde ortaya çıkan yapısal değişikliklere belirleyici olmaktadır.
2. Dünya üzerinde öne çıkan kentler, küresel sermaye tarafından mekânsal organizasyon ve piyasalarla üretimin eklemlenmesinde temel noktalar olarak kullanılmaktadır. Ortaya çıkan durum, dünya kentlerinin karmaşık bir mekânsal hiyerarşi altında sıralanmasını mümkün kılmaktadır.
3. Dünya kentlerinin, üretim sektörleri ile istihdam durumlarının yapı ve dinamikleri, doğrudan bu kentlerin küresel kontrol fonksiyonlarını yansıtmaktadır.
4. Dünya kentleri, uluslararası sermayenin yoğunlaştığı ve yığıldığı temel yerleşim yerleridir.
5. Dünya kentleri, büyük miktarda iç ve dış göçlerin son varış noktasıdır.
6. Dünya kenti oluşumu, endüstriyel kapitalizmin temel zıtlıkları olan mekânsal ve sınıfsal kutuplaşmaya odaklanmayı beraberinde getirmektedir.
7. Dünya kentinin büyümesi, devletin mali kapasitesini aşan sosyal maliyetler üretme eğilimindedir.

Friedman sıralanan bu tezler doğrultusunda 30 adet dünya kenti tespit etmiştir. Bu kentler; Londra, Paris, Rotterdam, Frankfurt, Zürih, New York, Chicago, Los Angeles, Tokyo, Brüksel, Milan, Viyana, Madrid, Toronto, Miami, Houston, San Francisco, Sydney, Sao Paulo, Singapur, Johannesburg, Buenos Aires, Rio de Janeiro, Caracas, Mexico City, Hong Kong, Taipei, Manila, Bangkok ve Seul'dur. Birincil ve

ikincil dünya kentleri olarak ikiye ayrılan bu kentlerin 18 tanesi merkez ülkelerde, 12 tanesi ise çevre ülkelerdedir (1986:72).

Friedman’ın bu kentleri seçerken kullandığı kriterler arasında; “başlıca finansal merkez olma, çok uluslu şirketlere ana merkez olma, uluslararası kuruluşlar, hızlı büyüyen hizmetler sektörü, önemli üretim merkezi olma, taşımacılığın başlıca düğüm noktası olma ve nüfus büyüklüğü” bulunmaktadır (1986:72). Ancak, Friedman’a göre, sadece büyük bir kent olmak dünya kenti statüsü kazanmak için yeterli değildir (1986:76). Zira Friedman (1986:72) dünya ekonomisine yeteri ölçüde entegre olmadığını düşündüğü Çin kentleri ile çalışmanın yapıldığı yıllarda merkezi planlama ile yönetilen Sovyetler Birliği kentlerini dünya kenti olarak nitelendirmemiştir.

Mike Douglass, Dünya Kenti Hipotezi’ne bağlı olarak, bir kentin dünya kenti statüsü kazanması için izlediği süreci sistematik hâle getirmiştir. Douglass’a göre bir kentin dünya kentleri arasındaki pozisyonunu, kentin küresel ekonomik gücü belirlemektedir. Bunun için Douglass, sekiz fonksiyon tespit etmiştir. Bunlar; “finans fonksiyonu, uluslararası merkezlere yönetim merkezliği yapma fonksiyonu, global hizmetler, taşımacılık fonksiyonu, bilgi fonksiyonu, politik ve ideolojik fonksiyon, kültür fonksiyonu ve olağanüstü olaylara ev sahipliği yapma fonksiyonudur” (Douglass, akt. Ak, 2013:31-32). Douglass’a göre bir kentin küresel ölçeğe ulaşması, yani dünya kenti olabilmesi için yukarıda sıralanan fonksiyonlardan en az dördüne sahip olması gerekmektedir. (Douglass, akt. Topal, 2003:47).

“Dünya kenti” kavramı yerine “küresel kent” kavramını kullanan Sassen ise bu kentlerin, yalnızca dünya ekonomisinin kontrol ve yönetim merkezi olmalarının ötesinde ticaret ve hizmet sektörü ile finansal yeniliklerin üretiminin de gerçekleştiği (Güllüpnar, 2012:21) mekânlar olduğunu savunmaktadır. Sassen’e göre (akt. Güllüpnar, 2012:21) küresel kentlerin, dört yeni işlevi vardır. Bunlar:

1. Dünya ekonomisinin örgütlenmesinde öne çıkan komuta merkezi olmaları,
2. Finans ve uzmanlık gerektiren kilit yerleşimler olmaları,
3. Önde gelen sektörlerde yeniliklerin üretim merkezi olmaları,
4. Üretilen ürün ve hizmetlerin piyasaları olmaları.

Dünya kenti kavramına, bu kentlerin üretim merkezi olma fonksiyonlarını ekleyerek önemli bir katkı sunan Sassen, 1991 yılında yaptığı çalışmasında, yukarıda

sıralanan dört yeni işlevi bünyesinde barındırdıkları için New York, Londra ve Tokyo olmak üzere üç küresel kent belirlemiştir.

Dünya kenti/küresel kent kavramı yerine, “ulusal ve dünya ölçeğinde artan eylem özerkliği ile belirginleşen, politik-ekonomik bir birim olarak” “geniş bölge” kavramı ile birleştirdiği için “küresel kent-bölge” kavramını (Scott, 2004:26) kullanan Allen J. Scott’a göre, küresel kent-bölgelerin ortaya çıkmasındaki temel sebep, bu mekânlardaki ekonomik yığılmalardır. Scott’a göre (2004:30) farklı ekonomik birimler arasındaki bağlar, çok yönlü sinerjiler ya da artan gelir etkisi ile güçlendirilmektedir. Nitekim,

“...post-Fordist üretim ağları, -firmalar ve çalışanlar arasında çok taraflı etkileşim ile sahneye konulan- öğrenme süreçlerinden, -çok çeşitli uzmanlaşmış firmanın bir arada bulunmasından kaynaklı- risklerin karşılıklı azaltılması etkilerine uzanan, işbirliği içinde çalışmanın takdirine alışkıdır” (Scott, 2004:30).

Scott (2004:31) ekonomik yığılmaların üç temel ilişkiler setinin karşılıklı etkileşime girdiği yerlerde bulunduğunu düşünmektedir. Bunlardan ilki, mekânda firmalar arası maliyetlerin belirgin biçimde yüksek olduğu yerlerdir. İkincisi, firmalar arasında maliyetlerin düşük ve pazarın halen büyümekte olduğu yerlerdir. Bu alanlarda, başlangıç aşamasında olan yığılmalar büyüme ve yerelde sosyal işbölümünü artırma eğilimindedir. Üçüncüsü ise üreticiler arasındaki ticari olan ya da olmayan karşılıklı bağımlılıkların ortaya çıkardığı artan gelir etkisinin olduğu yerlerdir.

Küreselleşme sürecinde kentler arasındaki hiyerarşiye ilişkin “dünya kenti” ve “uluslararasılaşmış kent” ayrımı yapan Fuat Ercan (1996:66) ise meta ve sermaye trafiği ve bu trafiğin kontrolü üzerine odaklanmaktadır. Buradan hareketle Ercan, dünya kentlerini “dünya üzerinde hacim ve hız olarak artan trafiğin kontrol edildiği mekânlar” (1996:67) olarak tanımlamakta ve bu kentlerin dünya kenti olmalarının temelinde, tarihsel ve toplumsal koşulların belirleyici olduğunu iddia etmektedir. Bu anlamda dünya kenti olgusu yeni bir kavram değildir; ancak 1970’lerle birlikte artarak önem kazanmıştır (1996:67).

Uluslararasılaşmış kentler ise meta ve sermayeden oluşan trafiğin yoğunlaştığı ve bu trafiğin alt birimlere iletilmesini kolaylaştıran mekânlardır. “‘Dünya kentleri’, kontrolün merkezi olduğu ölçüde sınırlı sayıda iken, uluslararasılaşan kentlerin sayısı kapitalist ilişkilerin gelişmesine bağlı olarak hızla artış göstermektedir” (Ercan, 1996:67).

Dünya kentlerine ilişkin yapılan analizlerde son olarak Taylor'un, 2000 yılında yaptığı çalışmaya değinmek gerekmektedir. Taylor bu çalışmasında dünya kentlerini çeşitli kriterler kullanarak derecelendirmekte ve ortaya çıkan sonuca bağlı olarak dünya kentlerini alfa, beta ve gama dünya kentleri olarak sınıflandırmaktadır. Taylor'un bu analizi yaparken izlediği yolu Topal (2003:49-50) şu şekilde açıklamaktadır:

“... 69 firmaya ilişkin verilerle 263 kentin tamamında muhasebecilik, reklamcılık, bankacılık/finans ve hukuk hizmetleri için büro bulunup bulunmadığı ve mevcut büroların büyüklüğü, büronun şirket organizasyonu içindeki konumu irdelenmiştir. Bu irdelenmenin sonuçlarına bağlı olarak, söz konusu hizmetlerin kentlerde hangi düzeyde sunulduğu da üçlü bir kategori ile sınıflandırılmıştır. Şayet bir kentte hizmetlerin herhangi birisi üst düzeyde sunuluyorsa, bu kent puanlamada 3 almış ve birincil merkez ... (O)rta düzeyde sunuluyorsa puanlamada 2 ve büyük merkez... 1 alan kentler ise ...küçük merkez (minör merkez) olarak kabul edilmiştir. (E)n çok puan alan (12-10) kentler alfa dünya kentleri, 7, 8 ve 9 alanlar beta dünya kentleri, 4,5 ve 6 alanlar ise gama dünya kentleri olarak isimlendirilmiştir.”

Ayrıca, aynı çalışmada 1, 2 ve 3 puan alan kentlerin, dünya kenti olma yolunda ilerledikleri belirtilmektedir. Hem Taylor'un dünya kentlerine ilişkin yaptığı bu tasnif hem de dünya kenti olma yolunda birtakım kanıtlar taşıyan kentler Tablo 2'de gösterilmektedir:

Tablo 2. Taylor'un Dünya Kentleri Sınıflandırması

ALFA DÜNYA KENTLERİ
12: Londra, Paris, New York Tokyo 10: Chicago, Frankfurt, Hong Kong, Los Angeles, Milan, Singapur
BETA DÜNYA KENTLERİ
9: San Francisco, Sydney, Toronto, Zürich 8: Brüksel, Madrid, Mexico City, Sao Paulo 7: Moskova, Seul
GAMA DÜNYA KENTLERİ
6: Amsterdam, Boston, Caracas, Dallas, Dusseldorf, Cenevre, Houston, Jakarta, Johannesburg, Melbourne, Osaka, Prag, Santiago, Taipei, Washington 5: Bangkok, Beijing, Roma, Stockholm, Varşova 4: Atlanta, Barcelona, Berlin, Buenos Aires, Budapeşte, Kopenhag, Hamburg, İstanbul, Kuala Lumpur, Manila, Miami, Minneapolis, Montreal, Münih, Şangay
DÜNYA KENTİ OLUŞUM SÜRECİNDE GÜÇLÜ KANIT GÖSTEREN KENTLER
Çok Güçlü Kanıt Taşıyan Kentler
3: Atina, Auckland, Dublin, Helsinki, Lüksemburg, Lion, Mumbai, Yeni Delhi, Philadelphia, Rio de Janeiro, Tel Aviv, Viyana
Bazı Kanıtlar Taşıyan Kentler
2: Abu Dabi, Almaty, Birmingham, Bogota, Bratislava, Brisbane, Bükreş, Kahire, Cleveland, Cologne, Detroit, Dubai, Ho Chi Minh City, Kiev, Lima, Lizbon, Manchester, Montevideo, Oslo, Rotterdam, Riyad, Seattle, Stuttgart, The Hague, Vancouver
Çok Az Kanıt Taşıyan Kentler
1: Adelaide, Antwerp, Arhus, Baltimore, Bangalore, Bologna, Brazilia, Calgary, Cape Town, Colombo, Columbus, Dresden, Edinburgh, Genova, Glasgow, Goteborg, Guangzhou, Hanoi, Kansas City, Leeds, Lille, Marsilya, Richmond, St. Petersburg, Taşkent, Tahran, Tijuana, Turin, Utrecht, Wellington

Kaynak: Taylor, akt. Topal, 2003:50-51.

2000'li yıllarla birlikte, küresel düzeyde faaliyet gösteren çeşitli araştırma ve danışma kuruluşlarının dünya kentleri ile ilgili yaptıkları araştırmalar ve oluşturdukları

indeksler göze çarpmaktadır. Bu kuruluşlardan The Mori Memorial Foundation, 2015 yılı için ekonomi, araştırma-geliştirme, kültürel etkileşim, yaşanabilirlik, çevre ve ulaşılabilirlik olmak üzere altı kriter kullanarak on kent (www.mori-m-foundation.or.jp); AT Kearney (2016:2) ise 2016 yılı için iş etkinliği, insan kaynakları, bilgi alışverişi, kültürel deneyim ve siyasal katılım olmak üzere beş kriter kullanarak yirmi beş kent belirlemiştir. Bu iki kuruluşun belirlemiş olduğu dünya kentleri ise aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 3. Çeşitli Araştırma Kuruluşlarına Göre Dünya Kentleri

The Mori Memorial Foundation	AT Kearney
1. Londra 2. New York 3. Paris 4. Tokyo 5. Singapur 6. Seul 7. Hong Kong 8. Berlin 9. Amsterdam 10. Viyana	1. Londra 2. New York 3. Paris 4. Tokyo 5. Hong Kong 6. Los Angeles 7. Chicago 8. Singapur 9. Pekin 10. Washington D.C. 11. Seul 12. Brüksel 13. Madrid 14. Sydney 15. Melbourne 16. Berlin 17. Toronto 18. Moskova 19. Viyana 20. Şangay 21. Buenos Aires 22. Amsterdam 23. San Francisco 24. Boston 25. İstanbul

Görüldüğü gibi gerek dünya kentleri, gerekse kentsel rekabet ve globalizm kavramlarının ortaya atılmasına sebep olan en önemli gelişme küreselleşme sürecidir. Söz konusu kavramlarla "...metropol ve kentlerdeki içsel dinamiklerle açıklanamayan mekânsal dönüşümler, küresel ekonomik süreçleri de içeren çözümlemelerle ortaya

konmaya çalışılmıştır” (Çınar, 1998:2). Ancak yeri gelmişken önemli bir hususun altını çizmekte yarar vardır. Kentsel rekabet/rekabetçi kent kavramı ile dünya kenti kavramı birbiriyle ilişkili kavramlar olmakla birlikte aynı anlama gelmemektedir. Bu iki kavram arasında şöyle bir ilişki vardır: Her dünya kenti, aynı zamanda bir rekabetçi kent iken; her rekabetçi kent dünya kenti değildir. Örneğin Tokyo ve New York, birer dünya kenti olmakla birlikte, söz gelimi dünya sermaye piyasasından daha fazla yararlanmak konusunda rekabet halindedirler. Buna karşın Afyonkarahisar ve Denizli, dünya kenti vasfını taşımamalarına rağmen, bölgedeki termal turizmden daha fazla pay alabilmek için yarış içinde olabilirler.

3. KÜRELEŞME SÜRECİNDE ULUS-DEVLET

Küreselleşme ile ulus-devlet arasındaki ilişki, başka bir anlatımla, küreselleşmenin ulus-devleti etkileyip etkilemediği veya hangi oranda etkilediği konusu, küreselleşme yazınında üzerinde en fazla durulan konular arasında yer almaktadır. Bu ilişki, küreselleşmenin -ekonomik ve kültürel boyutlarıyla ilgili olsa da- temel olarak siyasi boyutunu oluşturmaktadır. Her ne kadar küreselleşme ve ulus-devlet arasındaki ilişki bu çalışma içerisinde kentler temel alınarak değerlendirilecek olsa da öncelikle küreselleşme ve ulus-devlet etkileşiminin genel hatlarıyla incelenmesi ancak bundan sonra kentlerin bu ilişkinin neresinde olduğunun belirlenmesinde yarar vardır.

3.1. GENEL OLARAK

Küreselleşmenin ulus-devlete olan etkisi, bu süreçte iletişim teknolojilerinin gelişimi ve neoliberal düşüncenin tüm dünyada hızla yayılması sonucu (Şener, 2014:62) ulus-devletin sınırlarının, tam bağımsızlığının ve egemenliğinin aşınması ekseninde tartışılmaktadır. Bu tartışmalarda, ulus-devlete göre daha yeni bir kavram olan küreselleşme, toplumların durumuna ilişkin çözümlemelerde “yeni” olanı ifade ederken, ulus-devlet “yeni olanın öncesi” şeklinde değerlendirilmektedir (Karyelioğlu, 2012:156). Örnek teşkil etmesi açısından bu konuda öne sürülen görüşlerden birkaçı şöyle sıralanabilir;

- “Küreselleşme; bağımsız ulus-devletlere nüfuz eden ve onların ekonomik, siyasal ve toplumsal düzenini parçalayan bir yapı olarak değerlendirilebilir” (Bağce, 1999:3).

- Ulus-devletin, 1990'lı yıllara kadar toplum sınıfları arasında dengeyi muhafazaya yönelik uygulamaları, küreselleşme süreciyle birlikte, 'tarihte hoş bir seda' olarak yerini almak üzere baskı altındadır (Kazgan, 2005:19).
- "1990'da Körfez Savaşı öncesinde, George H. W. Bush 'yeni bir dünya düzeninin' ortaya çıktığını ilan ederek Westfalya modelinin sona erdiğini açık biçimde beyan etti" (Steger, 2013:88).
- Ulus-devletin tarihsel süreçte oluşumunu sağlayan kapitalizm, küreselleşme sürecinde, farklı etkilerle ulus-devletin meşruiyetini azaltma amacıyla kendini göstermektedir (Esgin, 2001:185).
- İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler sonucu, sermayenin küresel ölçekteki hareketliliği artmış, şirketlerin daha kârlı bölgelere kaymaları kolaylaşmış ve böylece ulus-devlet sınırları sembolikleşmiştir (Şaylan, akt. Akça, 2005:243).
- Geçmişte ulusal ekonomiler, devlet sınırları içinde yer alırken küreselleşme sürecinde devletler pazarın içine yerleştirilmiş durumdadır (Habermas, 2002b:26).

Küreselleşme sürecinde ulus-devletin bir dönüşüm geçirdiği genel kabul görmekle birlikte, bu durum daha çok aşırı küreselleşmeciler tarafından savunulmaktadır. Aşırı küreselleşmecilere göre, küresel piyasa, politikanın yerini almıştır; çünkü piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel çalışmaktadır (Esgin, 2001:188). Ohmae, (akt. Bülbül, 2009:157-158) ulus-devletin bireyler üzerindeki ve dünya siyasetindeki yerini kaybettiğini belirterek, buna sebep olan dört faktör sıralamıştır. Bunlar; sermaye, sanayi, bilgi teknolojisi ve bireylerin tüketimlerinde global hale gelmeleridir. Bu dört faktör sonucunda ekonomik birimler sadece bulundukları bölgelerle sınırlı kalmamakta, bu da ulus-devletin piyasa oluşturma ve etkileme olanaklarını ortadan kaldırmaktadır. Öte yandan şüpheli yaklaşım dünya ekonomisinin son yıllardaki gelişmelerden etkilendiğini kabul etmekle birlikte, ulus-devletlerin dünya ekonomisinde merkezi konumda olduklarını, çünkü ulus-devletlerin ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesi için gereken siyasi otoriteye sahip olduklarını ileri sürmektedir (Held ve McGrew, 2008:33).

Görüldüğü gibi küreselleşme sürecinde ulusallığın alacağı yeni konum yoğun tartışma alanı bulmaktadır. Bu doğrultuda, modern dönemde büyük önem verilen ulus-

devlet ve diğ er ulusal düzeylerin, (ulus, ulusal kimlik, ulusal ekonomi, ulusal egemenlik) küreselleşme süreciyle birlikte yerini yerel ve küresel düzeylere (yerel kültür, küresel ekonomi, yerel yönetimler vb.) bıraktığı/bırakacağı (Bülbül, 2009:151) iddiaları  ne çıkmaktadır.

Ulus-devletin yaşadığı d n   mle ilgili her şeyden önce finansal hareketlilik üzerinde durulmalıdır. Küreselleşme sürecinde teknolojinin gelişmesine paralel olarak döviz kurlarının küresel ölçekte birbirine ba lanması, ulus-devletlerin bağımsız para politikası izlemelerini zorla tırmı tır (Castells, akt. Bakan ve Tuncel, 2012:58). Nitekim “sıcak para” olarak ifade edilen finansal sermaye, her daim kendisine en yüksek kazancı getirecek ülkeye yönelmektedir. H k met politikaları sonucu kazancı azalan sermaye ise o ülkeyi hızla terk ederek, büyük bir buhran ya da ekonomik kaos içine itmektedir (Keskinok, 2006:61). Öte yandan, ulus-devletin bu şekilde uluslararası hareketliliğin tehdidi altına girmesi, ülkelerin merkez bankalarını daha yüksek düzeyde rezerv para tutmaya zorlamakta ve bu da fiziksel yatırımlara ayrılabilen kaynakların azalmasına yol açmaktadır (Yeldan, 2002:29).

Sermaye hareketlerinin hızlanması yanında, küreselleşme sürecinde çok uluslu şirketlerin ve uluslararası kuruluşların da ulus-devlet üzerinde çeşitli etkide bulunduğundan bahsetmek mümkündür. Bu noktada çok uluslu şirketler, küresel kapitalizmin gücünü arttırdıkları (Steger, 2013:76), uluslararası kuruluşlar ise ulus-devletin dış egemenliğini sınırlandırdıkları (Uygun, akt. Cebeci, 2008:30) için ulus-devletin g   kaybetmesinde etkilidirler.

Küreselleşme sürecinde ekonomik sınırların bu şekilde aşınması ulusal siyasi sınırların da aşınmasına sebep olmaktadır. Yaşanan bu gelişmeler, ulus-devletin gücünü ve etkinliğini azaltmakta; böylece ulus-devletler ekonomik birimlerin (insan kaynakları, mallar, sermaye vb.) bilginin, fikirlerin sınır ötesi akışını kontrol etmekte güçlük çekmektedir (Pustu ve Yücel, 2006:127). Şüphesiz ulus-devletin bir siyasal kurum olarak etkinliği, büyük ölçüde toprakları üzerindeki etkinliğine bağlıdır ve bu süreçte kontrol gücünü kaybetmesi de ulus-devletin krizini gündeme getirmektedir ( ener, 2014:65).

Ulus-devletin egemenlik gücünü tartışmaya açan bir diğer olgu ise yerelleşme hareketleridir. Küreselleşme sürecinde yerelleşme, bir yandan merkezi otoritede

toplanan gücün dağıtılması bağlamında, diğer yandan da yerelin güçlendirilmesiyle, demokratik katılımın artırılması bağlamında (Şengül, 2000b:145) ele alınmaktadır.

Kazgan’a göre (2005:16), bir yandan yerelliğin ön plana çıkması diğer yandan uluslararası birimlerin etkinliklerini artırması şeklinde gelişen küresel boyuttaki bu yeniden yapılanmada amaç çok açıktır:

“Mal, hizmet, her biçimiyle sermaye için dünya pazarı serbestleşme/özelleştirme yoluyla kurulurken, yerel yönetimler doğrudan küresel pazarla ilişki kuracak; ulusal pazar, ulusal sermaye ve emeğe ilişkin ekonomi düzlemindeki işlevleri, yetkileri ve sorumlulukları açısından ulus-devlet, erki en aza indirilmiş bir örgüte dönüşecek. Geçmişte ulus-devletin ulusal pazarı ve emeği koruma, yerel girişimciye öncelik verme, ekonomiyi yerel ihtiyaçları karşılama yolunda güçlendirme gibi işlevleri sona erecek. Uluslararası sermaye, ulus-devletten kaynaklanan hiçbir dirençle karşılaşmadan, küresel bir pazara ulaşacak ve istediği gibi at oynatabilecek.”

Küreselleşme sürecinde sermaye, Kazgan’ın yukarıda aktardığı şekilde ulusal sınırları aşan bir yapıya kavuşmuşken, aynı durum üretim yelpazesinin diğer kanadını oluşturan emek için geçerli değildir. Boratav’a göre (2000:20-21) sermayenin aksine emek, küreselleşme sürecinde “ulusal” kalmaya mahkûmdur. Nitekim 19. yüzyılın aksine küreselleşme sürecinde emek hareketleri giderek engellenmektedir. “Bu çerçeve içinde ulusal ekonomiyi ve onun sınırlarını belirleyen ana öge, emeğin hareket serbestisinin sınırlarıdır.” Bu durumun ekonomik sonucu ise özellikle azgelişmiş ülkelerde giderek sıklaşan ekonomik krizlerin faturasının büyük ölçüde emek tarafından ödenmesidir.

Emeğin ulusal sınırlar içinde kalması, özellikle vasıfsız emek için geçerlidir. Yüksek vasıflı emek ise “beyin göçü” adı verilen olgu sayesinde dünyanın her yerinde talep edilir haldedir. Bu şekilde küreselleşme sürecinde ulus-devletin, Kazgan’ın ifadesiyle “proleterleşmesi” söz konusudur (2005:20).

Küreselleşme sürecinde artan ekonomik ilişkiler, ulus-devlet üzerinde sadece emek ve sermaye boyutuyla değil, mal ve hizmet üretimi konusunda da etkilerini göstermektedir. Nitekim üretici firmalar üretimlerini, ücretlerin ve vergilerin düşük olduğu ülkelere kaydırmakta ve bu durum, ülkelerin ekonomik dengelerini değiştirebilmektedir. Böylece, yerli ve yabancı üretim gibi klasik yorumlar da giderek bulanık hale gelmektedir (Bülbül, 2009:160).

Küreselleşme sürecinde ulus-devlet egemenliğinin aşınması, özellikle uluslararası ilişkilerde ulus-devletin aktörlük sorununu beraberinde getirmiştir. Geleneksel kabule göre uluslararası siyasetin temel aktörü ulus-devletlerdir ve

uluslararası siyasetten anlaşılması gereken ulus-devletler arasında yürütülen siyasi ilişkilerdir. Ancak 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde ulus-devletin uluslararası siyasette sahip olduğu merkezi konum sorgulanmaya başlamıştır (Arı, 2004:55). Nitekim yukarıda da bahsedildiği gibi bu dönemde çok uluslu şirketler, uluslararası ekonomik kuruluşlar gibi yeni uluslararası aktörler⁵ etkinliklerini önemli ölçüde artırmışlardır.

Küreselleşme sürecinde güvenlik anlayışının değişime uğraması da ulus-devletin bu süreçte yaşadığı dönüşüm açısından son derece önemlidir. Bu değişimin arka planında, Soğuk Savaş dönemindeki ideolojik temelli (Hacısalihoglu, 2001:56) tehditler yerine, terörün küreselleşmesi (Kongar, 2001:31), mikro milliyetçiliğin yükselişinin yarattığı gerilimler, radikal dinci hareketler, kitle imha silahları (Hacısalihoglu, 2001:57-58) etnik ve dini örgütlerin sayılarının gün geçtikçe artması (Arı, 2004:528) gibi yeni tehditlerin ortaya çıkması yer almaktadır. Görüldüğü gibi uluslararası ilişkiler literatüründe “Soğuk Savaş sonrası dönem” veya “yeni dünya düzeni” gibi kavramlarla ifade edilen küreselleşme sürecinde ulus-devletleri tehdit eden ve etkinliğini/egemenliğini azaltan yeni tehditler, güvenlik anlayışında da birtakım değişikliklere sebep olmuştur. Knutsen (2015:354) bu değişiklikleri şu şekilde sıralamaktadır:

“Eski ‘güvenlik’ kavramları güç çekişmeleri, sınır anlaşmazlıklarında ya da güvenlik çıkmazı gibi devlet eksenli ele alınırken, yeni kavramlar topluma dayanıyordu. Eski bakış açıları stratejik etkileşimin dinamiklerine dayanırken, yenileri toplumsal nüfuz, ekonomik anlamda karşılıklı bağımlılık, ‘zayıflık’ ve kaynak sıkıntısıyla belirlenmektedir. Eski görüşler, ‘üst düzey siyaset’ üzerinde yoğunlaşmışken, yenileri ‘düşük düzeyde siyaset’ odaklıdır; ...”

Knutsen (2015:355), Soğuk Savaş sonrası dönemin değişen şartları ve güvenlik algısıyla ilgili olarak Barry Buzan’ın “çok boyutlu güvenlik” kavramından bahsetmektedir. Buna göre yeni dönem, güvenliğin geleneksel askeri boyutunu büyük ölçüde azaltmaktadır; buna karşın güvenliğe, “toplumsal”, “ekonomik” ve “ekolojik” gibi yeni boyutlar eklemektedir.

Son olarak, ulus-devletin küreselleşme sürecindeki toplumsal rolü üzerinde durulması gerekmektedir. Küreselleşme süreci ile birlikte, çoğulculuğun ve çokselsliliğin ön plana çıkarılması ile devlet, “fuzuli yer işgal eden” bir varlık olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Cangızbay, akt. Karyelioğlu, 2012:162). Bu durum, bir anlamda ulus-devletin modernizmle birlikte kazandığı işlevlerin sorgulanması anlamına

⁵ Uluslararası Aktör: “Uluslararası arenada az veya çok bağımsız eylemler geliştirme yeteneğine sahip organize bir varlıktır.” (Dougherty, akt. Arı, 2004:51)

gelmektedir. Nitekim postmodernizmle birlikte, gücün desantralizasyonu söz konusudur. Öyle ki bilgi üretici güç olarak ortaya çıkmakta, korporatist yapılar gerilemekte, bürokratik hiyerarşiler parçalanmaktadır. Böylece ulus-devletin önemi nesnel bir zeminde gerilemektedir (Belek, akt. Akça, 2005:242).

3.2. KENTLERİN ULUS-DEVLETE ETKİSİ

Kentlerin tarihsel süreçte uygarlığın taşıyıcısı konumunda olduğu ve insanlığın ilerleme kaydetmesinde önemli roller yüklendiği, buraya kadar olan açıklamalarda sıklıkla vurgulanmıştır. Bu açıdan bakıldığında kentler, küreselleşme sürecinin de en özgün alanlarından birini oluşturmaktadır. Ulus-devletin geleceğinin sorgulandığı bu süreçte, kentlerin bu sürece katkıları ve ulus-devlete olan etkileri, değerlendirilmesi gereken önemli konular arasındadır.

Esas olarak bakıldığında, üçüncü bölümün henüz başında incelenen kentlerin küreselleşme sürecinde yaşadığı dönüşümler, aynı zamanda bu süreçte ulus-devlete olan etkilerini de yansıtmaktadır. Nitekim her bir kent (Singapur gibi kent-devletleri istisna olmak üzere) bir ulus-devletin parçasıdır. Dolayısıyla kentlerin yaşadığı ekonomik, sosyo-kültürel ve mekânsal her dönüşüm, ulus-devletleri doğrudan etkilemektedir. Ancak, bu konuda daha kesin bir değerlendirme yapılmalıdır. Bunun için öncelikle sosyal süreçler ile mekân arasındaki ilişkiler ortaya konmalıdır.

Sosyal süreçlerle mekân arasındaki etkileşime dair Şengül (2000b:123) üç farklı yaklaşımdan bahsetmektedir:

İlk yaklaşım olan “mutlak mekân anlayışına” göre, mekân ile sosyal süreçler arasındaki ilişki dışsal bir ilişkidir. Yani bunlar birbirinden bağımsız kavramlardır. Bu anlayışa göre mekân, sadece sosyal ilişkilerin ve süreçlerin yaşandığı bir sahneden ibarettir. İkinci bir görüş olan “görece mekân anlayışına” göre ise mekân sosyal süreçlerden bağımsız bir olgu değildir. Aksine, sosyal süreçler birbirine göre konumlanırken mekânı yaratmaktadır. Bu yaklaşım, sosyal süreçlerle mekân arasındaki ilişkiye, mutlak mekân yaklaşımına kıyasla daha sağlıklı açıklamalar getirirse de mekânı sadece sosyal süreçlere indirgediği yönünde eleştirilmektedir.

Üçüncü yaklaşım olan ve konuya daha sağlıklı bir açılım sunan “ilişkisel yaklaşım” ise mekânı, sosyal süreçler arasındaki ilişki olarak değerlendirmekle birlikte, bu ilişkinin bir kez ortaya çıktıktan sonra sadece sosyal süreçlere indirgenemeyeceğini

öne sürmektedir. Aksine, bu yaklaşıma göre sosyal süreçler mekânda ortaya çıktıktan sonra, mekân sosyal süreçler üzerinde etkiye bulunmaktadır (Sayers, Urry, akt. Şengül, 2000b:124). Bu çalışma özelinde ise mekân, kent olarak; sosyal süreç ise küreselleşme sürecinde ulus-devletin yaşadığı dönüşüm olarak belirmektedir. Yani küreselleşme sürecinde, ulus-devlet ile kentler arasında karşılıklı bir ilişki ya da bir etkileşimden söz etmek gerekmektedir. Üstelik bu durum yalnızca küreselleşme sürecine özgü bir durum değildir.

Tarih boyunca merkezi yönetimin etkinliği ile kentlerin gücü arasında ters bir orantı olduğu görülmektedir (Keyder, 2004:100). Örneğin, kent-devletlerine dayalı bir siyasi düzeni olan Antik Yunan'da kentler güçlü iken, Roma Dönemi ile kentler bir gerileme sürecine girmiştir. Benzer şekilde, Orta Çağ'da feodal döneme özgü koşullar çerçevesinde var olan otorite boşluğundan faydalanan kentler 10. yüzyıldan itibaren güçlenmişken; 16. yüzyıldan itibaren, merkezi yönetimlerin önceleri mutlak monarşi daha sonraları ise ulus-devlet şeklinde gelişmesiyle güç kaybetmiştir. Merkezi yönetimler güçlü iken kentler, konumları ulusal ekonomi içinde belirlenen, hizmet, ticaret ve yönetim merkezi halindedir (Keyder, 2004:101). Bu açıdan bakıldığında, ulus-devletlerin bir dönüşüm içine girdiği küreselleşme sürecinde, kentlerin güçlenmesi ve etkinliklerini artırması şaşırtıcı değildir.

Küreselleşme sürecinde, kentlerde görülen sanayisizleşme süreci, fordist üretim tarzından esnek üretime geçiş, postmodernizmin kentsel alanlara hâkim olması, yeni yoksulluk ve bu ekseninde gelişen sınıfsal ve mekânsal ayrışma gibi dönüşümler, kentlerin ulus-devletlere çeşitli açılardan etkiye bulunmalarına sebep olmaktadır.

i. Sanayisizleşme Süreci: Sanayisizleşme süreciyle birlikte, üretimin dünyanın farklı coğrafyalarına yayılması ve üretimin farklı aşamalarının, dünya üzerindeki farklı mekânlarda gerçekleşmesi Ercan'a göre (1996:81), “bu mekanlara yönelik para, meta ve emek hareketlerini gündeme getirdiği ölçüde bu mekânlardan da dışarıya doğru bir trafiği yaratmaktadır.” Bu durum, küreselleşme sürecinde en fazla tartışılan konulardan biri olan ulus-devletlerinin sınırlarının aşınmasını beraberinde getirmektedir. Öte yandan özellikle dünya kentlerinde yoğunlaşan çok uluslu şirketler de bu durumu pekiştirmektedir.

ii. Çok Uluslu Şirketlerin Etkinliği: Çok uluslu şirketlerin küreselleşme sürecinin en önemli aktörlerinden biri olduğu bilinmektedir. Bu süreçte çok uluslu şirketler,

yürüttükleri faaliyet ve uyguladıkları küresel stratejilerle ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşacağı merkezleri tayin etme noktasına gelmişlerdir (Aktan ve Vural, akt. Cebeci, 2008:29). Öyle ki Dünya Bankası tarafından yapılan araştırmalar, 500 çok uluslu şirketin dünya mal ve sermaye piyasalarının %90'ına yakınına yönlendirdiğini göstermiştir (Şener, 2014:69). Ancak çok uluslu şirketlerin yatırım yapacağı merkezleri seçerken kentlerin takındığı tavır ya da Keyder'in deyişiyle (2004:106) alacağı inisiyatif de önem arz etmektedir. Çok uluslu şirketlerin yapacağı yatırımlara uygun ortamı sağlayan kentler diğerlerinin önüne geçerek yatırımları kendilerine çekebilmektedir. Şüphesiz sermayenin en uygun merkezleri seçmesi ve bu merkezlerde toplanması küreselleşme sürecinden önce de geçerli olan bir durumdur. Ancak küreselleşme sürecinde iletişim olanaklarının oldukça yüksek düzeylerde olması kentlere eskisinden çok daha geniş alanlara seslerini duyurabilme ve hizmet sunabilme (Keyder, 2004:104) imkânı tanımaktadır. Bu şekilde kentler, yerel dinamiklerin harekete geçirilmesi suretiyle ulus-devlet sınırlarının aşınmasına önayak olmaktadır.

iii. Postmodernizm: “Modern devlet, yaygın olarak kendisini oluşturan topluluğu gitgide daha fazla idare eden, biçimlendiren hatta yaratan aktif ve pro-aktif bir devlet olarak görülür” (Pierson, 2000:96). Nitekim modern bir toplumun oluşması için, devletin sınırları içerisinde dayanışma duygusu ve kültürel homojenliği olan bireylerin olması gerekmektedir (Tekeli, 1999:27). Bu sebeple ulus-devletin modernite içerisinde konumu düzenleyicilik, müdahalecilik, uzlaştırmacılık ve merkezilik üzerine kuruludur (Akça, 2005:234). Postmodernizm ise bunun aksine çeşitliliğe, farklılığa ve çok sesliliğe vurgu yapmaktadır.

Kentlerin farklılığa ve çeşitliliğe dayalı heterojen yapısı, şüphesiz küreselleşme sürecinden önce de geçerlidir. Öyle ki henüz 1938'de Wirth (akt. Özyurt, 2007:116) “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme” adlı makalesinde kentlerin heterojen yapısını vurgulamıştır. Ancak küreselleşme süreci ile birlikte, postmodernizmin de etkisiyle, kentsel alanlarda çeşitli etnik, dini, siyasi ya da felsefî gruplar adını giderek artan bir şekilde daha fazla duyurmaya başlamıştır. Bu durum da ulus-devletin modernist dönemde sahip olduğu merkeziyetçiliğe dayalı egemenliğini zedeleyici niteliğe sahiptir.

iv. Desantralizasyon: Postmodernizmin öncülerinden birisi olan desantralizasyon, küreselleşme sürecinde, ulus-devletlerle yerel yönetimler arasında görev ve yetki paylaşımının yeniden yapılmasını beraberinde getirmiştir. Burada, merkezi yönetimden yerel birimlere aktarılan görevlerin neler olduğunu teker teker

sıralamak yerine, bu sürecin ardında yatan mantığa odaklanmak gerekmektedir. Eryılmaz'a göre (akt. Aktel, 2001:199-200);

“Ulus devlet merkezi güçlendirip merkeziyetçi politikalar yerel ve bireysel inisiyatifleri zayıflatırken ve her şeyin çözümünü devletten bekleyen bir anlayışı ortaya çıkarırken, günümüzde toplumsal dinamizmin kaynağı olarak, ihmal edilen yerel ve sivil inisiyatifleri ‘yapabilir’ kılmaya, geliştirmeye yönelik bir politika değişikliği yaşanmaktadır. Siyaset ve yönetimde bireyin, sivil toplumun ve yerel yönetimlerin öne çıkmaya başladığı bir süreç bütün ağırlığını hissettirmektedir.”

Bu sebeple küreselleşme süreci, hizmetlerin halka en yakın birimler olan yerel yönetimler tarafından sunulması gerektiği yönünde bir anlayışı beraberinde getirmiştir. Böylesi bir değişimin ulus-devletin gücünü azalttığı açıktır.

v. Yeni Yoksulluk: Bu noktada, küreselleşme sürecinde kentsel alanlarda gelişim gösteren yeni yoksulluğa da değinmek gerekmektedir. Pınarcıoğlu ve Işık, yeni yoksulluğun gelişim nedenleri olarak şunları saymaktadır:

“..refah devletinin çöküşü, imalat sanayinin emeğin ucuz olduğu gelişmekte olan ülkelere doğru olan göçü, post-endüstriyalizmin ortaya çıkışı, emek arzı ihtiyacının giderek azalması ve bunun sonucunda uzun dönemli işsizliğin doğuşu, yani yoksul kitlelerin işsizlik ya da düşük nitelikli iş girdabına girmeye başlaması...” (akt. Karakaş, 2010:11).

Görüldüğü gibi küreselleşme süreci ile birlikte kentsel alanlarda ortaya çıkan yeni yoksulluğa sebep olan gelişmeler, aynı zamanda küreselleşme sürecinde kentlerde yaşanan ekonomik dönüşümlerdir. Küreselleşme sürecinde ulus-devletlere etkileri bağlamında sıkça tartışılan ve “ikiz kuruluşlar” olarak nitelenen Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası’nın yoksullukla mücadele stratejileri ise sorunların kaynağını kurutmak yerine az gelişmiş ülkeleri borç kısır döngüsüne katmaktadır. Bu durum da sorunları çözmek bir yana daha da derinleştirmekte (Karakaş, 2010:13) ve ulus-devletleri olumsuz etkilemektedir.

Tüm bu sayılanlarla birlikte, küreselleşme sürecinin gerek ulus-devletleri gerek kentleri gerekse bu ikisi dışında kalan tüm toplumsal kurum, süreç ve olayları şekillendirdiği ve bir dönüşüme zorladığı gerçeği bir yana, kentlerin yaşadığı bu dönüşümün ulus-devletten bağımsız olduğunu düşünmek mümkün değildir. Zira bir kentte kurulan mekânsal, siyasal ve kültürel ilişkilerde devlet, iktidar alanı sınırlansa bile en güçlü aktör olmaya devam etmektedir (Öncü ve Weyland, 2013:28). Hollanda’nın Randstad bölgesi bu durum için güzel bir örnektir. Amsterdam, Lahey, Utrecht gibi farklı işlevlerle öne çıkan kentlerin bir araya gelmesi ile oluşan bu bölge sosyal sınıf kutuplaşması göstermeyişi ve kutuplaşmayı engellemek için girişilen

abalar bakımından diğ er dünya kentlerinden ayrılmaktadır. Bunun en önemli sebebi ise Hollanda’da mekânsal yapının şekillenmesinde sosyal düzenleme politikalarının ve merkezi planlama örgütlerinin etkili olmasıdır. (Dileman ve Hammett; Shachar; Thrift, akt. Aslanoğlu, 1998:155). Randstad  rneği, ulus-devletlerin, kentsel alanların gelişiminde ve karakterinde önemli roller oynadığını göstermektedir.

Shachar (akt.  ınar, 1998:2)  zellikle dünya kenti kavramının, yerel ve ulusal düzeyde siyasetçiler için bir politik hedef haline geldiğini vurgulamaktadır. Siyasetçilerin böyle bir tutum içine girmelerinin temelinde kente prestij kazandırmak, uluslararası yatırımları çekebilmek, kentin reklamını yapmak gibi amaçlar yatmaktadır. Bu yüzden birçok kent için dünya kentleri arasına girmek ve bu konumu muhafaza etmek açık bir hedeftir.

Öte yandan, küreselleşme sürecinde kentlerin ekonomik olarak öne çıkmaları ile ülkeler arasında klasik “merkez- evre” ya da “kuzey-güney” sınıflandırmalarının ortadan kalktığına dair açıklamalar da sıkça tekrarlanmaktadır. Buna gerekçe olarak da dünya kentlerinin/küresel kent-bölgelerin küresel düzeyde bir mozaik olu urtmaları (Scott, 2004:29) ve esnek üretim süreciyle bilişim-ađ ekonomisine dayalı kentleşme sürecinin merkez ülke kentleri ile  evre ülke kentlerini birbirine eklemlemesi (Kaygalak ve Işık, 2007:29) gösterilmektedir. Ancak dünya kentlerinin bu konumu kazanmalarında, kendi inisiyatiflerinin yanında, bünyesinde yer aldıkları ülkelerin de rolünün olduğu göz ardı edilmemelidir. Nitekim  eng l’e göre (2000b:145) geli mi  ülke örneklerinde  ne çıkan yerel girişimciliğin arkasında ciddi bir devlet desteği bulunmaktadır. Buna karşın az geli mi  ülkeler, ekonomik kriz tehdidi altında, dünya kentlerine dair var olan kaynaklarını uluslararası sermayenin öncelikleri yönünde kullanmaktadır (Kovarick, akt.  ınar, 1998:19). Hatta bu durum, dünya kentlerine ilişkin yapılan analizlerde de göze çarpmaktadır. Friedman’ın yaptığı “birincil ve ikincil dünya kentleri” sınıflandırmasında, ikincil dünya kentleri çoğunlukla  evre ülkelere ait kentlerdir. Aynı  ekilde Friedman’ın birincil dünya kenti olarak seçtiği 11 kent arasında yalnızca ikisi  evre ülkelerde yer almaktadır. Benzer  ekilde Ercan (1996:80) da az geli mi  ülke kentlerini, “dünya kenti” vasfı ta ımadıkları için “uluslararasıla an kent” olarak nitelemektedir. Tüm bunlar dünya kentlerinin, üzerinde yer aldığı ulus-devletten bağımsız değerlendirilemeyeceğini ve merkez- evre ye de kuzey-güney ayrımlarının ortadan kalkmadığını ispatlamaktadır.

4. KÜRESELLEŞME KARŞISINDA ULUS-DEVLETLERİN GELECEĞİ

Kentlerin -özellikle ekonomik olarak- öne çıkmaları, yerelleşme politikaları ve küreselleşmenin ulus-devlet egemenliğini zedelediği inancı, dünyanın kent merkezli bir siyasal sisteme doğru ilerlediği yönünde düşünceleri beraberinde getirmiştir. Yani ulus-devletin yerini kentlere ya da kent-devletlerine bırakacağı şeklindeki düşünceler (Steger, 2013:94; Pustu ve Yücel, 2006:135), teoride sıkça tartışılmaya başlanmıştır. Ancak böyle bir öngörünün geçerli olmayacağına ve küreselleşmenin ulus-devlet egemenliğini tümüyle ortadan kaldırmayacağına/kaldıramayacağına dair beş farklı noktanın altı çizilmelidir:

i. Ulus-Devletler Küreselleşme Sürecinin Bir Parçasıdır: Bu noktalardan ilki, ulus-devletin, kendisinin ölümüne sebep olduğu iddia edilen küreselleşme sürecinin bir parçası olmasıdır. Bunun anlamı, küreselleşme sürecinin, emek sermaye mal ve para piyasalarındaki birçok konuda ulus-devletlerin düzenlemelerine ihtiyaç duymasıdır. Bu konularda ulus-devletler geçmişte olmayan birçok yeni işlev yüklenmişlerdir (Bülbül, 2009:185). Özelleştirilmiş sanayilerin yasal olarak düzenlenmesi, ekonomik faaliyetlerde hakem kurumlarının (üst kurullar ve benzeri) oluşturulması (Pierson, 2000:297) gibi gelişmeler ulus-devletlerin küreselleşme sürecindeki yeni işlevlerinden bazılarıdır. Ancak ulus-devletin bu süreçte kazandığı en temel işlevi, Hirst ve Thompson (akt. Şen, 2004:134) şu şekilde ifade etmektedirler:

“Paradoksal bir şekilde dünya ekonomisi uluslararasılaştığı ölçüde ulus-devlet ihtiyacı ortaya çıkar fakat ulus-devletler geleneksel görünüşleri ile tek egemen güç olarak değil, uluslararası yönetim düzeyleri ve gelişmiş dünyanın eklenmiş halkaları arasındaki kaçınılmaz bir bağlantı mekanizması olarak belirir. Devletlerin, yukarı doğru uluslararası düzeye; aşağı doğru ulus-altı ajanlara dağıtma pratikleri ve politikaları yönetim sistemini birarada tutacak eklem yerleridir. Ulus-devlet bu ‘birleşme’ işleminin merkezidir.”

Öte yandan Yeldan (2002:25), 1950’lerden itibaren hem “yatırımcı” hem “üretici” hem de “düzenleyici” nitelikler sergileyen ulus-devletlerin, küreselleşme süreciyle birlikte yatırımcı ve üretici kimliğinden arındırılarak, toplumsal gelir dağılımını düzenleme işlevini sürdürmeye devam ettiğini belirtmektedir.

Ulus-devletin küreselleşme süreci için önemine dair göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husus ise bir yandan uluslararası örgütlerin diğer yandan de yerelliğin ön plana çıkarılmasına rağmen, dünya üzerindeki siyasi ilişkilerin halen ulus-devlet temelinde gerçekleşmesidir. Steger (2013:94-96) bu konuda, uluslararası örgütlerin sayısındaki artışın, ulus-devletleri her yere yayılan karşılıklı toplumsal bağımlılık

ağlarını yönetmede zora soktuğunu kabul etmekle birlikte, uluslararası örgütlere üyeliğin sadece devletler için mümkün olduğunu ve karar alma yetkisinin ise ulusal hükümetlerde olduğunu belirtmektedir. Örneğin İngiltere'nin Avrupa Birliği üyeliğinden ayrılmaya ilişkin kararı referanduma sunması bu kapsamdadır. Öte yandan, ulus-devletin küreselleşme karşısındaki konumuna ilişkin açıklamalarda küreselleşmenin, sanki devletlerin sınırlarının dışında bir yerlerde gelişip ulus-devletleri etkilediği yönünde bir algı yaratılmaktadır. Oysaki küresel işlemler gerçekleştirilirken doğal olarak ilgili ülke ile ilişkiye girilecek, ilgili ülkenin kuralları dikkate alınacaktır. Bu anlamda küresel sermaye ile ulus-devlet arasındaki ilişkinin, eşit bir ilişki olmadığı kabul edilse dahi, ulus-devletin tamamıyla etkisiz kalması söz konusu değildir (Bülbül, 2009:162).

Küreselleşme sürecinde ulus-devletin elini güçlendiren en temel nokta ise, ulus-devletlerin kanun yapmadaki tekel rolüne ve bu kanunların bağlayıcılığına (Pustu ve Yücel, 2006:136) ilişkindir. Bu durum bir anlamda, devletin güç kullanma ya da zorlama gücüne işaret etmektedir. Herhangi bir ülke kanun koyma tekeli ekseninde gelişen bu zorlama gücünü büyük veya küçük ölçüde uygulama yolunu tercih edebilir. Ancak bütün devletlerin bu güce sahip olduğu bir gerçektir (Bağce, 1999:6). Bu açıdan bakıldığında, örneğin çok uluslu şirketler ne kadar güçlü olursa olsunlar, bu güçleri bir ülkede ulus-devletin sahip olduğu siyasi güce eşit değildir. Bu şirketler bir ülkede vergi koyma, gümrük kontrolü yapma, hapis cezası verme ya da kamusal politika belirleme yetkisine sahip değildirler (Bülbül, 2009:164).

ii. Belirli Bir Güce Ulaşan Ulus-Devletlerin Küreselleşme Karşısındaki Duruşu Farklıdır: Küreselleşme sürecinin ulus-devletleri etkisiz kıldığı ve zamanla tamamen ortadan kaldıracığı yönündeki düşüncelerin kaynağı, bu süreçte az gelişmiş ülkelerin konumudur. Nitekim ulus-devletin küreselleşme sürecindeki konumuna ilişkin değerlendirmeler, bu ülkeler baz alınarak yapılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında sermaye hareketlerinin ya da uluslararası karşılıklı bağımlılıktaki artışın ulus-devletlerin politikalarını sınırlandırması konularındaki gelişmeler, az gelişmiş ülkeler açısından parlak bir tablo yaratmamakta ve bu durum ulus-devletlerin etkinliğinin sona erdiği şeklinde değerlendirilmektedir. Oysaki belirli bir politik ve ekonomik güce erişmiş ülkeler için durum farklıdır. Örneğin, Ekim 1998'de Çok Taraflı Yatırım Anlaşması OECD ülkelerinin kabulüne sunulduğunda, Fransa toplantıya katılmayacağını bildirmiş Kanada da onu takip etmiştir (Kazgan, 2005:23). Aynı şekilde ABD, tüm uluslararası

baskılar, BM'nin vetosu ve kamuoyunun tepkisine rağmen Irak'ı işgal etmekten vazgeçmemiştir (Bülbül, 2009:170). Küreselleşmenin az gelişmiş ülkeleri dünya arenasından tamamen sildiği yönündeki görüşlere geri dönülecek olursa, bu ülkelerin Soğuk Savaş döneminde de etkinliklerinin ya da uluslararası ağırlıklarının fazla olmadığı (Bülbül, 2009:162) göz önüne alındığında, küreselleşmenin bu ülkeler açısından çok fazla bir yenilik getirmede olduğu ya da bu ülkelerin konumlarında bir değişiklik yaratmadığı anlaşılabacaktır.

iii. Ulus-Devletin Yerini Alacak Küresel Bir Siyasal Kurum Halen Bulunmamaktadır: Küreselleşmenin beraberinde getirdiği uluslararası karşılıklı bağımlılığı ya da mal, sermaye, bilgi gibi değerlerin sınır ötesi akışkanlık kazanmasını, küresel ölçekte faaliyet gösterecek bir dünya devletine doğru gidiş olarak değerlendirenler olsa da (Pierson, 2000:301) bu durum, yani ulus-devletin yerini alacak olan küresel bir örgütün varlığı, Pierson'un deyişiyle (2000:301) hayal edilemeyecek kadar uzaktır.

Küresel bir örgüt yanında bölgesel oluşumlar da ulus-devletin sonunu getirecek nitelikte değildir. Genellikle ekonomik, askeri ya da çevresel temelde kurulan bölgesel örgütler, ulus-devlete bir alternatif oluşturmaktan uzaktır. Hatta diğer hedeflerin yanında siyasi bütünleşme amacı da güden Avrupa Birliği'nin bu amacına ulaşacağı kabul edilse dahi ortaya çıkan durum ortak bir "Avrupalı" kimliğine sahip bir ulus ve Avrupa genelinde egemenlik kullanan bir ulus-devlet olacaktır (Şen, 2004:221).

Daha önce de belirtildiği gibi çok uluslu şirketler küreselleşme sürecinin en temel aktörlerinden biridir. Ancak çok uluslu şirketler küresel düzeyde faaliyet gösterirken aynı zamanda ulusal temele de bağımlıdırlar. Nitekim bu şirketler küresel düzeyde üretim, dağıtım ya da pazarlama yaparken menşei oldukları ülkelere büyük ölçüde bağlı kalmaktadır (Akça, 2005:245). Nokia'nın Finlandiya veya Samsung'un Güney Kore karşısındaki durumu böyledir. Öte yandan çok uluslu şirketler, küresel ekonomik sistemi krize sürüklemekten regüle edebilecek ve ona meşruiyet sağlayabilecek kurumlardan yoksundurlar (Şen, 2004:232). Bu açıdan özellikle merkez alanlarda güçlü devlet yapıları olmadan çok uluslu şirketler güvenliklerini sağlamakta, nispi tekel oluşturmakta ve rekabet gücü yakalamakta yetersiz kalmaktadır (Habermas, 2002b:11).

iv. Ulus-Devletler Kapitalizmin Güvenliği Açısından Önemlidir: Ulus-devletin yerini alacak küresel bir egemenin olmayışı, bir başka önemli noktayı da beraberinde getirmektedir. Bu nokta, Samir Amin'in (akt. Şener, 2014:64) de belirttiği gibi kapitalizmin bir çelişkisine işaret etmektedir: Öyle ki bir yandan birikimi yönlendiren ekonomik güçlerin ağırlık merkezi tek ülkenin sınırları dışına çıkarılırken, diğer yandan tüm sistemin yönetilmesi işlevi görecektir siyasi, toplumsal, ideolojik ve kültürel bir çatı yoktur. Bu da kapitalizmin ulus-devletten vazgeçip geçmeyeceği sorununun gündeme getirmektedir. Ulus-devletlerin küresel kapitalizm karşısındaki konumunu irdeleyen Bauman (2014:81), küreselleşme ve ulus-devletin karşılıklı olarak birbirlerini tamamladıklarını düşünmektedir. Bauman'a göre, küresel sermayenin tahakkümü altında olan ulus-devletler yerine, küresel bir yasama ve denetleme gücünün geçmesi dünya piyasalarının zararına olacaktır. Benzer şekilde Habermas (2002b:11), ulus-devlette görülen zayıflamayı, kapitalizmin bir zaafı olarak görmektedir. Nitekim ulus-devletler kapitalizmin garantisi, yaşam alanı ve büyük kârların elde edilmesinde vazgeçilmez öneme sahiptir. Ulus-devlet olmaksızın, sermayenin sonsuz birikimi mümkün değildir.

v. Ulusallık Halen Oldukça Güçlüdür: Küreselleşme sürecinin ulus-devletleri tamamıyla yok edemeyeceğine dair bahsedilmesi gereken son nokta küreselleşen dünyada ulus fikrinin konumuna ilişkindir. Smith'e göre (2008:337) "milliyetçiliğin gücünün ya da ulusal kültürlerin nüfuzunun küresel bir düşüş yaşayacağını düşünmek zor"dur. Çünkü ulusların sahip olduğu, birbirini izleyen nesiller arasındaki hissin sürekliliğine, belirli kişi ve olaylarla ilgili ortak hafızaya ve bunları paylaşan topluluklardaki ortak kader duygusuna karşı, insanların tümünü kuşatacak ve tümünü birleştirebilecek bir ortak "dünya hafızası" yoktur (Smith, 2008:333). Bu durum ulus duygusunun ve bir ulusal kimliğe sahip olma ya da bunun siyasal boyutu olan bir ulus-devletin mensubu olma hissinin halen geçerli olduğunu kanıtlamaktadır. Örneğin Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonraki dönemde, eski sosyalist ülkeler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra ulusçu politikalara yönelmişlerdir (Özdemir, 2012:54). Bu konuya ilişkin bir başka örnek ise uluslararası spor müsabakalarıdır. Tarafların çoğunluğunu Avrupa Birliği üyesi ülkelerin oluşturduğu uluslararası bir turnuvada dahi taraftarların esas bağlılığı, mensubu oldukları ülkelerdir⁶.

⁶ Avrupa Birliği'nin bu örnek açısından önemi, bu örgütün sadece ekonomik ya da askeri bir işbirliği temeline dayanmayıp aynı zamanda, siyasi bütünleşmeyi de amaçlaması ve bu konuda bazı adımların atılmış olmasıdır.

Sayılan tüm bu sebeplerden dolayı denilebilir ki küreselleşme süreci, ulus-devletlerin sonunu getirmekten çok, ulus-devletleri dönüştüren bir süreçtir. Nitekim küreselleşme sürecinin ulus-devletleri gereksiz varlıklar haline getirdiğine dair söylemler kısmen gerçeği yansıtsa da, küresel kapitalizmin geldiği nokta ulus-devletleri yok edecek argümanlara henüz sahip değildir (Pustu ve Yücel, 2006:128). Bu sebeple ulus-devletlerin yok olduğu bir süreçten bahsetmek olanaksızdır. “Çünkü bir kurumun hayatiyetini kaybettiğine kanaat getirmek için, ancak rakip kurumların onun işlevlerini daha iyi bir şekilde yerine getirme yeteneğinde olması gerekmektedir.” (Özdemir, 2012:53).

Küreselleşme süreci ulus-devletlere birçok noktada etkide bulunsa da ulus-devletler küreselleşme sürecinde halen belirleyici bir roledir. Bu noktada karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Yani, küreselleşme süreci ulus-devleti etkilemekle birlikte, kendisi de ulus-devletten etkilenmektedir. Buradan, küreselleşme sürecinin, sadece küresel kapitalizme işaret eden bir süreç değil, küresel kapitalizmle ulus-devlet arasında kurulmuş olan bir “eklemlenme ilişkisi” olduğu (Keyman, akt. Karyelioğlu, 2011:157) sonucuna ulaşmak mümkündür.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Küreselleşme, zaman ve mekân kavramlarını önemsiz hale getiren bir süreçtir. Sahip olduğu bu özellik sayesinde küreselleşme toplumsal yapı, kurum ve süreçler üzerinde önemli etkilerde bulunmaktadır. Aile hayatından dini inançlara, siyasi eğilimlerden bireysel tercihlere kadar toplumu oluşturan tüm alanlarda varlığını yoğun olarak hissettirmektedir. Küreselleşmenin etkilediği, uyarladığı veya dönüştürdüğü kurumların başında ise ulus-devlet gelmektedir.

Ulus-devletlerin tarih sahnesine çıkışı oldukça yenidir. 15. yüzyılda başlayan modernleşme hareketlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve modern unsurlara dayanan modern devletin, Fransız Devrimi (1789) sonrasında ulus kavramıyla birleşmesi sonucu ulus-devletler ilk kez tarih sahnesine çıkmış ve devam eden yüzyıllarda dalga dalga tüm dünyaya yayılmıştır. Bu noktada modern devlet ile ulus kavramlarının birleşmesine pratik sebeplerin ön ayak olduğunun altı çizilmelidir. Nitekim geleneksel devletlerde iktidarın tanrısal kaynaklı olan meşruiyeti, modernleşme ile birlikte dünyevileşmiş ve ortaya çıkan bu meşruiyet açığı dünyevi bir kavram olan ulus ile doldurulmuştur.

Takriben iki yüzyıllık tarihe sahip olan ulus-devlet, ilk ortaya çıktığı zamandan günümüze kadar temel unsurlarını ve özellikle de egemenliğini korumuştur. Ancak küreselleşme sürecinden ulus-devlet de payını alarak, egemenliği tartışılır hale gelmiştir. Bu süreçte ulus-devleti etkileyen aktörlerin başında çok uluslu şirketler, uluslararası ekonomik kuruluşlar, küresel sivil toplum örgütleri, uluslararası kamuoyu ve benzerleri gelmektedir. Kentler de bu aktörler arasında yer almaktadır.

Kentler, nüfus yoğunluklarıyla, heterojen yapıya sahip olmalarıyla (farklı iş kolları, farklı özellikler barındıran bireyler, farklı amaçlar için inşa edilen binalar vb.) ve sakinlerinde kentlilere özgü davranışların bulunmasıyla (ikincil ilişkiler, profesyonel yaşam, güvenlik ihtiyacı vb.) kırsal alanlardan ayrılan insan yerleşkeleridir. Ancak, kent kavramı yalnızca mekânsal bir anlam ifade etmemektedir. Nitekim kentlerle insanlık tarihi ya da uygarlık arasında güçlü bir bağ vardır. İlk kentlerin ne sebeple ve ne şekilde ortaya çıktığı konusunda farklı görüşler öne sürülse de kentlerin ortaya çıkmasıyla insanlığın gelişiminin ivme kazandığı konusunda geniş bir uzlaşma bulunmaktadır. Zira kentler tarih boyunca farklı yönetim sistemlerinin gelişimine, teknolojik gelişmelere, bilimsel buluşlara önayak olmuşlardır.

Kentler ile uygarlık arasındaki ilişki küreselleşme sürecinde de devam etmiştir. Bu sebeple kentler küreselleşme sürecinin en fazla gözlemlendiği mekânların başında gelmektedir. Küreselleşmenin ekonomik hayatta, sosyo-kültürel aktivitelerde ve mekânsal dizilimde yarattığı etkiler kentlerde açıkça görülmektedir. Bu etkilere bakıldığında, ekonomik alanda, özellikle bilgi teknolojilerinin ve esnek üretim tekniklerinin gelişmesiyle birlikte kentlerin birer ekonomik birim olarak ön plana çıkması ve kentlerin sınai üretim merkezi olma fonksiyonunu terk ederek hizmetler sektörünün gelişmesi. Sosyo-kültürel alanda, kentlerdeki farklılık ve çeşitliliklerin öne çıkması, kentlerin tüketim kültürünün etkisine girmesi, kentlerde yeni yoksulluk alanlarının baş göstermesi ve tüm bu gelişmelerin bir sonucu olarak sosyal ayrışmanın yaşanması; son olarak mekânsal anlamda ise kentlerin birörnek bir görünüm sergilemeleri ve sosyal ayrışmanın, mekânsal ayrışmayı da beraberinde getirmesi olarak sıralanmaktadır.

Küreselleşme sürecinde kentlerin ön plana çıkmasına sebep olan temel etken bu sürecin aynı zamanda yerelleşmeyi özendirmesidir. Her ne kadar “küresel olan”, “yerel olan” ile çelişiyor gibi görünse de bu süreçte yerel dinamikler küresel hedeflerle tanımlanır hale gelmiştir. “Küresel düşün, yerel hareket et!” gibi sloganlarla ifade edilen bu durum literatürde “glokalizm” olarak anılmaktadır. Ancak yerelleşmenin yanı sıra, yukarıda küreselleşmenin temel aktörleri olarak sıralanan çok uluslu şirketler, uluslararası ekonomik kuruluşlar gibi diğer faktörler de kentlerin öne çıkmasında etkili olmuştur. Burada önemli olan, kentlerin sahip olduğu rekabet olanaklarıdır. Bu olanakları etkin bir şekilde kullanan kentler, küreselleşme sürecinin iletişim ve ulaşım alanlarında getirdiği birtakım avantajlar sayesinde diğer kentlerin önüne geçerek küresel sermayeyi kendilerine çekmektedir. Küresel sermayeyi kendisine çekmek suretiyle, dünya ekonomisinde söz sahibi olan kentler “dünya kenti” olarak adlandırılmaktadır.

Dünya kentleri, etkileri ulusal sınırları aşan, küresel sermayeyi kontrol etme gücüne erişen ve bankacılık, finans, ticaret, üretim, siyaset gibi alanlarda uzmanlaşan kentlerdir. Şüphesiz küreselleşme, tüm kentlerde hissedilen bir süreçtir. Ancak dünya kentleri, küreselleşmenin izlerini daha belirgin şekilde taşımaktadır. Nitekim dünya kentlerinde marjinal grupların aktiviteleri daha yoğundur, hizmetler sektörü daha gelişmiş haldedir, sosyal ve mekânsal ayrışma daha belirgindir ve bu kentler daha büyük bir oranda birbirine benzemektedirler.

Küreselleşme sürecini konu alan çalışmaların birçoğunda, bu sürecin ulus-devlet egemenliğini tehdit ettiği, hatta ulus-devletleri ortadan kaldırdığı ifade edilmektedir. Bu tür yargılar bir yere kadar doğru olmakla birlikte, bu süreçte ulus-devletlerin egemenliğinin, etkinliğinin ve belirleyiciliğinin bütünüyle ortadan kalkmadığına dair güçlü kanıtlar/göstergeler mevcuttur:

1. Ulus-devletler, küreselleşme sürecinin bir parçasıdır.
2. Belirli bir güce ulaşan ulus-devletler, küreselleşme sürecinden daha az etkilenmekte, gerektiğinde bağımsız politikalar izleyebilmektedir.
3. Ulus-devletin yerini alacak küresel bir siyasal kurum halen bulunmamaktadır.
4. Ulus-devletler, kapitalizmin güvenliği açısından önemlidir.
5. Ulusallık (ulusal hisler, bir ulusa mensup olma hissi) halen oldukça güçlüdür.

Küreselleşme sürecinde ulus-devlet egemenliğinin ortadan kalkmadığını kanıtlayan bu öncüller, bu süreçte kentlerin ulus-devletlere etkisi bağlamında, siyasal alana ilişkin ve kültürel alana ilişkin olmak üzere iki düzeyde incelenmelidir. Bu ilişkinin, siyasal alana ilişkin kısmı küreselleşme sürecinde ulus-devletlerin konumuyla ilgili, kültürel alana ilişkin kısmı ise ulus kavramı ve ulusal düzey ile kent ve yerel düzey arasındaki ilişkiyle ilgilidir.

Kentler ile ulus-devlet arasındaki ilişkiye siyasal açıdan bakıldığında; her ne kadar kentler, küreselleşme sürecinde özellikle ekonomik olarak öne çıksa da uluslararası ilişkilerde kentlerin, ulus-devletlerin gerisinde kaldığı görülmektedir. Özellikle New York, Tokyo gibi dünya kentleri gerek nüfus bakımından, gerekse ekonomik güçleri bakımından birçok az gelişmiş ülkenin önünde olsalar da siyasi etkileri bu ülkelerin gerisindedir. Çünkü bu kentler de uluslararası ilişkileri bakımından mensubu oldukları devletler tarafından temsil edilmektedir. Aynı durum, kentliler açısından da geçerlidir. Küreselleşen dünyada da bireyler, kentlerin değil ulus-devletlerin uyruğundadır.

Öte yandan kentlerin ekonomik, kültürel ve siyasi olarak küresel dünya ile iletişim kurmaları, mensubu oldukları ulus-devletlerin bu konuya gösterdiği ilgiye bağlıdır. Daha açık bir ifadeyle, kentlerin küreselleşme karşısındaki konumu, merkezi yönetimlerin küreselleşmenin etkilerine gösterdikleri müsamaha ile şekillenmektedir.

Örneğin, üyelik konusunun kentlerin inisiyatifine bırakıldığı, yalnızca kentlerin başvurusu ya da imzasının arandığı Avrupa Kentsel Şartı ya da Dünya Sağlıklı Kentler Birliği gibi oluşumların esas aktörleri kentler olmasına karşın, bu şart ya da birliklerin öncelikle merkezi yönetim tarafından onaylanması/izni/serbesti tanınması/uygun bulunması ve benzeri aşamalardan geçmesi gerekmektedir. Bu durum da küresel siyasette kentlerin, ulus-devletlerin önüne geçebilecek ya da ulus-devlet egemenliğine ortak olabilecek bir siyasi aktör olmalarını engellemektedir. Monaco, Singapur gibi kent-devletlerinin bu duruma bir istisna oluşturması da olası değildir. Zira bu devletlerde kent sınırları ile ülke sınırları çakıştığı için böyle bir yanılgıya düşülmektedir. Ancak, bu ülkelerin de etkinliği kent olmalarından ziyade ulus-devlet egemenliğinden kaynaklanmaktadır.

Kentlerin ulus-devletlere etkisi konusunda, salt kentler ekseninde böyle bir durum söz konusuysen, küreselleşmenin diğer aktörlerinin de kentlerle ilgili olabilecek etkilerinden söz etmek gerekmektedir. Nitekim küreselleşme sürecinde öne çıkan ve faaliyetlerini ve etkilerini artıran çok uluslu şirketler ile uluslararası ekonomik kuruluşların da ulus-devletler üzerinde kentlerle ilgili etkileri bulunmaktadır. Sayılan bu aktörlerden, çok uluslu şirketlerin kendilerine mesken olarak kentleri (özellikle dünya kentlerini) seçmeleri ve uluslararası ekonomik kuruluşların ise çeşitli faaliyet ve raporlarında “yerellik” boyutuyla kentleri desteklemeleri ve böylece kentlerin birer ekonomik birim olarak öne çıkmalarını sağlamaları, bu süreçte ulus-devlete olan etkilerinin başında gelmektedir. Ancak söz konusu aktörlerin ekonomik etkileri ne denli yüksek olursa olsun siyasi olarak ulus-devletlerin sahip olduğu nitelikleri taşımaktan uzaktırlar.

Küreselleşme sürecinde kapitalizm, çok uluslu şirketler ve uluslararası ekonomik kuruluşlar ekseninde gelişimini sürdürmektedir. Ancak, bu aktörlerin, ulus-devletlerin sahip olduğu egemenlik/şiddet tekeli/kamu kudreti gibi yetkilerden/enstrümanlardan yoksun olmaları sebebiyle kapitalizm, özellikle güvenlik konusunda ulus-devletlere muhtaçtır. Bu açıdan bakıldığında, her ne kadar kentler küresel kapitalizme mekânsal olanaklar sağlasalar da ulus-devletin kapitalizme sunduğu altyapıyı sağlamaktan uzaktırlar.

Ulus-devletlerin yasa yapma ve bunları uygulama gücüne sahip kurumlar olması ise esasında ulus-devletin konumuna ilişkin buraya kadar yapılan açıklamaların temelini teşkil etmektedir. Nitekim ulus-devlet bu gücü sayesinde, kentlerin küresel dünya ile

ilişki kurmasını belirlemekte, küreselleşmenin diğer aktörleri ile olan ilişkilerini düzenlemekte ve kendi vatandaşları üzerinde egemenlik gücünü kullanmaktadır. Dolayısıyla kentlerin böyle bir güce sahip olmaması, gerek uluslararası alanda gerekse kent sakinleri üzerinde egemenliğinin olmadığı anlamına gelmektedir. Kent yönetimlerinin belirli alanlarda düzenleme yapabilmeleri bu durumu değiştirir nitelikte değildir. Zira kent yönetimleri, bu düzenlemeleri yapabilmeleri için merkez tarafından yetkilendirilmeleri gerekmektedir.

Küreselleşme sürecinde kentler ile ulus-devlet arasındaki ilişkinin siyasal açıdan değerlendirilmesine yönelik yapılan bu açıklamalar, ulus-devletlerin küreselleşmenin etkilerine karşı koyamadıkları düşünüldüğünde dahi geçerlidir. Bilindiği gibi küreselleşmenin ulus-devlet egemenliğini ortadan kaldırdığına yönelik görüşler, ulus-devletlerin küresel ekonomi karşısında aciz kaldıkları savına dayanmaktadır. Ancak bu durum, az gelişmiş ülkeler açısından geçerlidir. Gereken ekonomik güce sahip ulus-devletler, küresel ekonomiden etkilenmek bir yana onu kontrol eden/yönlendiren konumdadır. Bu açıdan bakıldığında dünya, küreselleşme sürecinde de geçmişteki “iki kutup ve bunlardan ayrı bir üçüncü dünya” tablosuna benzer bir görünüm sergilemektedir.

Kentler ile ulus-devlet arasındaki ilişkinin kültürel boyutuna bakıldığında ise kentlerin/kentliliğin/yerelliğin, ulus kavramına ve ulusçuluk düşüncesine alternatif oluşturabilme kapasitesinin irdelenmesi gerekmektedir. Her ulus-devlet meşruiyetini, kadim olarak var olan veya sonradan inşa edilen bir ulusa dayandırmaktadır. Bu anlamda ulus-devlet tarihi, kültürel veya iradi olarak bir araya gelen bireylerin, aynı siyasi çatı altında ortak hedeflere yönelmelerinin bir ifadesidir. Yerellik ise bunun tam tersi olarak farklılık ve çeşitliliklerle anlam kazanmaktadır.

Küreselleşme sürecinde ulus, bireylerin zihninde halen güçlü bir bağlılık alanıdır. Bireyler, farklı kentlerden, farklı coğrafyalardan, farklı yerel birimlerden edindikleri kültürü, hayat tecrübesini, inancı ve benzerlerini korusa da ulusal değerlere ve sembollere bağlılığını sürdürmektedir. Bu durum, ulusun siyasi olarak örgütlendiği ulus-devlete, güçlü bir meşruiyet kazandırmaktadır. Bu anlamda yerellik sadece, bu çalışmanın temel konularından birini oluşturma da küreselleşmenin önemli sonuçlarından biri olan mikro milliyetçilik boyutuyla ulus-devlet egemenliğini tehdit etmektedir. Kentlerin mikro milliyetçiliğe özellikle insan unsuru bakımından önemli ölçüde altyapı sunduğu düşünülse dahi mikro milliyetçilik, kentlerden ya da kentlilikten

daha farklı siyasi, ekonomik ve kültürel kaynaklardan beslenmektedir. Dolayısıyla kentlerin, kültürel olarak ulus-devlete alternatif olması söz konusu değildir.

Tüm bu saptamalardan hareketle ortaya çıkarılacak olan temel yargı şudur: Küreselleşme süreci, ulus-devlet üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Bu süreçte ulus-devletler bir dönüşüm geçirmektedir. Ayrıca küreselleşme, ulus-devletin sahip olduğu olanaklardan önemli ölçüde yararlanmaktadır. Bu yönüyle ulus-devletin küreselleşme sürecinin temel aktörlerinden birisi olduğunu belirtmek gerekir. Bu süreçte kentler de önemli dönüşümler geçirerek özellikle ekonomik olarak öne çıkmışlardır. Ancak kentlerin ulus-devletin sahip olduğu egemenlik ilkesinden yoksun oldukları için ulus-devletlerin yerini alabilmeleri söz konusu değildir. Sonuç olarak gerek kentler, gerekse küreselleşmenin diğer etkileri bir arada değerlendirildiğinde, en azından öngörülebilir bir gelecekte ulus-devlet egemenliğinin ortadan kalkması mümkün gözükmemektedir.

KAYNAKÇA

- A. T. Kearney, (2016). *Global Cities 2016*. 03.10.2016, <https://www.atkearney.com/documents>
- Abu-Lughod, J. (1998). Küreselleşme Üzerine Tartışmalarda Gevezeliğin Ötesine Geçmek. A. D. King (Der.) *Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi* (G. Seçkin ve Ü. H. Yolsal, Çev.) içinde (167-174) Ankara: Bilim ve Sanat
- Adıgüzel, M. (2011). *Ekonomik, Kültürel ve Politik Küreselleşme ve Sonuçları* Ankara, Nobel Yayıncılık
- Ağaoğulları, M. A. (2006). *Kent Devletinden İmparatorluğa* (5. Baskı) Ankara: İmge Kitapevi
- Ak, D. (2013). Kentler Arası Rekabette İzmir'in Yeri. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt, 5(1), 29-43
- Akbulut, Ö. Ö. (2014). Kapitalizm ve Uluslaşma. *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt, 47(3), 19-42
- Akça, G. (2005). Postmodernite ve Ulus Devlet. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt, VII(2), 232-257
- Akıncı, A. (2014). Milliyetçilik Kuramları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt, 15(2), 131-150
- Aksoy, D. N. ve Arslantaş, A. H. (2010). Ulus, Ulusçuluk ve Ulus-Devlet. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı, 28, 31-39
- Aktel, M. (2001). Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Cilt 6(2), 193-202
- Alptekin, M. Y. (2007). *Şehir ve Toplum, Şehirlerin Toplum Biçimlendirme İşlevi* İstanbul: Beta Yayınları
- Altınok, S. (1999). Stagflasyon ve Stagflasyona Karşı Uygulanan Politikalar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 4, 59-72
- Alver, K. (2009). Ütopya: Mekân ve Kentin İdeal Formu. *Sosyoloji Dergisi*, Cilt 3(18), 139-153

- Alver, K. (2010). *Siteril Hayatlar: Kentte Mekânsal Ayrışma ve Güvenlikli Siteler* Ankara: Hece Yayınları
- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökeni ve Yayılması* (2. Baskı) (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları
- Arı, T. (2004). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika* (5. Baskı) İstanbul: Alfa Yayınları
- Arsal, M. S. (1979). *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları* (4. Baskı) İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Arslanel, M. N. ve Eryücel, E. (2011). Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt, 15 (2), 1-20
- Aslanoğlu, A. R. (2000). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme* (2.Baskı) Bursa: Ezgi Kitabevi
- Aytekin, İ. (2013). Küreselleşme ve Ekonomik Küreselleşme *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt, 1(2), 123-134
- Bağce, H. E. (1999). Küreselleşme, Devlet ve Demokrasi. *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 32(4), 3-14
- Bahar, O. (2007). Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Turizm Sektörüne Sağlanan Teşvikler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9(1), 61-78
- Bakan, S. ve Tuncel, G. (2012). Küreselleşmenin Ulus-Devlet Üzerindeki Etkisi. *Birey ve Toplum*, Cilt 2(3), 51-65
- Balibar, E. ve Wallerstein, İ. (2007). *İrk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler* (4. Baskı) (N. Ökten, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları
- Balkanlı, O. A. (2002). Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt XXI(1), 13-26
- Bauman, Z. (2014). *Küreselleşme-Toplumsal Sonuçları* (5. Basım) (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Benevolo, L. (1995). *Avrupa Tarihinde Kentler* (N. Nirven, Çev.). İstanbul: AFA Yayınları
- Beriş, H. E. (2008). Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 63(1), 55-80

- Bıçkık, D. (2016). Küreselleşme Sürecinde Kentler: Mekânsal Yarılma, Yoksulluk ve Türkiye. Mehmet Zencirkıran (Ed.), *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* (5. Baskı) içinde (299-317) Bursa: Dora Yayınevi
- Bookchin, M. (1999). *Kentsiz Kentleşme Uygarlığın Yükselişi ve Çöküşü* (B. Özyalçın, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Boratav, K. (2000). Emperyalizm mi? Küreselleşme mi? E. A. Tonak (Der.), *Küreselleşme, Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı* içinde (15-26). Ankara: İmge Kitabevi
- Bozkurt, V. (2000). Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar V. Bozkurt (Der.), *Küreselleşmenin İnsani Yüzü* içinde (17-31). İstanbul: Alfa Yayınları
- Bumin, K. (1990). *Demokrasi Arayışında Kent* İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Bülbül, K. (2009). *Zor ve Rıza, Küreselleşmeler Arasında Türkiye* İstanbul: Küre Yayınları
- Cebeci, İ. (2011). Küreselleşme Yaklaşımları Kapsamında Küreselleşme Sürecinin Tarihsel Değerlendirilmesi. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, Sayı, 43, 359-285
- Cebeci, K. (2008). Küreselleşme Bağlamında Ulus-Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü. *Sayıştay Dergisi*, Sayı 71, 23-39
- Çaha, Ö. (2010). *Siyasal Düşüncelere Giriş*, (2. Basım) İstanbul: Dem Yayınları
- Çeken, H., Ökten, Ş., ve Ateşoğlu, L. (2008). Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme ve Yoksulluk. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt, 9(2), 79-95
- Çelik, M. Y. (2012). Boyutları ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt, 2(32), 57-73
- Çınar, T. (1998). Dünya Kenti ve Toplumsal Kutuplaşma (İstanbul Dünya Kenti Olmalı mı?). *Tartışma Metinleri*, Cilt, 12 1-26. 06.06.2016, www.politics.ankara.edu.tr/dergi/tartisma/1998/dunya-kenti.pdf
- Durgun, Ş. (2000). Modern Devlet Olmanın Zorunlu Koşulu Ulus-Devlet midir?. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2(3), 109-124

- Ercan, F. (1996). Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri ve Uluslararası Kentler: İstanbul. *Toplum ve Bilim*, Sayı 71, 61-95
- Erkış, İ. U. (2013). Ulus-devletin Tarihsel Gelişimi Üzerine, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 26, 54-76
- Eroğlu, O. ve Yalçın, A (2014). Yeni Bir Rekabet Formu Olan Kent Rekabetçiliğine Yönelik Literatür Taraması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 4(1), 19-42
- Ersoy, M. (2001). Sanayisizleşme Süreci ve Kentler. *Praksis*, Sayı 2, 32-52
- Ertürk, H. (1997). *Kent Ekonomisi* (2. Baskı) Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları
- Ertürk, H. ve Karakurt Tosun, E. (2009). Küreselleşme Sürecinde Kentlerde Mekânsal, Sosyal ve Kültürel Değişim: Bursa Örneği. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl, 10(16), 37-53
- Es, M. (2010). 21. YY. Kentlerinde Göçe Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Mekânsal ve Sosyal Ayrışma. Elif Karakurt Tosun (Ed.), *21. Yüzyıl Kentleri: Mekân Kültür ve Yönetim Perspektifinde* içinde (77-138) Bursa: Ekin Yayınevi
- Es, M. ve Ateş, H. (2004). Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı, 48, 205-248
- Esgin, A. (2001). Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 25(2), 185-192
- Featherstone, M. (2013). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü* (3. Baskı) (M. Küçük, Çev.). İstanbul, Ayrıntı Yayınları
- Friedman, J. (1986). The World City Hypothesis. *Development and Change*, Vol. 17, 69-83
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk* (B. Ersanlı Behar ve G. Göksu Özdoğan, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları
- Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya: Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Şekillendiriyor* (O. Akınbay, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları

- Giddens, A. (2008). Modernliğin Küreselleşmesi (M.C. Çelebi, Çev.). David Held ve Antony McGrew (Ed.), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması* içinde (81-87) Ankara: Phoenix Yayınevi
- Göngen, M. A. (2013). Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı, 29, 117-134
- Görmez, K. (2007). *Çevre Sorunları* Ankara: Nobel Yayınları
- Güllüpinar, F. (2012). Kent Sosyolojisi Kuramları Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt, 21(3), 1-29
- Habermas, J. (2002a). “Öteki” Olmak “Öteki”yle Yaşamak (2. Baskı) (İ. Aka, Çev.). İstanbul: YKY Yayınları
- Habermas, J. (2002b). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti* (M. Beyaztaş, Çev.). İstanbul: Bakış Yayınları
- Hacısalıhoğlu, Y. İ. (2001). *Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye –Jeopolitik Analiz-* İstanbul: Çantay Kitabevi
- Hall, P. (1996). Globalization and the World Cities. *UNU/IAS Working Paper*, No 12, 1-19
- Harrison, P. (1997). Şehirleşme, Batılılaşma, Küreselleşme: Kültürel Çeşitliliği Kurtarabilir miyiz? *Habitat 2 Kent Zirvesi İstanbul 96 Uluslararası Bilimsel Toplantıları (Cilt 2)* içinde (187-196) İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları
- Harvey, D. (2012). *Postmodernliğin Durumu* (6. Baskı) (S. Savran, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları
- Held, D. ve McGrew, A. (2008). Büyük Küreselleşme Tartışması (A. S. Mercan ve E. Sarıot, Çev.) David Held ve Antony McGrew (Ed.), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması* içinde (448-453) Ankara: Phoenix Yayınevi
- Heywood, A. (2006). *Siyaset* (B. Seçilmişoğlu vd., Çev., B. Kalkan Ed.). Ankara: Liberte Yayınları

- Hirst, P. ve Thompson, G. (2008). Ekonomik Küreselleşmenin Sınırları (E. Sarıtaş, Çev.) David Held ve Antony McGrew (Ed.), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması* içinde (396-411) Ankara: Phoenix Yayınevi
- Hobbes, T. (2013). *Leviathan* (11. Baskı) (S. Lim, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Holton, R. (2013). Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları. (K. Karaman, Çev.) *Sosyoloji Konferansları*, Sayı 47, 59-75
- Huberman, L. (2005). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla* (6. Baskı) (M. Belge, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları
- İçli, G. (2001). Küreselleşme ve Kültür. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 25 (2), 163-172
- İstanbul Sanayi Odası (2002). *Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde İstanbul Sanayi Odası Meslek Komiteleri Sektör Stratejileri Geliştirme Projesi-Otomotiv Sanayii Sektörü* Yayın No: 2002/4, İstanbul
- Kara, M. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya
- Karabıçak, M. (2002). Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Cilt,7(1), 115-131
- Karakaş, M. (2001). Tarihsel Gelişim Sürecinde Kent Kısıtlı Tarihsellik Anlayışı Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt III (1), 121-132
- Karakaş, M. (2010). Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt, XII(2), 1-16
- Karakurt, E. (2004). “Dünya Kenti” Kavramına Alternatif Bir Bakış. *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu (Cilt 1)* içinde (320-336). Ankara: DPT
- Karakurt, E. (2006). Kentsel Mekânı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Anlayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 26, 1-25

- Karyelioğlu, S. (2012). Ulus Devlet ve Milliyetçiliğin Tarihsel Dayanakları ve Küreselleşmenin Ulus Devlet ve Milliyetçilik Üzerindeki Etkileri. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Cilt, 5(1), 137-169
- Kaya, A. (2014). Küreselleşme, Kozmopolitanizm ve Post-Vestfalya Düzeni. E. Balta (Ed.), *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* içinde (545-568) İstanbul: İletişim Yayınları
- Kaya, E. (2003). *Kentleşme ve Kentlileşme* İstanbul: İlke Yayınları
- Kaya, K. Y. (2010). Geç Kapitalizm, Tüketim Toplumu ve Kent. Elif Karakurt Tosun (Ed.), *21. Yüzyıl Kentleri: Mekân Kültür ve Yönetim Perspektifinde* içinde (49-76) Bursa: Ekin Yayınevi
- Kayan, A. (2015). Küreselleşmenin Kentler Üzerindeki Etkileri ve Küresel Kentlerin Özellikleri ile İlgili Bir Değerlendirme. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Cilt, 10(1), 266-289
- Kaygalak, İ. ve Işık, Ş. (2007). Kentleşmenin Yeni Ekonomik Boyutları. *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı 16, 17-35
- Kaypak, Ş. (2011). Bilgi Toplumu Olma Yolunda Kentsel Değişim ve Bilgi Kentleri. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, Cilt, VI(I), 117-130
- Kaypak, Ş. (2013). Modernizmden Postmodernizme Değişen Kentleşme. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, Cilt, 2(4), 80-95
- Kazgan, G. (2005). *Küreselleşme ve Ulus-Devlet, Yeni Ekonomik Düzen* (4.Baskı) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: İmge Yayınları
- Keleş, R. (2015). *Kentleşme Politikası* (14. Baskı) Ankara: İmge Kitabevi
- Keskinok, Ç. (2006). *Kentleşme Siyasaları* İstanbul: Kaynak Yayınları
- Kessler, G. (1936). Şehirlerin Tarihi ve Sosyal Fonksiyonu F. Neumark, (Ed.), *Komün Bilgisinin Esas Meseleleri* içinde (3-15). İstanbul: İstanbul Üniversitesi
- Keyder, Ç. (2004). *Ulusal Kalkınmacılığın İflası* (3. Baskı) İstanbul: Metis Yayınları
- Kılıçbay, M. A. (2000). *Şehirler ve Kentler* (2. Baskı) Ankara: İmge Kitabevi

- Kiper, P. (2004). Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekânları ve Yitirilen Kent Kimlikleri. *Planlama*, 2004/4, 14-18
- Knutsen, T. L. (2015). *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi* (2. Baskı) (M. Özay, Çev.). İstanbul: Açılım Kitap
- Kongar, E. (2001). *Küresel Terör ve Türkiye-Küreselleşme, Huntington, 11 Eylül* İstanbul: Remzi Kitabevi
- Koyuncu, A. (2011). Sosyoloji Kuramlarında Kent. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 25, 31-56
- Köktürk, A. (2011). Modern Öncesi Devletin Yönetim Anlayışı. *Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı 13, 73-97
- Kurtuluş, H. (2006). Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak. *Planlama*, 2006/2, 7-11
- Liebeschuetz, W. (1999). Antik Kentin Sonu John Rich (Ed.), *Geç Antik Çağda Kent* içinde (1-45) İstanbul: Homer Kitabevi
- Marın, C. M. (2004). Globalleşme Sürecinde Kent ve Bölgelerin Mekânsal Ekonomilerdeki Rolü ve Ekonomik Coğrafya Eşitsizliği: Bir Yerleşim Kuramı Yaklaşımı. *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu (Cilt 2)* içinde (20-39). Ankara: DPT
- McNeil, W. H. (2005). *Dünya Tarihi* (10. Baskı) (A. Şenel, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Modelski, G. (2008). Küreselleşme (E. Sarıot, Çev.). David Held ve Antony McGrew (Ed.), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması* içinde (75-80) Ankara: Phoenix Yayınevi
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent* (G. Koca ve T. Tosun, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Niray, N. (2002). Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 9, 1-27
- Oktayer, N., Susam, N. ve Çak, M. (2007). *Türkiye’de Turizm Ekonomisi* İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları

- Olgun, H. (2007). Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerine Küre-Yerelleşme (Glocalization) ve Yerellik (Subsidiarity) Kavramları Çerçevesinde Bir Bakış. *Sosyoekonomi*, Cilt, 5(5), 109-118
- Onar, S. S. (1936). Komünlerin Hukuki Otonomisi. F. Neumark, (Ed.), *Komün Bilgisinin Esas Meseleleri* içinde (16-34). İstanbul: İstanbul Üniversitesi
- Owens, J. E. (2000). *Yunan ve Roma Dünyasında Kent* (C. Bilsel, Çev.). İstanbul: Homer Kitabevi
- Öncü, A. ve Weyland, P. (2013). Giriş: Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanları ve Kimlik Mücadeleleri. A. Öncü ve P. Weyland, (Der.), *Mekân Kültür İktidar Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler* (4. Baskı) (L. Şimşek ve N. Uygun, Çev.) içinde (9-39). İstanbul: İletişim Yayınları
- Öncü, E. (2006). *Küreselleşme ve Ulus-devlet* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul
- Özcan, A. ve Sümer, Ç. G. (2015). Küreselleşmenin Kimliksiz Kentleri ve McDonalds Kent Kültürü. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Cilt, 7(13), 238-256
- Özdemir, H. (2012). Ulus Devlet ve Ulusçuluğun Küreselleşmeyle Etkileşimi: Vazgeçilmeyen Ulus Devlet, Yükselen Ulusçuluk. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt, XIV(1), 39-59
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme* Ankara: Ekin Yayınları
- Özyurt, C. (2007). Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yaşam. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt, 10(18), 111-126
- Pierson, C. (2000). *Modern Devlet* (D. Hattatoğlu, Çev.). İstanbul: Çivi Yazıları
- Poggi, G. (2005). *Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım* (3. Baskı) (Ş. Kut ve B. Toprak, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Pustu, Y. (2006). Küreselleşme Sürecinde Kent “Antik Site”den Dünya Kentine”. *Sayıştay Dergisi*, Sayı 60, 129-151
- Pustu, Y. ve Yücel, N. (2006). Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devletin Alternatifi Kent Devleti Olabilir mi? *Türk İdare Dergisi*, Sayı 450, 117-140

- Robertson, R. (1998). Toplum Kuramı, Kültürel Görecelik ve Küresellik Sorunu. A. D. King (Der.) *Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi* (G. Seçkin ve Ü. H. Yolsal, Çev.) içinde (97-120) Ankara: Bilim ve Sanat
- Rodrik, D. (2008). Küreselleşme Çok Mu İleri Gitti? (A. S. Mercan, Çev.) David Held ve Antony McGrew (Ed.), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması* içinde (448-453) Ankara: Phoenix Yayınevi
- Sağ, V. ve Aslan, M. (2001). Ulus, Uluslaşma ve Ulus-Devlet. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt, 25(2), 173-183
- Saklı, A. R. (2012). Fransa ve Almanya’da Uluslaşma Süreci ve Ulus Bilincinin Oluşumu. *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 32, 1-19, 22.10.2015, <http://www.akademikbakis.org>
- Sander, O. (2001). *Siyasi Tarih* (9. Baskı) Ankara: İmge Kitabevi
- Sarıtaş, İ. (2009). Küreselleşme. Tevfik Erdem (Ed.), *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler* (2. Baskı) içinde (399-432) Ankara: Lotus Yayınları
- Saygılı, A. (2010). Modern Devletin Çıplak Sureti. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 59 (1), 69-97
- Schulze, H. (2005). *Avrupa’da Ulus ve Devlet* (1. Basım) (T. Binder, Çev.). İstanbul: Literatür Yayınları
- Scott, J. A. (2004). Küreselleşme ve Kent-Bölgelerin Yükselişi (K. C. Çamur, Çev.). *Planlama*, 2004/3, 26-32
- Sencer, Y. (1979). *Türkiye’de Kentleşme* (1. Baskı), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Serter, G. (2013). Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuram. *Planlama*, Cilt 23(2), 67-76
- Simmel, G. (2005). Metropol ve Zihinsel Yaşam. (A. Aydoğan, Çev.), A. Aydoğan (Haz.), *Şehir ve Cemiyet* (2. Baskı) içinde (167-184). İstanbul: İz Yayıncılık
- Smith, A.D. (2008). Küresel Bir Kültüre Doğru Mu? (B. Özçelik, Çev.) David Held ve Antony McGrew (Ed.), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması* içinde (330-338) Ankara: Phoenix Yayınevi
- Steger, M. B. (2013). *Küreselleşme* (2. Baskı) (A. Ersoy, Çev.). Ankara: Dost Yayınevi
- Şahin, Y. (2013). *Kentleşme Politikası* (4. Baskı) Bursa: Ekin Yayınevi

- Şan, M. K. ve Akyiğit, H. (2014). Şehir, Kimlik ve Mekânsal Ayrışma. Hasan Taşçı ve Nureddin Nebati (Ed.), *Şehir Üzerine Düşünceler-1* içinde (130-148) İstanbul: Esenler Belediyesi
- Şarkaya İçellioğlu, C. (2014). Kent Turizmi ve Marka Kentler: Turizm Potansiyeli Açısından İstanbul'un Swot Analizi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt, 2014/1, 37-55
- Şaylan, G. (2006). *Postmodernizm* (3. Baskı) Ankara: İmge Kitabevi
- Şen, B. (2008). Küreselleşme Anlamlar ve Söylemler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 18, 147-162
- Şen, F. (2004). *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet*, Ankara: Yargı Yayınevi
- Şener, B. (2014). Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet ve Egemenlik Olguları. *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 7(XVIII), 51-77
- Şengül, H. T. (2000a). Radikal Kent Kuramları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme: Alternatif Bir Yaklaşım Doğru. *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 33(1), 27-58
- Şengül, M. (2007). Küreselleşen Dünya, “Küreselleşme” ve Yoksulluk: Türkiye Kentleşmesine Bir Bakış. Ayşegül Mengi (Ed.), *Kent ve Politika Antik Kentten Dünya Kentine*, içinde (89-109). Ankara İmge Yayınevi
- Şengül, T. (2000b). Siyaset ve Mekânsal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi. E. A. Tonak (Der.), *Küreselleşme, Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı* içinde (111-158). Ankara: İmge Yayınları
- Tağraf, H. (2002). Küreselleşme Süreci ve Çok Uluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt, 3(2), 33-47
- Tatlıldil, E. (2009). Kent ve Kentli Kimliği; İzmir Örneği. *Ege Akademik Bakış*, Cilt 9(1), 319-336
- Tekeli, İ. (1999). *Modernite Aşılırken Siyaset* Ankara: İmge Kitabevi
- The Mori Memorial Foundation, (2015). *Global Power City Index 2015*. 03.10.2016, <http://www.mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2/>

- Topal, A. K. (2003). Global Kapitalizmde Sermaye Birikimi İçin Yeni Mekânsal Ölçekler: Dünya Kentleri/ Global Kentler. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 12(2), 41-61
- Topal, A. K. (2004). Kavramsal Olarak Kent Nedir ve Türkiye’de Kent Neresidir?. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6(1), 276-294
- Tortop, N., Aykaç, B., Yayman, H. ve Özer, M. A. (2008). *Mahalli İdareler* (4. Baskı) Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Tönnies, F. (2005). Gemeinschaft ve Gesellschaft. (A. Aydoğan, Çev.), A. Aydoğan (Haz.), *Şehir ve Cemiyet* (2. Baskı) içinde (185-217). İstanbul: İz Yayıncılık
- Türk Dil Kurumu. 10.12.2015, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.580caca3f06765.29937302
- Türk Dil Kurumu. 12.04.2016, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.580cacae542774.49825408
- Türk, M. S. (2015). 20. Yüzyıl Kent Kuramları. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2(3), 41-59
- Uğur, A. ve Aliagaoglu, A. (2015). *Şehir Coğrafyası* (4. Basım) Ankara: Nobel Yayınları
- Weber, M. (2005). Şehrin Doğası. (F. Oruç, Çev) A. Aydoğan (Haz.), *Şehir ve Cemiyet* (2. Baskı) içinde (101-130). İstanbul: İz Yayıncılık
- Weber, M. (2011). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı* (Ö. Ozankaya, Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi
- Yaylı, H. (2012). Küreselleşmenin Kentler Üzerine Etkisi: “İstanbul Örneği”. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Yıl, 12(24), 331-355
- Yeldan, E. ve Yıldırım, D. (2015). Küreselleşme ve Sanayisizleşme Bağlamında Türkiye’de ve Dünyada Demokrasi Açığı. *Çalışma ve Toplum*, Sayı 45, 65-87
- Yeldan, E. (2002). Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler. *Praksis Dergisi*, Sayı 7, 19-34

- Yıldırım, C. (2011). Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980’den Sonraki Evrimi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7 (7), 1-23
- Yıldırım, E. (2014a). Modernite ve Milliyetçilik: Modern Milliyetçilik Kuramları Üzerine. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 6, 23-37
- Yıldırım, M. (2014b). Kavramsal Çerçevesi İçerisinde Kent, Kentleşme ve Kentlileşme. *Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt 8(15), 321-348
- Yılmaz, E. ve Çiftçi, S. (2011). Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açından Türkiye’de Kentleşme Dönemleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10 (35), 252-267 www.esosder.org
- Yılmaz, N. (2004). Farklılaştıran ve Ayırıştıran Bir Mekanizma Olarak Kentleşme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı 48, 249-267